

II.

Elu ilma

**valikuteta : Läti ja Eesti
NSV
Liidu
koosseisus**

AEG ILMA VALIKUTETA: LÄTI JA EESTI NSV LIIDU KOOSSEISUS

SISSEJUHATUS

Te avate õpetajakäsiraamatu "Tagasivaade minevikku – erinevad vaatenurgad" teise osa "Aeg ilma valikuteta".

Balti riikide poliitilistes süsteemides toimunud muutused totalitarismist demokraatiasse üleminekul nõuavad ka kooli ajalooõpetusele temaatiliselt ja meetoodiliselt uut lähenemist. Nii maailma kui ka Balti rahvaste ajaloolise arengu protsessid vajavad uut seletust.

Viimastel aastatel on Balti riikides välja antud palju ajalooõpikuid, need on täienenud peatükkidega, mis esitavad nõukogude ajal maha vaikitud või teadlikult moonutatud fakte ja sündmusi. Koostatakse allikmaterjalide kogusid ja abivahendeid aktiivsete õppemeetodite kirjeldustega, kuid pole materjale, mis aitaksid õpetajal neid meetodeid konkreetse temaatikaga seostatult praktikas viia.

Töörühma eesmärk pole olnud Baltimaade sotsialismiperioodi teadusliku uurimuse koostamine, vaid võimalike meetoodiliste võtete pakkumine nende küsimuste õpetamiseks.

Õpetaja käsiraamatus pole autoriteksti, selles leidub nii hästi tuntud kui ka seni vähe kasutatud ajaloallikaid.

Lähiminevikku õpetades satume silmitsi mitme probleemiga.

- Palju on materjali, mida pole seletatud ega analüüsitud. Teadlased on alustanud uurimusi alles hiljuti, on ilmunud esimesed publikatsioonid.

- Sellel ajal elanud inimeste subjektiivne hinnang ja emotsionaalne suhtumine.

- Paljusid sündmusi, isiksusi hinnatakse vastuoluliselt. Paljusid selle perioodi probleeme pole ühiskonnas läbi arutatud ega hinnatud.

- Õpilastele on see aeg sama võõras ja mõistamatu kui mis tahes muud minevikusündmused, kuid nende seisukohti võivad mõjutada omaste arvamused ja suhtumised.

Et õpilast sihipäraselt tänaseks ja homseks eluks ette valmistada, tuleb ajaloo õpetamisel arendada õpilaste kriitilist ja analüütilist mõtlemist, kujunda võrdlemis- ja sisseelamisoskust ning mis kõige olulisem – püüelda demokraatliku ühiskonna väärtuste omaksvõtmise poole.

Kas lähiminevik oli aeg ilma valikuteta? Milline on selle aja koht ja tähendus meie ajaloos? Kuidas see meid veel praegugi mõjutab?

Julgustagu see käsiraamat teid diskuteerima, oma arvamusi ja ideid esitama!

Teema	Põhiküsimused	Tegevused	Materjalid	Teadmiste kontroll
Sissejuhatav teema: sotsialismisüsteem ja selle kokkuvärisemine	NSV Liidu häving, Balti riikide okupeerimine. NSV Liit ja Ida-Euroopa: kas liitlased?	Töö allikatega, plakat (kaardid), diskussioon	Nõuandelehed, töölehed, kaardid, ajajoon	Analüütiline artikkel päevalehele
Igapäevaelu	Inimeste elutingimused linnas ja maal. Kas argielu oli sotsialismiajal privaatne?	Töö allikatega, rühmatöö	Nõuandelehed, töölehed, allikad, rühmatöö tulemuste esitamise kava, ajajoonele paigutatavad pildid	Arutelu
Majanduselu	Kuidas muutus majanduselu? Milline oli töö koht ja osa? Miks oli töö kaksipidine iseloom?	Paaristöö, töö allikatega, küsitlus	Allikad, kaart, fotod, karikatuurid, statistika, küsimustik	Töölehe hindamine
Politiseeritud elu	Kommunistlik partei, ideoloogia, nomenklatuur – režiimi kolm alustala. Poliitiline elu – kas tegelik osalemine või fiktsioon?	Rühmatöö	Kaart, skeemid, pildid, ajajoon	Rühmatöö esitlus
Rahvuslik ja internatsionaalne	Nõukogude rahvuspoliitika mõju Balti ühiskonnale	Individuaalne töö, diskussioon, töö stereotüüpidega	Töölehed, faktidelehed, diagrammid, skeemid, tabelid	Arutelu, töölehe hindamine
Kultuur	Kas oli võimalik režiimi mõju vältida?	Projektmeetod, ajurünnak, töö allikatega	Mõistete seletused, pildid, allikad, nõuandelehed	Projektide esitlus
Haridus	Millised olid haridussüsteemi võimalused ja piirangud?	Intervjuu, rühmatöö	Allikad, nõuandelehed, küsimustikud	Intervjuude kokkuvõte, näitus, ülevaatekirjutis
Vastupanu, koostöö või leppimine?	Koostööd teha, vastupanu osutada või ehk lihtsalt elada? Millised olid vastupanu vormid? Miks tegid elanikud koostööd okupatsioonirežiimiga? Kas oli muid valikuid?	Rühmatöö, diskussioon	Nõuandelehed, allikad, ajajoon	Lõpudiskussioon, arvestus
Nõukogude aja pärand	Milliseid nõukogude aja tagajärgi näeme tänapäeva Balti riikides? Miks on nõukogude režiimi mõju nii püsiv?	Seminar, töö ajalooühypothesidega	Nõuandelehed	Arutelu

SISSEJUHATAV TEEMA: SOTSIALISMISÜSTEEM JA SELLE KOKKUVARISEMINE

Teema omandamist tuleks alustada mitmesuguste ajalooallikatega tutvumisest, et diskussiooniks ette valmistada. Õpilastele võib pakkuda soovitusi tööks kirjalike ajalooallikate, kaartide, piltide ja plakatitega.

NÕUANDEID ÕPILASELE

1. Diskussiooni puhul järgige kolme reeglit:

- a) **diskuteerige, et õppida!** Õppimine on võidust tähtsam. Diskussioon on mõeldud kaasaegses demokraatlikus ühiskonnas vajalike oskuste omandamiseks;
- b) **olge ausad!** Tõde otsides peab diskussioonis osaleja olema aus argumentide, tõestuste kasutamisel ja küsimustele vastates;
- c) **olge väärivad!** Diskuteeritakse ideede, mitte isikute üle. Ei tohi halvustada isikut vaid seepärast, et ta ei ole teiega ühel arvamusel.

2. Diskussiooni ajal peab järgima kokkulepitud korda.

See tähendab, et igal osavõtjal peab olema võimalus rääkida, küsimusi esitada ja argumente ette valmistada. Kõnelejad jagunevad jaatajateks (edaspidi J1, J2, J3) ja eitajateks (edaspidi E1, E2, E3).

Diskussioon võiks ajaliselt olla kavandatud järgmiselt.

DISKUSSIOON

AJALOOTUNDIDES

1. Diskussioonis täiustatakse ja arendatakse järgmisi oskusi:

- * **kriitilise mõtlemise oskus**
Kriitiline mõtlemine on mõtete ja ideede sõnastamise, selgitamise ja põhjendamise protsess. See annab võimaluse süveneda diskuteeritavasse küsimusse ja esitada selgeid, põhjendatud, läbimõeldud argumente;
- * **materjali süstematiseerimise (korraastamise) oskus**
Diskussiooni puhul on oluline esinemiseks argumentide süstematiseerimine (korraastamine);
- * **kuulamis- ja märkmete tegemise oskus**
Diskussiooni puhul on kuulamisoskus oluline seepärast, et kuulmata või mõistmata oponendi argumenti, pole võimalik seda edukalt kummutada.

2. Õpilased saavad diferentseeritud ülesanded

- * Diskussioonis osaleb kaks meeskonda, kummaski kolm osavõtjat.
- * Ülejäänud õpilased panevad kirja mõlema poole argumentid.
- * Diskussiooni järel arutavad kõik argumentide tähtsust, osalejate oskust selgelt ja veenvalt oma seisukohta kaitsta, vastaspoole küsimustele vastata.

Kõneleja	Aeg	Vorm
J1	6 min	Tutvustab teemat, defineerib ja seletab põhimõisted, esitab teema analüüsi, selgitab kogu rühma argumente
E3	3 min	E3 küsitseb J1, püüdes kummutada J1 argumente
E1	6 min	Aktsepteerib J1 argumenti, kui eeldused pole täiesti väärad
J3 ja E1	3 min	J3 küsitseb E1
J2	5 min	Kummutab kõik E1 argumentid, tugevdab jaatavat seisukohta ja esitab vastavaid tõendeid
E1 ja J2	3 min	E1 küsitseb J2
E2	5 min	Kummutab J1 ja J2 argumentid. Tugevdab eitavat seisukohta ja esitab vastavaid tõendeid.
J1 ja E2	3 min	J1 küsitseb E2
J3	5 min	Kummutab eitavaid argumente ja tõendeid, näitab neis sisalduvaid vastuolusid, kinnitades ja tõestades jaatavat poolt.
E3	5 min	Kummutab jaatavaid argumente ja tõendeid, toob välja neis sisalduvad vastuolud, kinnitades ja tõestades eitavat poolt.

3. Need, kes ei diskuteeri, jälgivad diskussiooni tähelepanelikult ja märgivad tabelisse mõlema poole argumentid. Vasakule poole kirjutatakse jaatava, paremale – eitava poole argumentid.

3. Tunnis võib kasutada ka üksikuid diskussioonialemente – esinemist, küsimustele vastamist, argumentide süsteemi rajamist.

4. Valides ja sõnastades diskussiooniteemat, peab silmas pidama, et

- ☒ püstitataks probleem, mis tekitab huvi diskussiooni vastu;
- ☒ kummalgi poolel oleks ühepalju asjakohaseid põhjendatud argumente;
- ☒ teema oleks selge, arusaadav;
- ☒ teema oleks õpilastele jõukohane.

TEEMA EESMÄRGID

- Mõista, miks ja kuidas haarati Balti riigid NSV Liitu.
- Mõista, miks ja kuidas sattusid Ida-Euroopa riigid NSV Liidu mõju alla, millised olid peamised vastuolud NSV Liidu ja Ida-Euroopa riikide vahel.
- Mõista NSV Liidu kokkuvarisemise põhjusi.
- Arendada erinevate ajalooallikatega töötamise oskusi ja vilumusi.
- Arendada probleemide mõistmise ja hindamise oskust, argumenteerimisoskust.
- Omandada diskussioonioskust.

1. Iseloomustage plakati!

- ☒ Kas see on äri-, poliitiline, informeeriv või kultuurisündmusele pühendatud plakat?
- ☒ Kus see plakat on valmistatud? (Seda on võimalik välja selgitada või järeldada.)
- ☒ Millal on see plakat tehtud? Uurige ja analüüsige plakati tole aja poliitiliste või teiste sündmuste kontekstis!
- ☒ Püüdke mõista pealkirjade mõtet või tähendust!
- ☒ Pöörake tähelepanu plakati formaadile! Pidage meeles, et plakati mõõtmed, mis suudavad inimesi psühholoogiliselt mõjutada, võivad olla ka propagandavahendiks!
- ☒ Võimalusel iseloomustage plakatil kasutatud värve ja nende tähendust!

2. Analüüsige plakati!

- ☒ Kas plakat on realistlik, stiliseeritud, kasutatakse fotosid vm?
- ☒ Mida väljendavad plakati tegelased (sümbolid), milline on nende näo ilme, millised on kujutatud poosid?
- ☒ Kuidas on plakati tegelased või sümbolid paigutatud?
- ☒ Analüüsige plakati teksti (harilikult tekst täpsustab plakat sõnumit), hinnake selle mõju!

3. Andke plakatile hinnang!

- ☒ Mis eesmärgil on plakat loodud?
- ☒ Kas see on mõistetav otse või allteksti kaudu?
- ☒ Kes on selle tellinud?
- ☒ Milline on plakati mõju?

Võimalikud diskussiooniteemad

- ☒ Baltimaade okupeerimine oli möödapääsmatu.
- ☒ Baltimaade okupeerimist soodustasid autoritaarsed režiimid, mis tekkisid 30. aastatel.
- ☒ Balti riikide okupeerimist soodustasid nende riikide juhid ise.
- ☒ M. Gorbatšov on süüdi NSV Liidu lagunemises.
- ☒ Majanduslik allakäik oli NSV Liidu lagunemise peapõhjus.

SOVETISEERIMINE –

nõukogude riigikorrale omaste joonte ja tegutsemismeetodite (tihti vägivaldne) levitamine NSV Liidust sõltuvates riikides.

OKUPATSIOON – teise riigi territooriumi või selle osa vägivaldne hõivamine, haaramine kõrgema riigivõimu teostamiseks.

ANNEKSIOON – teatavale riigile kuuluva territooriumi või selle osa vägivaldne haaramine ja oma territooriumiga liitmine teise riigi poolt, näiteks Abrene (Lätimaa) ja Petseri (Eestimaa) maakonna liitmine Venemaaga 1944. aastal.

INKORPORATSIOON – oma koosseisu liitamine (harilikult mõne maaomandi, ettevõtte liitmine teise riigi territooriumi osa liitamine teise riigi koosseisu, näiteks Läti, Leedu ja Eesti liitamine NSV Liidu koosseisu 1940. aastal).

"KÜLM SÕDA" – sõjajärgne ajajärk riikidevahelistes suhetes, mida iseloomustavad vastuolud USA (NATO) ja NSV Liidu (Varssavi lepingu) riikide vahel, millele on iseloomulik ideoloogiline võitlus, propaganda, spionaaž, relvastumine, sõjalised liidud.

DOKTRIIN – õpetus, teaduslike, filosoofiliste või poliitiliste vaadete süsteem, juhtiv printsiip teoorias või poliitikas. Näiteks Brežnevi doktriin nägi ette NSV Liidu sekkumise Ida-Euroopa riikide ellu, kui seal tekib kommunismivastane oht.

PERESTROIKA – majandussüsteemi muudatused NSV Liidus alates 1987. aastast. Majandusellu kavandati mõned turumajanduse jooned (isemajandamine, ettevõtete suurem iseseisvus, erasektori piiratud areng koöperatiivide kujul, talumajandite kujunemine maal).

GLASNOST – avalikustamispoliitika NSV Liidus, mis lubas vaba dialoogi, isegi NSV Liidu poliitika kritiseerimist. **"PRAHA KEVAD"** – 1968. a sündmused Tšehhoslovakkias, kui reformikommunistid A. Dubčekiga eesotsas üritasid režiimi liberaliseerida.

SOLIDAARSUS – 1980. a Poolas moodustunud esimene sõltumatu ametiühing Ida-Euroopas. Selle juhiks oli Lech Wałęsa.

"LAULEV REVOLUTSIOON" – revolutsiooniliste muudatuste periood Balti riikides 80. aastate lõpul ja 90. aastate alguses.

SAMETREVOLUTSIOON – revolutsiooniliste muudatuste periood mõnedes Ida-Euroopa riikides 80. aastate lõpul (Ungaris, Tšehhoslovakkias).

OKUPATSIOON BALTI RIIKIDES

A**Väljavõte Saksamaa ja NSV Liidu 1939. a 23. augusti mittekallaletungilepingu täiendavast sala-protokollist.**

Saksamaa ja Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu vahelise mittekallaletungilepingu allakirjutamise puhul arutasid mõlema poole allakirjutanud täievolilised esindajad rangelt konfidentsiaalsetel kõnelustel mõlema poole huvisfääride piiritlemist Ida-Euroopas.

Need läbirääkimised viisid järgneva tulemuseni:

1. Territoriaal-poliitiliste ümberkorralduste puhul Balti riikidele (Soome, Eesti, Läti, Leedu) kuuluvatel aladel tähistab Leedu põhjapiir ühtlasi Saksamaa ja NSV L-i huvisfääride piiri.* (...)

Saksamaa
valitsuse nimel
J. von Ribbentrop

NSV Liidu valitsuse
volitusel
V. Molotov

(Molotov-Ribbentropi paktist baaside lepinguni: Dokumente ja materjale. – Tallinn, 1989. – lk. 93.)

*Leedu sattus NSV Liidu huvisfääri kooskõlas NSV Liidu ja Saksamaa sõprus- ja piiridepinguga 1939. a 28. septembrist.

B**Väljavõte 1939. aasta 5. oktoobri Läti ja Nõukogude Liidu vastastikuse abi paktist.**

(...) Läti Vabariik annab Nõukogude Liidule õiguse NSV Liidu julgeoleku kindlustamise ja enda iseseisvuse tugevdamise eesmärgil sobiva hinnaga rendile võtta Liepāja ja Ventspils linnades mere-sõjalaevastiku baase ja mõningaid lennuvälju lennuväele. Baaside ja lennuväljade täpsed asukohad ja piirid määratakse kindlaks ning eraldatakse vastastikusel kokkuleppel.

Irbeni väina kaitseks on Nõukogude Liidul õigus samadel tingimustel rajada rannasuurtükiväe baas Ventspils ja Pitragši vahelisel rannikul.

Mereväebaaside, lennuväljade ja rannasuurtükiväe baasi kaitseks on NSV Liidul õigus pidada omal kulul baaside ja lennuväljade jaoks eraldatud piirkondades rangelt piiratud hulgal relvastatud Nõukogude maa- ja õhujõude, mille maksimaalne arv määratakse erileppega.*

V. Munters

V. Molotov

(Latvijas okupācija un aneksija. 1939–1940: Dokumenti un materiāli. – Riia, 1995. – lk. 118–120.)

*Paktile lisatud konfidentsiaalses protokollis määrati garnisonide suuruseks 25 tuhat inimest.

Samasugused lepingud sõlmiti ka Eesti ja Leeduga. 1939. a 28. septembri NSV Liidu ja Eesti vastastikuse abi pakt nägi ette sõjaväebaaside ja lennuväljade asutamise Saaremaale, Hiiumaale ja Paldiskisse ning sinna 25 000 nõukogude sõduri paigutamise. NSV Liidu leping Leeduga Vilniuse ja Vilniuse maakonna üleandmisest Leedule ja vastastikusest abist nägi ette Vilniuse linna ja Vilniuse maakonna ülemineku Leedu koosseisu ja sõjaväebaaside asutamise 20 000 nõukogude sõdurile.

(Полпреды сообщают... Сборник документов об отношениях СССР с Латвией, Литвой и Эстонией. Август 1939–август 1940. – Москва, 1990. – lk. 62, 92–93.)

C**Väljavõte NSV Liidu valitsuse 16. juuni ultimaatumist Läti valitsusele***

(...) NSV Liidu valitsus peab täiesti edasilükkamatuks ja hädavajalikuks järgmist:

1) moodustada Lätis viivitamatult selline valitsus, kes oleks võimeline ja valmis kindlustama NSV Liidu ja Läti vastastikuse abi pakti ausa elluviimise;

2) kindlustada otsekohe Nõukogude sõjaväeosade vaba sissepääs Läti territooriumile, et paigutada need Läti tähtsamatesse keskustesse sellisel arvul, millest piisab NSV Liidu ja Läti vastastikuse abi pakti elluviimise võimaluste kindlustamiseks ja võimalike provokatsioonide ärahoidmiseks Nõukogude garnisoni suhtes Lätis.

(...)

Nõukogude valitsus ootab Läti valitsuse vastust 16. juunil kuni kella 11-ni öösel. Kui antud tähtjaks Läti valitsuselt vastust ei saada, loetakse seda nimetatud NSV Liidu nõudmistest keeldumiseks.

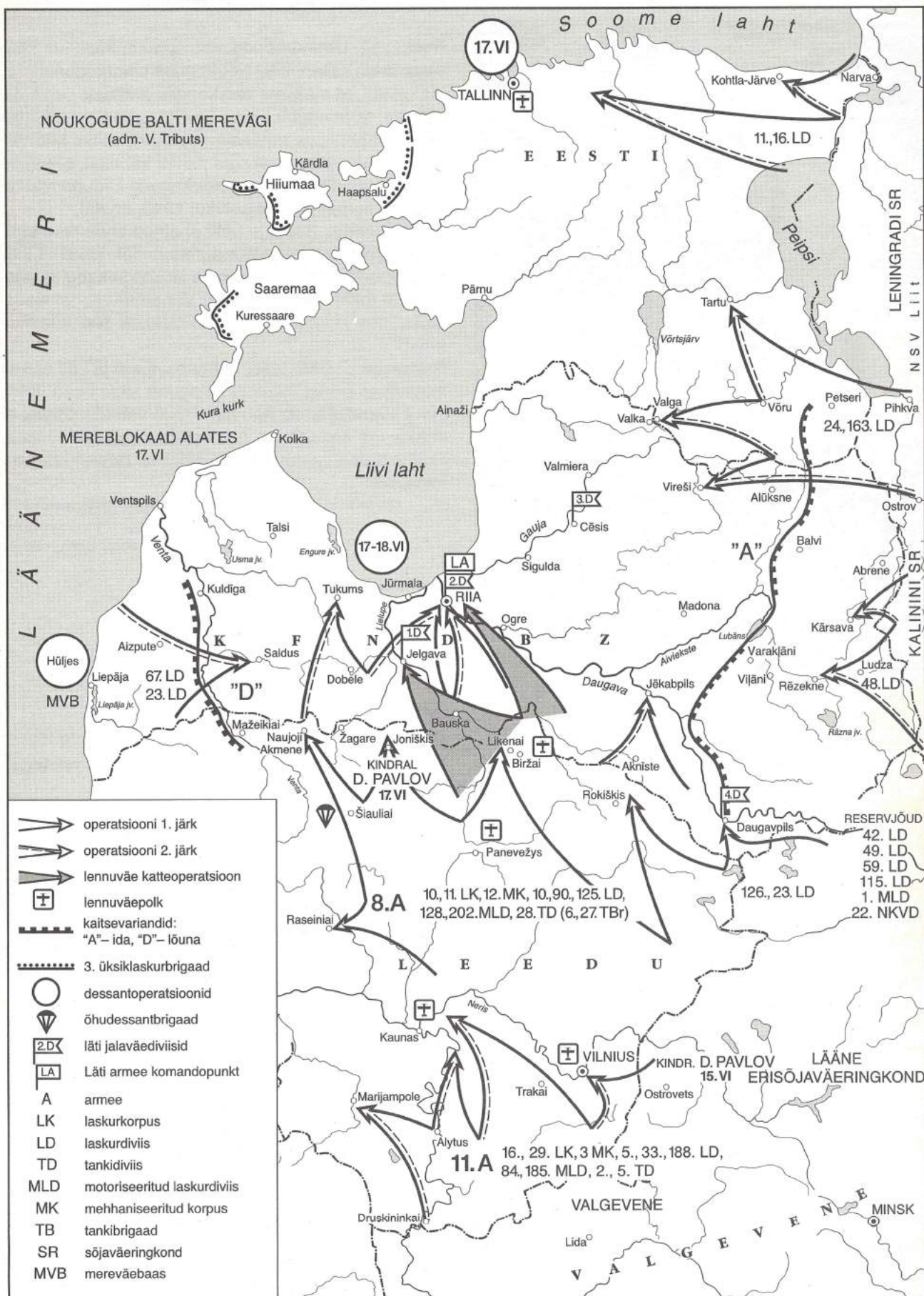
(Okupācijas varu politika Latvijā 1939–1991. – Riia, 1999. – lk. 75.)

*Samalaadse sisuga noodi esitas NSV Liit 1940. a 14. juunil Leedule ja 16. juunil Eestile.

17. juuni õhtuks olid kõik kolm Balti riiki okupeeritud. Ainus vahe oli selles, et Leedu president A. Smetona, kes oli pooldanud sõjalist vastupanu, lahkus riigist, nähes olukorra lootusetust. Eesti president K. Päts ja Läti president K. Ulmanis jäid ajutiseks oma ametikohtadele ja olid sunnitud Moskva käske täitma.

Nõukogude armee vägede sisseviimine Balti riikidesse 1940. a juunis.

(A. Pētersons. 1940. gada jūnijā bija dots uzdevums: ieņemt Baltiju! // Neatkarīgā Cīņa. – 1991. – 1. jūni.)

e

Plakat Lätimaa Kommunistliku Partei häälekandjast "Cīņa" (1940. – 28. juuni). (Pealkiri loosungil: Maha fašism!)

f

USA riigisekretäri asetäitja S. Wellsi 1940. a 23. juuli teadaanne Balti riikide okupeerimisest.

Viimastel päevadel on üks kolme Balti väikeriigi – Eesti, Läti ja Leedu – võimsamaid naabreid kaudseid teid pidi valitud eesmärgile jõudmas, et hävitada nende riikide poliitiline ja territoriaalne iseseisvus.

Sellest päevast saadik, kui nende vabariikide rahvad saavutasid esmakordselt oma iseseisvuse ja demokraatliku riigikorra, on Ühendriikide rahvas sügava ja heatahtliku huviga jälginud nende iseseisvuse imetlusväärset edenemist.

Kogu maailmale on meie valitsuse poliitika teada. Ühendriikide rahvas mõistab hukka igasuguse vägivalla, nii selle väevõimuga teostamise kui ka vägivalda kasutamise ähvardamise. Samuti mõistab ta hukka iga kui tahes võimsa riigi sekkumise teise suveräänse riigi siseasjadesse, olgu see riik nii nõrk kui tahes. (...)

(Latvijas okupācija un aneksija. – Riia, 1995. – lk. 553–554.)

g

Katkend USA presidendi F. D. Roosevelti ja NSV Liidu valitsusejuhi J. Stalini kõnelusest Teherani konverentsil 1943. a 1. detsembril.

Roosevelt: Ühendriikides võib tekkida küsimus Balti vabariikide lülitamisest Nõukogude Liidu koosseisu ja ma oletan, et maailma ühiskondlik arvamus peab vajalikuks, et kunagi tulevikus avaldatakse mingil kujul nende vabariikide rahvaste seisukoht selles küsimuses. (...) Minul isiklikult pole mingit kahtlust, et nende riikide rahvad hääletavad Nõukogude Liiduga liitumise poolt sama üksmeelselt kui 1940. aastal.

Stalin: Leedul, Eestil ja Lätel ei olnud enne revolutsiooni Venemaa koosseisus autonoomiat. Tsaar oli too-kord Ühendriikide ja Inglismaa liitlane ja keegi ei püstitanud tollal nende riikide Venemaa koosseisust lahkumise küsimust. Miks esitatakse see küsimus nüüd?

Roosevelt: (...) Ma tean, et Leedu, Eesti ja Läti olid nii minevikus kui ka hiljuti Nõukogude Liidu osad ja kui vene sõjavägi tuleb jälle nendesse vabariikidesse, ei hakka ma sellepärast Nõukogude Liiduga sõdima. Kuid avalik arvamus võib nõuda seal rahvahääletuse toimumist.

(D. Bleiere. Latvija, Lietuva un Igaunija PSRS sätāvā // Pasaules vēsture III. 13. nodaļa: Hrestomācija. – Riia, 1999. – lk. 4.)

h

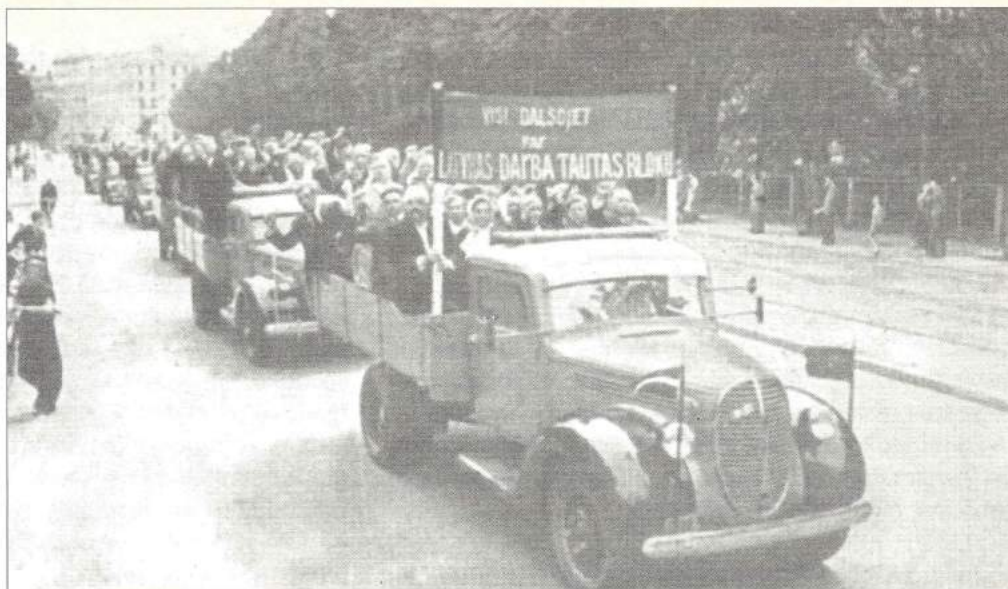
Uldis Ģermanis [pagulasajaloolane, 1915–1997] loetleb veel järgmisi Ulmanise ja Läti valitsuse tegevuse võimalikke põhjusi.

- 1) Poola sõjaline lüüasaamine kui lootusetu vastuhaaku näide.
- 2) Lääneriikide abi puudumine.
- 3) Moskva lubadus, et riigi sisepoliitilist olukorda ei muudeta.
- 4) Usk rahvusvaheliste kokkulepetesse: Läti oli Rahvasteliidu liikmena selle põhimõtteid alati au sees hoidnud.
- 5) Saksa-Vene pakt välistas Saksamaa vahelesegamise.
- 6) Rahvas hoidis enam venelaste kui sakslaste poole.
- 7) Võib oletada, et Ulmanis ise ei olnudki nii kindel reklaamitud "rahvuslikus ühtsuses" ja kartis, et tema vastased võivad seda kuritarvitada.

Sellele loetelule võib veel lisada Ulmanise oletatava lootuse, et venelastega kokku leppides ja võibolla mõnda aega NSV Liidule alludes õnnestub Lätel sõjast välja tulla oma positsiooni ning Läti riiklikku iseseisvust kaotamata.

(A. Balodis. Baltijas valstis II pasaules kara priekšvakarā. – Stockholm, 1990. – lk. 64–65.)

Riia töölised teel Rahva Seimi valimistele 1940. a 14. juulil.
(E. Žagars. Sociālistiskie pārveidojumi Latvijā. 1940–1941. – Riia, 1975. – lk. 160.)

I
14.–15. juuli valimistel hääletas “tööraha” kandidaatide poolt Leedus 99,2%, Lätis – 97,6% ja Eestis – 92,9% valijaist. (...) Valimiste tulemusi võltsiti kõigil tasemetel. (...) TASS [nõukogude ametlik teadeteagentuur] avaldas valimiste tulemused kogemata 12 tundi enne valimisjaoskondade sulgemist. (...) Valimistele järgnesid miitingud, kus kommunistid nõudsid Leedu, Läti ja Eesti liitmist NSV Liiduga.

(A. Balodis. Latvijas un latviešu tautas vēsture. – Riia, 1991. – lk. 285.)

K
Peab eriti rõhutama kahte asja. Esiteks, Läti tegevuse määras ainult meeleheitlik ellujäämistung. Teiseks, Läti oleks võinud teha mida tahes, iseseisvust säilitada oli tegelikult võimatu. (...) Baltimaade okupeerimise ettevalmistamist alustati Leedu ähvardamise ja šantažeerimisega, mis vältas kolm nädalat. (...) Balti riigid läksid oma viimsele tunnile vastu nagu ikka igaüks omaette. Balti Antant oli ilusate sõnadega kaetud paber, millele oleks õigem olnud mitte alla kirjutada, sest julgeolekut see ei lisanud.

(A. Stranga. Valsts bojāeja 1939–1940 // Sestdiena. – 1999. – 7. aug.)

J
Läti Rahva Seimi delegatsioon 1940. a 13. augustil Riias naasmas NSV Liidu Ülemnõukogu istungjärgult Kremlis, kus Läti, Leedu ja Eesti “võeti vastu” NSV Liitu.

(Atpūta. – 1940. – 23. aug.)

L

1940. a 14.–15. juulil valitud uus parlament otsustas oma esimesel istungil nimetada Läti Vabariigi Läti Nõukogude Sotsialistlikuks Vabariigiks. Edasi otsustasid rahvasaadikud paluda Nõukogude Liitu, et see võtaks Läti oma koosseisu. Rahvusvahelise õiguse seisukohalt on võimalik seda saatuslikku otsust tõlgendada kahte moodi:

a) Läti parlament tegutses N Liidu agendi ehk instrumendina, täites selle riigi ülesannet ja tegutsedes tema huvides. Selline väide peegeldab toleaeget tegelikku olukorda. Nõukogude võimumehe aga eitaski nii tookord kui ka hiljem täielikult sellise tõlgenduse võimalust. NSV Liidu õigusjärglane, Vene Föderatsioon, jagab sama seisukohta.

b) Kuigi parlament (Seim) tegutses Läti riigi organina, peab siiski mõnma, et ta ei väljendanud Läti rahva vaba tahet. See tuleneb *prima facie* (esimesel pilgul vaadatuna) mitmest asjaolust:

☑ parlament võttis otsuse vastu ilma läbirääkimisteta, ühel istungjärgul, ühehäälselt, jättes seega mulje, et ühendamise küsimus oli eelnevalt kooskõlastatud NSV Liidu juhtkonnaga Seimi saadikute nõusoleku ja osavõtuta;

☑ kooskõlastamisprotsessist ei võtnud osa ka riigi senine president, kes põhiseaduse kohaselt "esindab riiki rahvusvaheliselt" (paragrahv 41);

☑ parlament moodustati manipuleeritud valimiste tulemusena: kandidaate võis esitada üksainus partei. Selle poolt hääletas 98% valijatest (valimistest võttis osa 95% hääleõiguslikest kodanikest);

☑ see partei polnud küsimust NSV Liiduga liitumisest oma valimisprogrammi võtnudki;

☑ valimised viidi läbi teise riigi okupatsioonisõjaväe juuresolekul;

☑ samal ajal toimusid samasugused ja sarnaste tulemustega valimised nii Eestis kui ka Leedus.

(D. A. Lēbers. Latvijas valsts bojāeja 1940. gadā. Starptautiski tiesiskie aspekti // Latvijas valsts atjaunošana 1986–1993. – Rīga, 1998. – lk. 27–28.)

M

Väljavõte Läti Vabariigi Seimis 1996. a 22. augustil vastu võetud Deklaratsioonist Läti okupeerimise kohta.

Läti rahva kõrgeim esindusinstituut Seim pöördub selle deklaratsiooniga maailma riikide ja rahvusvaheliste organisatsioonide poole, et tuletada meelde meie rahva traagilist saatust 20. sajandil.

Läti Vabariik kuulutati välja 1918. aasta 18. novembril ning 1921. aasta 22. septembril sai ta Rahvasteliidu liikmeks. Läti arengu sõltumatu riigina katkestas kahe totalitaarse suurriigi – natsionaalsotsialistliku Saksa-maa ja kommunistliku NSV Liidu 1939. aasta 23. augustil sõlmitud mittekallaletungileping. (...)

Rikkudes nii rahvusvahelise õiguse põhiprintsiipe kui ka Läti ja NSV Liidu vahel sõlmitud lepinguid, okupeeriti Läti 1940. aasta 17. juunil sõjalise jõuga ja annekteeriti ebaseaduslikult NSV Liidu koosseisu. See-ga seati Lätis sisse NSV Liidu poliitiline režiim ja seadusandlik süsteem.

1941. a suvel, kui Teise maailmasõja tegevus kandus Läti alale, okupeeris selle natsionaalsotsialistlik Sak-samaa, kehtestades oma režiimi. (...)

Teise maailmasõja lõppjärgus taastas NSV Liit oma okupatsioonirežiimi Lätis. (...)

Kogu okupatsiooniaja vältel teostas NSV Liit sihipä-raselt genotsiidi läti rahva vastu, rikkudes nii 1948. aasta 9. detsembri Konventsiooni genotsiidi lubama-tusest ja selle eest karistamisest. Okupatsioonirežiim hävitas süütuid inimesi, mitu korda viidi läbi massiküü-ditamisi ja teisi repressioone, julmalt karistati neid, kes relvastatud või muul kujul pooldasid Läti iseseisvuse taastamist, seadusevastaselt ja tasuta võõrandati Läti kodanike omand ja suruti maha vaba mõtte avaldu-sed. NSV Liidu juhtkond suunas sihipäraselt Lätimaa-le sadu tuhandeid migrante ja püüdis nende abil hä-vitada läti rahva identiteeti. Selle poliitika tagajärjel vähenes läti kui põhirahvuse osakaal 77 protsendilt 52 protsendini. (...)

Juba enne NSV Liidu kokkuvarisemist algas Lätis laialdane rahvaliikumine riigi iseseisvuse taastami-seks rahulikul ja demokraatlikul teel. Sellel liikumisel õnnestus 1990. aasta valimistel saavutada enamus kõrgeimas esindusinstituutis – Ülemnõukogus. (...) Tänu läti rahva taatele ja maailma demokraatlike jõudude toetusele taastati riigi iseseisvus 1991. aasta 21. augustil.

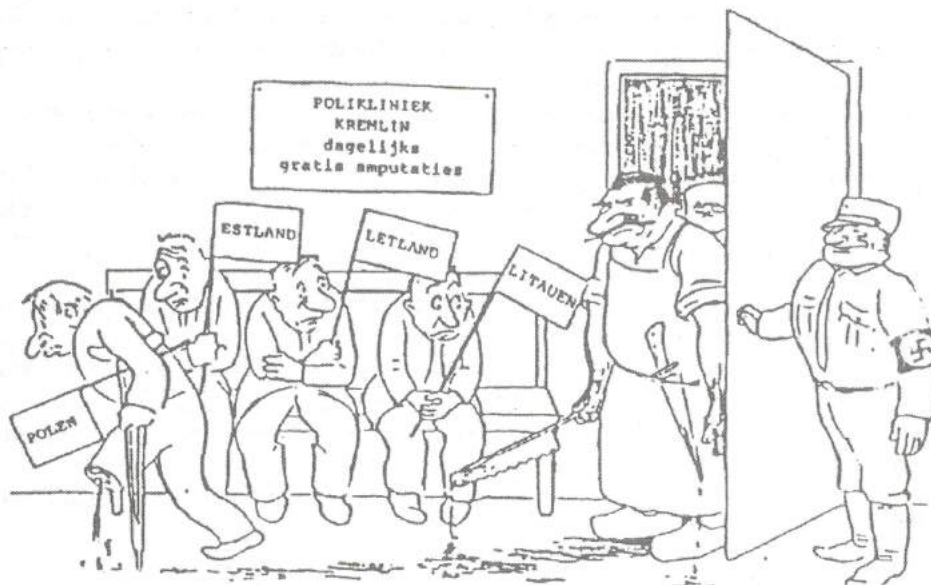
Seimi esinaine I. Kreituse

(Latvijas Vēstnesis. – 1996. – 27. august.)

N

Kremli polikliinik – tasuta amputeerimine.

(1939. a. hollandi karikatuur.)

1. Jagage tekstid kahte rühma:

- a) ajalooallikad,
- b) ajalookirjandus!

2. Tooge välja, millistes allikates

- a) sisaldub NSV Liidu välispoliitika Teise maailmasõja eelõhtul;
- b) näidatakse sündmusi Lätis 1939.–1940. a.;
- c) kajastub USA seisukoht Baltimaade okupeerimise küsimuses;

d) antakse hinnang Läti liitmisele NSV Liiduga!

3. Millised allikad tunnistavad, et juba enne 1940. a juunit oli NSV Liidul kavas Balti riigid okupeerida?

4. Millised 30. aastatel Baltimaades ja Euroopas toimunud sündmused soodustasid Balti riikide okupeerimist?

5. Tõestage allikatele tuginedes, et 1940. aastal toimus Balti riikide okupeerimine!

6. 1988. aastal välja antud Läti NSV õpikus on öeldud, et 1940. aasta "sotsialistlik revolutsioon Lätis, samuti Leedus ja Eestis, oli üks esimesi sotsialistlikke revolutsioone ajaloos, kus proletariaat võitis kodanluse ilma relvastatud ülestõusu ja kodusõjata, rahulikul teel, kasutades parlamentaarset teed".

(Latvijas PSR vēsture / A. Drīzuļa red. – Rīga, 1988. – lk. 167.) Kummutage allikatele toetudes õpiku autorite väide!

7. Leidke allikatest põhjendus tänapäeva läti ajaloolase A. Stranga seisukohale, et Läti oleks võinud teha mida iganes, iseseisvust säilitada oli tegelikult võimatu. Otsige lisainformatsiooni mujalt kirjandusest!

8. Analüüsige tähelepanelikult karikatuuri! (Allikas N.) Millist rahvusvahelist olukorda peegeldab hollandi karikatuur?

Ühe päevalehe toimetaja on andnud teile ülesande kirjutada analüütiline artikkel 1940. aasta juuni–augusti sündmustest Baltikumis.

Kirjutades tuleb silmas pidada seda, et päevalehte loevad erinevas vanuses ja eri soost inimesed. Neil on erinev haridus, tõekspidamised, elukogemused. Teie ülesanne on püüda kirjutada nii, et artikkel oleks lugejatele huvitav ja veenev.

Tööd hinnatakse 10 palli süsteemis:

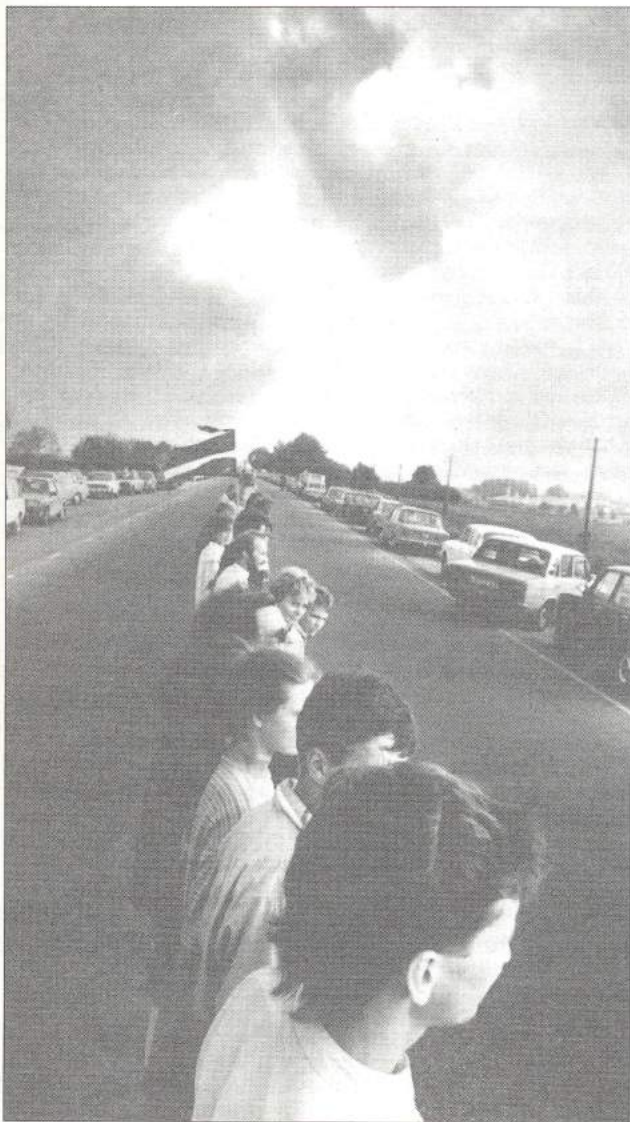
- ▣ huvitava pealkirja eest – 1 p,
- ▣ põhiprobleemide püstitamise oskuse eest – 3 p,
- ▣ faktide valiku oskuse eest – 1 p.,
- ▣ argumenteerimis- ja põhjendamisoskuse eest – 2 p,
- ▣ järelduste tegemise oskuse eest – 2 p,
- ▣ artikli stiili ja õigekirja eest – 1 p.

NSV LIIDU LAGUNEMINE

A

Need, kes tookord /enne 1985. aastat/ riiki juhtisid, teadsid, mis riigiga tegelikult toimub, hiljem nimetati seda "stagnatsiooniks". Nad nägid, et ühiskond tam-mub paigal, et teda ähvardab pöördumatu mahajää-mine maailma eesrindlikust tehnoloogiast. Valdavalt keskusest juhitava riigiomandi totaalne valitsemine, kõikehõlmav autoritaarne-bürokratlik süsteem, poliitika ideologiseeritus, avaliku arvamuse ja teaduse monopoliseerimine, militariseeritud tööstuspotentsiaal, mis imeb ära kõik parema, sealhulgas ka intellektuaalsed ressursid, kujuteldamatu sõjaliste väljaminekute koorem, mis kähgustab tsiviilvaldkonnad. (...)

(M. Gorbatšov. Nobeli loeng 1991. aasta 5. juunil Oslos // Avots. – 1991. – September-oktoober. – lk. 45.)

B

Eestimaa ja Lätimaa Rahvarinde ja Leedu uutmisliikumise "Sajūdis" Balti nõukogu 1989. aasta 31. augusti üleskutsest Nõukogude Liidu rahvastele

(...) möödas on ajad, mil kõik otsustati sõjalise jõuga. Tankid ei ole mitte ainult õigusvastane poliitiline argument, nad pole enam ka kõikvõimsad. Esmatähtis on, et sündmuste niisugune pööre paiskaks Liidu lõplikult kõige tagurlikumate totalitaarriikide hulka. (...)

NSV Liidu konstitutsioon väidab, et Nõukogude Liit on vabade, võrdsete, vabatahtlikult ühinenud rahvaste liit. Kui liit ei ole vabatahtlik, kui rahvaid hoitakse temas vägivaldselt, kui vabariikide suhted ei ole võrdõiguslikud, kui keskusest antakse käsklusi, mis föderatsiooni riikides kuuluvad vastuvaidlematule täitmisele, siis pole see liit. Sellise ühenduse jaoks on teised nimetused: suurriik, impeerium, rahvaste vangla.

Nõukogude Liidu rahvad! Stalinlikust epohhist ja sellele järgnenud rasketest aegadest on meie ühiskonnad pärinud äärmiselt madala õiglustunde, moraalinormide, üldinimlike seaduste, inimõiguste ja rahvaste õiguste eiramise. Hirmus on harjumus kasutada vägivalda, nagu võiks pragmaatiliste eesmärkide saavutamiseks "ülalt" rikkuda mis tahes seadust, allutada jõuga teisi inimesi, vastandada endale teisi maid ja rahvaid.

Asunud demokratiseerimise ja rahvusliku taassünni teele, loodame kõigi nende mõistmisele ja toetusele, kes on sidunud oma saatuse meie esisade maaga. (...) Me jääme naabriteks alati ja ükskõik mis asjaoludel.

(Vaba Maa. – 19. oktoober 1989. – lk. 2.)

C

"Balti kett" 1989. aasta 23. augustil. Seoses Molotov-Ribbentropi pakti 50. aastapäevaga võtsid umbes 2 miljonit inimest üksteisel kätest kinni 600 km pikkusel teel Tallinn–Riia–Vilnius. "Balti keti" organiseerisid Leedu perestroikaliikumine "Sajūdis" (asutatud 1988. a juunis, esimene juhataja – Vytautas Landsbergis), Läti Rahvarinne (asutatud 1988. a oktoobris, esimene esimees – Dainis Īvāns) ja Eestimaa Rahvarinne (asutatud 1988. a aprillis, juhataja – Edgar Savisaar). Tookord toimusid ka teised üritused, näiteks protestiallkirjade kogumine Leedus ja mitu teaduslikku konverentsi Lätis ja Eestis, ometi sai just "Balti kett" Balti riikide vabastusliikumise kõige olulisemaks ja sümbolsemaks manifestatsiooniks, mida teavad ja mäletavad paljud inimesed kogu maailmas.

D

(...) Sellal, kui kogu maailm vaatab liivakella Pärsia lahel, saadab Moskva sõjaväe Baltimaadesse. (...) Ärevust tekitab asjaolu, et Baltikumi, mis on niigi sõjaväge täis, saadetakse veel lisavägesid. See samm nagu teisedki survevahendid on nõukogude impeeriumi keskviimuaparaadi meeleheitlik katse pidurda ajaloo kulgu ja haarata kriitilisel ajaloohetkel juhtpositsioon. Oma viimase jõudemonstratsiooniga võib Moskva pidurdada kommunistliku impeeriumi lõpliku kokkuvarisemist, kuid mitte seda ära hoida. Nõukogude Liit on ainus veel eksisteeriv impeerium, mis tugineb ühisele ideoloogiale. Ideoloogia pankrotist saadik on impeeriumi vundament õhustatud. (...) Balti riigid on 45 aastat rasket kommunismiiket kandnud, kuid see ei ole suutnud rahvustunnet lämmatada. Teised vabariigid on elanud totalitaarse türannia all rohkem kui 70 aastat. Ka seal elavneb rah-

vuslik liikumine. Mitmel juhul on see avaldunud veristes kokkupõrgetes. Selliseid konflikte ei ole Balti riikides olnud, kuid siin tekitab elanikerühmade vahel pinget mitmes astmes läbi viidud venestamine. (...) Praegu paistab, et Gorbatšov on demokraatijõudude selja pööranud. (...) Tema ülesanne on liit koos hoida, kuid demokratiseerimist pidurdades ja rahvaste vabanemist takistades riskib ta kommunismist kurnatud riigi veel enama nõrgestamisega. (...) On oluline, et Eesti, Läti ja Leedu põhjanaabrid väljendaksid oma seisukohta – ajal, kui nii paljud teised (ja võimsamad) riigid kahtlevad, kas seda teha. USA huvitub uutest suhetest Moskvaga. Äsja taasühinenud Saksamaa vaatab kartusega iga sündmuste arengut, mis võiks ohustada Gorbatšovi olukorda. (...)

(Baltlaste moraalsed õigused // Svenska Dagbladet (Rootsi). – 1990. aasta 9. jaanuari juhtkirja katkend.)

E

15. jaanuaril on olukord ja meeleolu Riias tublisti muutunud. Juba on toimunud rünnak miilitsajaoskonnale ja kõrgema miilitsakooli kursantidele, on tulistatud ja põlema süüdatud mitu autot, on läbi pekstud autojuhte. Barrikaadid Vana-Riia südame ümber on muutunud tublisti kõrgemaks ja tihedamaks, seepool pole enam mingit märki lillede, laulude ja küünalde aja revolutsiooni meeleoludest. (...) Toomkiriku plats on täis karme, veidi väsinud mehi, kelle nägudelt võib välja lugeda nii kindlat otsust lõpuni võidelda, et hakkab kõhe ja valdab mitte kunagi varem kogetud uhkustunne.

(Atmoda. – 1991. – 22. jaanuar.)

F

1991. aasta 13. jaanuari ohvrite matused Vilniuses.
(Lietuva. 1991.01.13. Dokumentai. Liudijimai. Atgarsiai. – Vilnius, 1991. – lk. 11.)

Barrikaadid Riias 1991. aasta jaanuaris.

(Pilsēta. – 1991. – 25. jaanuar. – lk. 12.)

G

(...) Tsentrifugaaljõud on toiminud, ilma jõu kasutamisetseta ja verevalamiseta seda peatada pole võimalik. NSV Liit lagunekse niikuinii – ja meil ei olegi õieti valikut. Ma näen, et hädavajalik on selgelt välja öelda: kolm Balti vabariiki, kolm Taga-Kaukaasia vabariiki, neli Kesk-Aasia vabariiki, ka Moldovaavia, kui teda veetleb rohkem Rumeenia, eralduvad kindlasti ja pöördumatult. Ka Kasahstan. (...)

Kui nad tahavad eralduda – siis õnn kaasa. Kui maha arvata need kaksteist, siis jääb alles see, mida võib nimetada Venemaaks. Pole meil jõudu impeeriumi koos hoida! – ja polegi vaja, ta lasub meie õlgadel, laostab meid ja imeb tühjaks, kiirendab meie hukku.

(A. Солженицын. Как нам обустроить Россию. Перестройка 1985–1991. – Уроки Клино. – lk. 78)

H

On kaks erinevat tõlgendust selle kohta, mis põhjustas NSV Liidu ja teiste kommunistlike režiimide lagunemise. Ühe tõlgenduse esitajad arvavad, et kõige suurem teene on Gorbatšovil ja teistel kompartei juhtidel, kes viisid sisse reformid, seevastu teine tõlgendus rõhutab, et määrav osa oli ennenägematul revolutsioonil "altpoolt". Argument rahva revolutsioonist on veenvam, eriti Läti ja naabermaade sündmustele mõeldes. Iga kord, kui tekkis mõni algatus altpoolt, oli võimuorganite esimene reaktsioon see maha suruda, seejärel, nähes, et nii pole enam midagi võimalik saavutada, proovis kompartei asuda rahvaliidumise etteotsa.

Seda võis täheldada nii siis, kui tekkis Rahvarinne, kui ka varem, kui üksikisikud ja rühmitused nagu Helsingi 86 ja Keskkonnakaitseklubi, hakkasid koosolekuid ja demonstratsioone korraldama. Ärkamisaja alguses, kui inimesed rahva seast organiseerisid rongkäike ja mälestushetki sümboliseerivalt tähtsatel kuupäevadel nagu 14. juuni, 23. august, 18. november ja 25. märts, puutusid nad kokku ähvarduste ja tagakiusamisega. Kuid see, et rahvas ei lubanud ennast enam ära hirmutada, näitas nende revolutsioonilise teadvuse muutumist. Kust nad võtsid selle julguse? Võiks loetleda mitu asjaolu, kuid määrav oli arusaamine "kui mitte nüüd, siis millal veel" ja "kui mitte meie, siis kes". Läti, Eesti ja Leedu rahvas võib olla uhke selle üle, et ajavahemikus 1987–1991 kõlas nende nimi üle terve maailma.

(R. Kārkliņa. Vabadust, vabadust! // Sestdiena. – 1999. – 6. nov.)

I

Ma olen ikka pooldanud rahvaste iseseisvust ja sõltumatust, vabariikide suveräänsust, kuid samal ajal olin ma ka liidu ja kogu riigi ühtsuse säilitamise poolt. (...) Riigi uuendamise protsess ja põhjapanevad muudatused maailmas osutusid keerulisemaks, kui seda võis ette näha. (...) Ühiskond on muutunud vabaks, seda nii poliitilises kui ka vaimses mõttes. Ja see on suurim saavutus. (...) Ikka veel pole me õppinud vabadust tõeliselt kasutama. (...) Totalitaarne süsteem, mis takistas riigi edasist õitsengut ja heaolu, on likvideeritud. (...) Vabad valimised, vaba ajakirjandus, usuvabadus, tõelised võimuorganid ja mitmeparteisüsteem on tegelikkuseks saanud. Kõrgeimaks printsiibiks on saanud inimõigused. (...) Riigi meeletu militariseerimine, mis laostas meie majandust, meie ühiskonna teadvust ja moraali, on lõppenud. (...) Me oleme maailmale avanenud ja loobunud nii teiste asjadest vahelesegamisest kui ka sõjalistest operatsioonidest väljaspool meie riigi piire.

(M. Gorbatšov. Kõne televisioonis seoses NSV Liidu presidendi ametist loobumisega 1991. aasta 25. detsembril.)

J

Gorby – vaim, mis on pudelist välja lastud. (Karika-tuur saksa ajakirjandusest.)

1. Miks M. Gorbatšov oli sunnitud NSV Liidus reforme alustama!
2. Miks just Balti riigid alustasid 80. aastate lõpus otsustavat võitlust iseseisvuse taastamise eest?
3. Loetlege allikatele tuginedes, millised olid balti rahvaste iseseisvusvõitluse liigid!
4. Miks just Skandinaaviariigid võtsid Balti riikide kaitseks sõna?
5. Millised 90. aastate alguse sündmused maailmas mõjutasid suurriikide seisukohti Balti küsimuses ja kuidas?
6. Millised muudatused toimusid NSV Liidus aastatel 1985–1990?
7. Miks on Venemaal ikka veel sõjalisi konflikte?
8. Täitke tabel, kasutades täiendavat materjali!

NSV Liidu keskvõimu poliitika Baltikumis	Sündmused Lätis	Sündmused Leedus	Sündmused Eestis
1989. a 24. jaanuar – NLKP KK Poliitbüroo moodustab Balti komisjoni, kes peab regulaarselt jälgima olukorra muutusi Baltimaades, et ära hoida võimalikud separatismiavaldused.			
1989. a 26. august – NLKP KK otsus "Olukorrast Balti liiduvabariikides": "23. augusti sündmuste organisatorid on viinud inimeste meeleolu natsionalistliku hüsteeriani."			
1990. a 11.–13. jaanuar – M. Gorbatšovi visiit Leetu.			
1990. a 3. aprill – Seadus korra- st, kuidas lahendada NSV Liidust väljaastumise küsimusi. See nägi ette referendumi korraldamist ja võimalust NSV Liidust välja astuda, kui rohkem kui kaks kolmandikku on väljaastumise poolt.			
1990. a 18. aprill – Leedu majanduslik blokaad: katkestatakse nafta- ja gaasitarned			
1991. a augusti riigipöördekatse			

9. Kes on piltidel? Koostage lühike ülevaade nende isikute poliitilise tegevuse kohta 80. aastate lõpus ja 90. aastate alguses! Kas nad tegelevad poliitikaga ka praegu?

IDA-EUROOPA JA NSV LIIT. KAS LIITLASED?

A

Jalta, 1945. a 4.–11. veebruar.

(E. Shepardi joonis. Punch. London.)

B

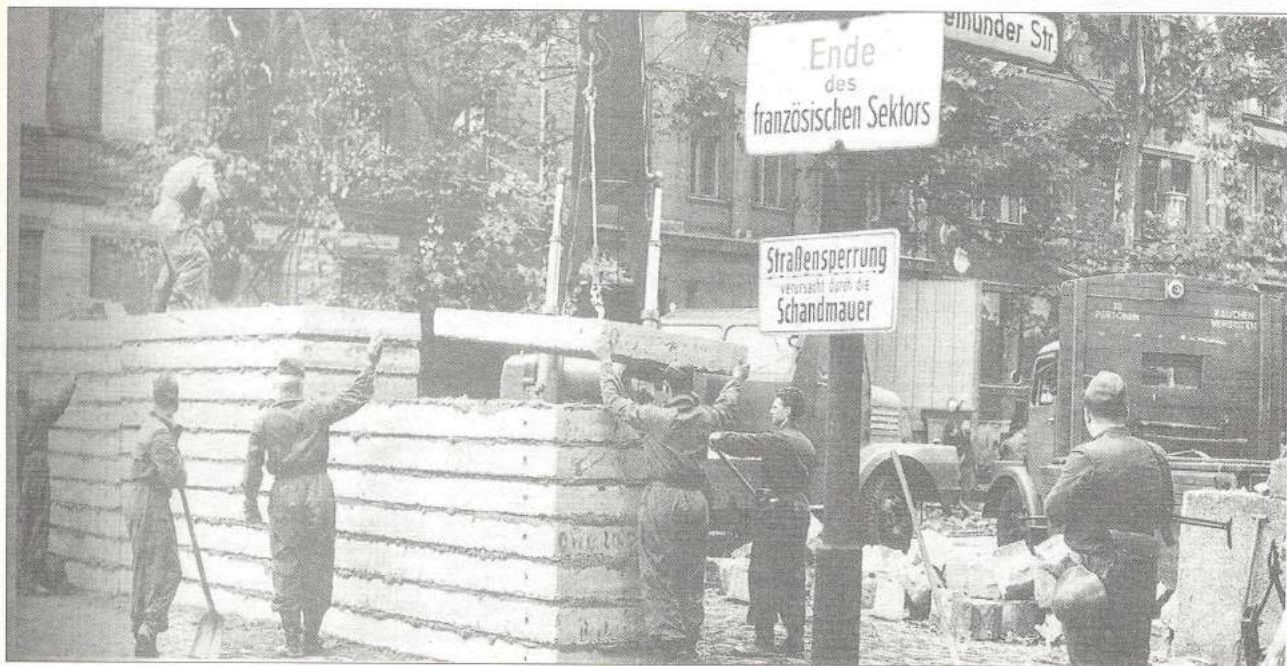
Ida-Euroopa kommunistide Moskvast juhitud võimuhaaramistaktika Teise maailmasõja järel oli ühesugune: kõigepealt moodustati laia demokraatliku koalitsiooni valitsus, siis aeti koalitsioonist välja parempoolsed parteid, seejärel suruti välja mittekommunistlikud parteid ja lõppude lõpuks kindlustati ühe partei võim. (...) NSV Liit saavutas selle, et kommunistid said kontrolli politsei ja teiste julgeolekustruktuuride üle. See omakorda andis võimaluse kergemini õiendada arveid poliitikutega, kes ei tahtnud alluda nõukogude diktaadile. (...) Teine võtte, mida kasutati mittekommunistlike parteide allutamiseks, oli nendesse salakommunistide filtreerimine. (...) Nad lõhestasid oma parteisid seestpoolt.

(D. Bleiere. Põckara pasaule // Pasaules vēsture. III. 10. nod. Riia, 1999. – lk. 15.)

C

Berliini müüri ehitamine 1961. aasta augustis.

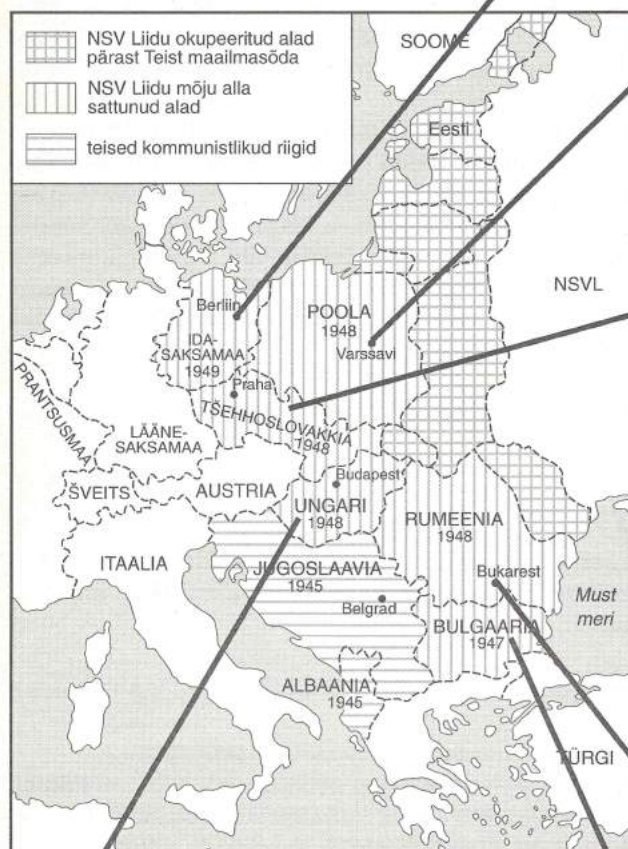
(Histoire. – Paris, 1995. – lk.167.)

Ida-Euroopa pärast Teist maailmasõda

SDV	
1953	Stiihilised rahutused Ida-Berliinis ja teistes SDV linnades. Need surutakse maha NSV Liidu sõjaväe abil.
1961	Berliini müüri ehitamine.
1988	Meeleavaldused tsensuuri vastu. Keelatakse NSV Liidu reformimeelse ajakirjanduse levitamine.
1989	Meeleavaldused E. Honeckeri valitsuse vastu. Lammutatakse Berliini müür.
1990	SLV ja SDV taasühinemine.

Poola	
1956	Streigid ja kokkupõrked Poznanis. 53 tapetut. NSVL tunnustab uueks riigi liidriks W. Gomu'ika. Algab majanduse liberaliseerimine, katkestatakse sunniviisiline kollektiviseerimine.
1970	Streigid Gdanski laevaehitustehases. Umbes 50 langenut. Riigi juhiks saab E. Gierek.
1980	Streigiliikumine Gdanskis. Asutatakse riigist ja parteist sõltumatu tööliste ametiühing "Solidarsus".
1981	Valitsuse eesotsas W. Jaruzelski. Kuulatakse välja eriolukord. "Solidarsus" keelatakse, selle liidrid arreteeritakse.
1983	"Solidarsuse" liidriks L. Wałęsa antakse Nobeli rahupreemia.
1989	Legaliseeritakse "Solidarsus", vabad valimised.

Tšehhoslovakkia	
1968	"Praha kevad". NSV Liit, SDV, Poola, Bulgaaria, Ungari toovad sisse sõjaväe ja taastavad vana režiimi.
1988	Demonstratsioonid.
1989	Meeleavaldused Varssavi lepingu riikide sõjaväe Tšehhoslovakkiasse sissetungi vastu 1968. aastal, kirjanik V. Havel vangistatakse.
1989	V. Havel valitakse riigi presidendiks.
1990	Nõukogude sõjavägi lahkub Tšehhoslovakiast.
1991	Tšehhoslovakkia jaguneb Tšehhiaks ja Slovakiaks.

Ungari	
1956	Moskvale lojaalse liidri M. Rákosi asemel saab riigi liidriks I. Nagy. Algavad reformid. Ungari teatab Varssavi paktist väljaastumisest. Nõukogude sõjavägi surub maha "Ungari revolutsiooni".
1988	Algavad protestidemonstratsioonid.
1989	Riigis kuulutatakse välja koosolekute vabadus, hakkab kujunema mitmeparteisüsteem.
1990	Avatakse piir Austriaga, viiakse välja nõukogude sõjavägi.

Rumeenia	
1989	Rahutused Timișoaras, mis surutakse vägivaldselt maha. Kukatatakse N. Ceaușescu ja talle määratakse surmanuhtlus.
1990	Valimistel võidavad reformkommunistid.

Bulgaaria	
1989	Kukatatakse riigi ja partei juht T. Živkov, kuulutatakse välja vabad valimised.
1990	Valimistel võidavad reformkommunistid.

F

Langeb Budapestis lumi, valge, puutumatu, langeb ja imestab.

Sandistatud mälestussammastele langeb, kriimustatud tänavale langeb

Ja ei suuda mõista, kes on kividele kallanud nii palju veini...

Ja kes on siin nii suuri pühi pidanud.

Langeb Budapestis lumi, valge, puutumatu, langeb ja imestab. (...)

Langeb Budapestis lumi, valge, puutumatu, langeb ja võitleb

Selle eest, et iga park oleks valge ja majakatus oleks valge

Ja et nad rahulikult saaksid supelda koidu veinis,

Kui üle linna hommikuti voogab elu hümn.

Langeb Budapestis lumi, valge, puutumatu, langeb ja võitleb.

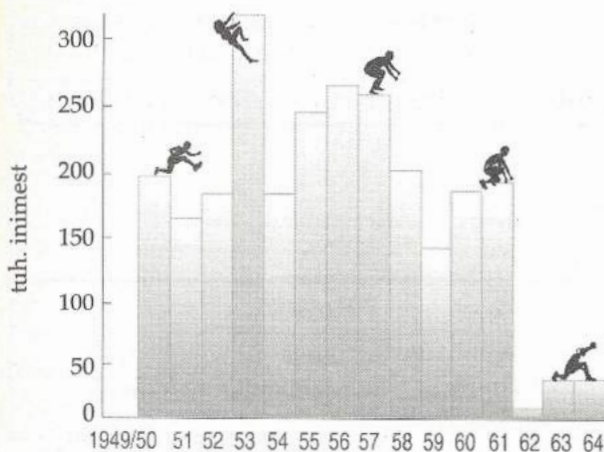
(tõlge – Rūta Karma)

(O. Vācietis. Krīt Budapeštā sniegs // Karogs. – 1957. – Nr. 4. – lk. 39.)

G

1949. aastal oli SDV-s 17,5 miljonit elanikku, aga aastatel 1949–1961 põgenes 2,6 miljonit Lääne-Saksa- maale.

(T. Lancaster, D. Peaple. The Modern World. – Causeway Press Ltd., 1995. – lk. 206.)

H

Demonstratsioonid Budapestis 1956. aasta 23. oktoobril.

(Histoire. – Paris, 1995. – lk. 166.)

Demonstrantide peamised nõudmised:

- ☑ moodustada valitsus eesotsas I. Nagy'iga,
- ☑ korraldada demokraatlikud valimised,
- ☑ vabastada poliitvangid,
- ☑ taastada täielikult sõna- ja ajakirjandusvabadus.

Budapestis sümboliseeris kommunistlikku režiimi Stalini kuju. Demonstrandid kukutasid selle postamendilt, siidusid veoauto külge ja lohistasid mööda linna, kuni inimesed ta puruks tagusid.

I

I. Nagy informeeris 1956. aasta 1. novembril nõukogude saadikut Juri Andropovit, et Ungari astub Varsavi lepingu riikide hulgast välja. I. Nagy'i valitsus pöördus ÜRO-sse palvega tunnistada Ungari neutraalseks riigiks.

4. novembril marssis nõukogude sõjavägi Ungarisse sisse. Elanikud panid vastu kaks kuud. Umbes 3000 inimest tapeti selles võitluses. Enam kui 200 000 inimest läks üle läänepiiri. I. Nagy pöördus abi saamiseks lääneriikide poole, kuid asjata. Ta vangistati ning talle määrati surmanuhtlus. 1989. aastal leiti hauast nr 301 tema laip. I. Nagy rehabiliteeriti ja maeti ümber.

J

Tšehhoslovakkia Kommunistliku Partei "Tegevusprogramm" kriisi ületamiseks võeti vastu 1968. aasta 5. aprillil. (...)

Et säilitada õigus juhtivale osale, peab kommunistlik partei

- ♦ tugevdama sotsialistlikku demokraatiat;
- ♦ looma järk-järgult uue poliitilise juhtimise süsteemi, mis kindlustaks õiguslikult vastutuse põhimõtte;
- ♦ kindlustama tšehhide ja slovakkide võrdsuse ning respektierima teiste rahvaste õigusi;
- ♦ taastama valitud organite õiguslikkuse;
- ♦ asendama tsentraliseeritud bürokraatliku juhtimise süsteemiga, kus harmoonilise planeerimise abil juurutatakse järk-järgult detsentraliseerimine ja omavalitsus, kaitstakse tarbijate huve;
- ♦ parandama rahva elatustaset, kõrvaldama disproportsioonid vabariigi maakondade vahel.

(A. Dubčeki intervjuust itaalia kommunistide ajalehele l'Unita 1987. aastal.)

K

Ärgem unustagem, et need olid täiesti normaalsed parteibürokraadid, kel oli vastav parteiline pseudoharidus, illusioonid, vilumused ja eelarvamused, elulugu ja karjäär. (...) Nad olid ainult pisut vabamõtleavamad ja ausamad nendest, kelle asemele nad tulid (...). Neile oli ühiskondlik aktiivsus sümpaatne, kuid seda ka kardeti. Nad niihästi toetusid sellele kui ka püüdsid seda vaigistada. Nad tahtsid kodu tuulutada, kuid kartsid värskeid hoovusi, tahtsid reforme, kuid ainult oma piiratud ettekujutuste raames. (...) Illusioonidesse pidama jäänud funktsionäärid lohusid ennast, et küllap nad kabinetikõnelustes seletavad sovjetidele kõik ära, lubavad midagi ja rahustavad neid, et ühiskonda hoitakse ohjes, et sovjetid saavad toimuvast lõpuks aru ja võtavad seda heasoovlikult. Reformkommunistid andusid enesepettusele, et võivad tüüri oma käes hoida ja "lubatava" alles jätta, likvideerides rahva ja Kremli rahuldamiseks vaid "lubamatu" (niinimetatud "ekstremismi").

(V. Havel. Neklätienes pratinášana // Literatūra un Mäksla. – 1991. – 23. august.)

1. Millist ajaloolist sündmust on kujutatud karikatuuril? (Allikas A.)
2. Kes on pildil?
3. Milliseid probleeme püüdsid need riigimehed teie arvates ühiselt lahendada?
4. Miks on pildi autor püüdnud 1945. aasta Jalta sündmuse näidata just nii?
5. Uurige kaardilt (allikas E), millised territoriaalsed muudatused on toimunud Euroopas pärast Teist maailmasõda, võrreldes sõjaeelse perioodiga!
6. Miks oli kasvanud NSV Liidu prestiiž ja mõju? (Allikas B.)
7. Milliseid meetodeid kasutas NSV Liit, et saavutada kontroll Ida-Euroopa üle? (Allikas C.)
8. Millal ja millistes Ida-Euroopa riikides toimusid suuremad protestiaktatsioonid nõukogude režiimi vastu? (Allikas E.)
9. Millistes vormides avaldusid protestid
 - ♦ Saksa Demokraatlikus Vabariigis,
 - ♦ Ungaris (allikad H, I),
 - ♦ Tšehhoslovakkias (allikad K, L),
 - ♦ Poolas?
10. Millised olid nõukogude režiimi vastaste eesmärgid?
11. Miks nõukogude režiimi vastaste eesmärgid omavahel erinesid?
12. Kuidas hindasid sündmuse Ungaris, Tšehhoslovakkias
 - ♦ toleleagseid NSV Liidu riigimehed,
 - ♦ reformkommunistid,
 - ♦ tolelaegne Ida-Euroopa ajakirjandus,
 - ♦ Ida-Euroopa dissidendid?
13. Selgitage allikaid ja omandatud teadmisi kasutades, miks vabanesid Ida-Euroopa riigid 80. aastate lõpul ja 90. aastate alguses NSV Liidu mõju alt!

L

Soovides sotsialismimaade sõprust õõnestada, pani Lääs kogu lootuse Tšehhoslovakkiale – rikaste majandus- ja kultuuritraditsioonidega riigile otse Euroopa südames (...). Neil, kes tahtsid pingelisi suhteid õhutada, oli, millele toetuda. Kasvas elanikkonna rahulolematuse selle suhtes, et riigis võeti eeskujuks Nõukogudemaa arengumudel. (...) Arutlused 40. ja 50. aastate stalinlike repressioonide ohvritest puudutasid nii või teisiti ka meid. Uue korra vastased panid kõik väärarengud sõpruse arvele meie maaga. Opositsioon esitas avalikult nõukogudevastaseid ja antisotsialistlikke loosungeid. (...) Tšehhoslovakkia KP KK oli käest lasknud massiteabevahendid. (...) Raske rahvusvahelises olukorras oli meil vaid üks soov – ühineda, mitte lubada sõja puhkemist, et kõik jääksid ellu. Täiesti ootamatult kõlas Tšehhoslovakkia SV välisministri küllalt selgesti väljendatud soov Varssavi lepingust välja astuda. Samal ajal avati Tšehhoslovakkia piir Saksa Liitvabariigi ja Austriaga. Sudeedisakslased, nende võitlejad hakkasid riiki sisse hiilima. Näinud nende omavolitsemist Karlovy Varys, katkestas seal puhanud Kossõgin oma puhkuse ja pöördus tagasi Moskvasse. Pealtnägijana kinnitas ta toimuva ohtlikkust. (...) Oli raske kujutleda, et meie piiri äärde tekib kodanlik parlamentaarne vabariik, mis on üle ujutatud Saksa Liitvabariigi sakslastest ja hiljem ameeriklastest. (...) Teadaannete järgi otsustades oli Tšehhoslovakkias oodata kontrrevolutsioonilist riigipööret.

(Katkendid intervjuust K. Mazuroviga, endise NLKP Poliitbüroo liikmega, NSV Liidu Ministrite Nõukogu esimehe esimese asetäitjaga, kes 1968. a augustis oli kindral Tihhomirovi nime all Prahas ja kel oli otseside Brežnevi ja Kossõginiga // Literatūra un Mäksla. – 1989. – 26. august.)

M

Karikatuur tšehhi ajakirjanduses 1968. aastal.

Valik õpilaste iseseisva töö teemasid

- ☑ Selgitage sugulastega vesteldes, kuidas mõjutasid Teise maailmasõja järgsed muudatused Euroopas teie pere elu!
- ☑ Tutvuge läti luuletaja O. Väciatise 1957. aastal avaldatud luuletuse katkendiga! Miks on autor Budapesti sündmuste kujutamisel kasutanud metafoori? Miks teie arvates selline luuletus 1957. aastal siiski avaldati?

IGAPÄEVAELU

1957 – NLKP KK ja NSVL Ministrite Nõukogu otsus "Elamuehituse arendamisest NSV Liidus"

1954 – Lätis ja Eestis, 1957 – Leedus toimub esimene TV-ülekanne

50. aastate lõpp – paneelmajade ehitamise algus, suurte elamurajoonide planeerimine ja ehitamine tüüpprojektide järgi

1961 – NLKP programmis on üks keskseid ülesandeid linna- ja maa-vaheliste erinevuste likvideerimine

60.–70. aastad – nõukogude inimestel avaneb võimalus reisida välismaale

80. aastate keskpaik – alkoholismivastase kampaania algus

A MAJANDUSE ARENGU PÕHIJONED SOTSIALISMIAJAL.

Käsumajanduse iseloomulikud jooned:

- ☒ normeeritud töötasu;
- ☒ tasustamine ei sõltunud töö tulemustest;
- ☒ mitmel töökohal töötamiseks oli vaja eriluba;
- ☒ kaubapuudus.

B

ÜHISKOND SOTSIALISMIAJAL

Kommunistliku partei ideoloogia iseloomulikud jooned:

- ☒ eraomandi keelustamine;
- ☒ riigi täielik kontroll ühiskonna üle;
- ☒ inimese õiguste ja vabaduste piiramine.

C

NSVL POLIITIKAST TINGITUD AJALOOLOSED MUUDATUSED BALTIMAADES

Kommunistide võimu tsentraliseerimine:

☒ valitavad nõukogud pidid jätma mulje demokraatiast, kuid aja jook-sul lisati isegi konstitutsiooni, et juhtiv osa ühiskonnas on kommunistli-kul parteil. Partei oli rangelt tsentraliseeritud organisatsioon, mida juh-tis Moskvast asuv NLKP KK.

Eraomandi likvideerimine ja üleminek käsumajandusele:

☒ sotsialismi "ehitamist" majanduses iseloomustas eelkõige laialdane natsionaliseerimine. Kaotati eraomand, peamiseks muutus riigiomand ("kogu rahva omand"). Maal moodustati kolhoosid ja sovhoosid. Eelisa-rendati tööstust, ehitati suuri üleliidulise tähtsusega ettevõtteid, millega kaasnes tööjõu sissetoomine kogu NSV Liidust. Majandust juhiti rangelt tsentraliseeritult viisaastakuplaanide järgi.

Sotsiaalne kihistumine:

- 1) poliitiline eliit (NLKP juhtkond ja valitsus);
- 2) erialaspetsialistid ja juhtivad töötajad mitmesugustelt mittepoliitiliselt elualadelt, s.h teaduse, kultuuri ja hariduse valdkonnast – nõuko-gude intelligents;
- 3) töölised ja kolhoosnikud;

TEEMA EESMÄRGID

- Luua ettekujutus inimeste elust-olust sotsialismiajal linnas ja maal.
- Kujundada arusaam nõukogude korra kaksikmoraalist;
- Täiustada ajalooallikate süstematiseerimise, analüüsi- ja hindamisoskust;
- Täiustada koostööoskusi;
- Kujundada kriitilist suhtumist minevikku ja olevikku kajastavasse informatsioonis.

Rühmatöö**Rühmatöö planeerimine**

- * Tunni algul selgitatakse ülesannet kogu klassile, õpilasi motiveeritakse ja ergutatakse töötama; järgneb töö rühmades ja lõpuks kokkuvõte kogu klassi osavõtul.
- * Rühmatööks on vaja ruum seada nii, et õpilased üksteist näeksid ja kuuleksid; rühmadele jagatakse materjal, õppevahendid peavad olema kättesaadavad.
- * Tööjuhised peavad olema koostatud arusaadavalt, et õpilased saaksid neid täita õpetaja abita.
- * Rühmatöö eesmärk on lisaks õpitulemuste saavutamisele ka koostööoskuste arendamine.

Koostööpõhimõtted

- * Rühma liikmed peavad üksteist ära kuulama. Töös peavad osalema kõik, vajadusel abi paluma või osutama.
- * Õpetaja jälgib, et kõik täidaksid teatud rolli (juhataja, protokollija, kokkuvõtete tegija, aja jälgija, tulemuste esitaja jne). Erinevate ülesannete puhul rolle vahetatakse.

Kuidas õpilasi rühmadesse jaotada?

- * Rühma optimaalne suurus on 4–5 inimest, mitmeks harjutuseks jaotatud ülesannete puhul on otstarbekas moodustada suuremad rühmad.
- * Rühmad moodustatakse õpilaste teadmiste taseme, soo jne poolest heterogeensed. Klassi jaotamine alalisteks rühmadeks ei ole soovitatav.

Mida teeb õpetaja rühmatöö ajal?

- * Kontrollige rühmade tööd, kuid ärge seda juhatage. Õpilased vastutavad enda töö eest ise.
- * Õhutage õpilasi oma mõtteid teistega jagama, teisi ära kuulama, oma järeldusi tegema.
- * Rühmatöö ajal on õpetaja vaatleja.
- * Rühmatöö ajal kommenteerige õpilaste tööd. Hinnanguline märkus peab olema konkreetne.

DEFITSIT – puudujääk, nappus (näiteks rahaliste vahendite, materjalide, kaupade puudus)

PRIVILEEG – (seaduslik) eesõigus, eelis

ÜHISKORTER – natsionaliseeritud korter, milles elab mitu perekonda; köök ja muud abiruumid on ühised

SOTSIAALKINDLUSTUS – materiaalse kindlustuse süsteem, mis hõlmab vanadus- ja invaliidsuspensione, mitmesuguseid toetusi jt sotsiaalabi liike

Soovitav on teema omandada rühmatöös.

Võimalik on valida kahe variandi vahel – A on raskem, B lihtsam. Mõlema variandi puhul kasutatakse samu allikmaterjale, töölehed ja tulemuste esitamise protsess on erinevad.

Variandis A soovitame jagada klass rühmadeks ning teha valik järgmiste teemade hulgast:

- 1) Inimene ja ühiskond;
- 2) Sotsiaalkindlustus;
- 3) Pühad ja puhkus;
- 4) Linnaelu;
- 5) Maaelu;
- 6) Defitsiit ja privileegid.

Variandis B soovitame jagada klass rühmadeks ning teha valik järgmiste teemade hulgast:

- 1) Inimene inimeste hulgas;
- 2) Riigi hoolitsus inimeste eest;
- 3) Pühad ja puhkus;
- 4) Eluase;
- 5) Esmatarbekaubad.

Töö kontrollimine ja konfliktide lahendamine

* Kui rühmatöös tekib probleem, katkestage töö ja arutage toimuvat.

* Selgitage, kes õpilastest ei täida oma rolli ja milles seisneb konflikti olemus. Määrake igale rühmale 5 minutiks vaateleja õpilaste hulgast. Hiljem arutavad vaatejad saadud muljeid. Analüüsige rühma käitumist kogu klassiga. Selgitage õpilastele, et rühmatöös vastutavad ülesande täitmise eest kõik grupi liikmed võrdselt.

Rühmatöö kulg

* Enne tundi valmistage ette materjalid, seadke ruum korda.

* Arutage lühidalt tunni teemat. Selgitage sissejuhatavalt, et mõiste "igapäevaelu" ehk "eluolu" hõlmab väga mitmeid eluvaldkondi – suhteid perekonnas ja naabruses elavate inimestega, elutingimusi, vaba aja veetmist jm, kõike, millega inimene väljaspool tööd ja õpinguid tegeleb.

* Teema võimaldab vaadelda ainult mõningaid iseloomulikke valdkondi, mis loovad ettekujutuse inimeste igapäevaelust sotsialismiajal. Õpilased võivad kirjandust lugedes ja sellel ajal elanud inimesi küsitledes täiendavalt materjali koguda.

* Jaotage õpilased rühmadesse. Rühmatööd soovitame korraldada mosaiigi põhimõttel – iga rühm saab allikad erineva teema kohta, töötada tuleb sarnaste meetoditega. Rühmatöö teemad on soovitatav loosida.

* Töölehed ja rühmatöö tulemuste esitamise kavad jagage rühmadele välja koos allikatega.

* Jätke rühmadele aega töölehe ülesannetega tutvumiseks.

* Veenduge, kas kõik on ülesannetest aru saanud.

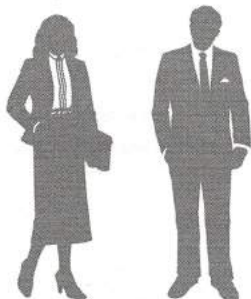
* Andke aega ülesande täitmiseks. Veenduge, kas õpilastele on kõik tööks vajalikud materjalid kättesaadavad.

* Paluge rühma esindajal rühmatöö tulemusi tutvustada.

* Kirjutage töö tulemused tahvlile (variant A) või korraldage diskussioon (variant B).

* Lõpuks laske klassil otsustada, millised rühmatöös kasutatud pildid on ajastule kõige iseloomulikumad.

Töölehtede tahvlile või stendile paigutamise näide

Inimene inimeste
hulgasPühad
ja puhkus

Eluase

Riigi hoolitsus
inimese eest

Esmatarbekaubad

TÖÖLEHT VARIANT B

Tutvuge tähelepanelikult esitatud ajalooallikatega! Selgitage, millised neist väljendavad riigi ametlikku seisukohta ja millised iseloomustavad tegelikku olukorda. Formuleerige lühidalt 2–3 lausega oma järeldused riigi ametliku seisukoha ja tegelikkuse kohta (Tööst allikatega vt sissejuhatuses.)

Ametlik seisukoht

Tegelikkus

Erinevad rühmad võivad kasutada samu allikaid. Kõik rühmad saavad ühesugused suureformaadilised töölehed, mis rühmatöö lõpus tuleb kinnitada tahvlile või stendile.

Rühmatöö tulemuste esitamise kava A variandi puhul:

1. Rühmatöö teema.
2. Milliseid allikaid kasutati, kuidas neid süstematiseeriti?
3. Milliseid küsimusi esitati?
4. Vastused.

Iga rühm formuleerib vastuse teema peaküsimusele:

“Mil määral võis nõukogude inimene sotsialismiajal oma elu ise korraldada?”

Vastus kirjutatakse tahvlile ja kõik õpilased kirjutavad selle oma vihikusse.

Rühmatöö tulemuste esitamise kava B variandi puhul:

1. Rühmatöö teema.
2. Milliseid allikaid kasutati.
3. Rühma järeldused, mis on kirjutatud töölehele.
4. Lõpuks kinnitage oma töölehed tahvlile või varem ette valmistatud stendile.
5. Diskussioon: “Mil määral oli nõukogude inimene oma elu kujundaja?”

TÖÖLEHT VARIANT A

PÜHAD JA PUHKUS
TÖÖLEHT

1. Tutvuge ajalooallikatega ja süstematiseerige need!
Põhjendage oma valikut!

Allikad, mis toetavad nõukogude režiimi seisukohti.	
Allikad, mis avaldavad erinevat suhtumist või kritiseerivad nõukogude korda.	
Allikate dateering.	
Tooge välja allikates esinevad erinevad seisukohad.	

2. Millised olid inimeste vaba aja veetmise võimalused sotsialismiajal?

Võimalused

3. Milliseid traditsioone nõukogude režiim toetas ja milliseid taunis?

Toetas	Taunis
--------	--------

4. Millised võimalused olid inimestel ühiskonna kontrollita puhata?

Puhkus ühiskonna kontrollita

LINNAELU
TÖÖLEHT

1. Tutvuge ajalooallikatega ja süstematiseerige need!
Põhjendage oma valikut!

Allikad, mis toetavad nõukogude režiimi seisukohti.	
Allikad, mis avaldavad erinevat suhtumist või kritiseerivad nõukogude korda.	
Allikate dateering.	
Tooge välja allikates esinevad erinevad seisukohad.	

MAAELU SOTSIALISMIAJAL
TÖÖLEHT

1. Tutvuge ajalooallikatega ja süstematiseerige need!
Põhjendage oma valikut!

Allikad, mis toetavad nõukogude režiimi seisukohti.	
Allikad, mis avaldavad erinevat suhtumist või kritiseerivad nõukogude korda.	
Allikate dateering.	
Tooge välja allikates esinevad erinevad seisukohad.	

2. Nimetage peamised maaehituspõhimõtted sotsialismiajal!

Maaehituspõhimõtted

3. Miks inimesed asusid maalt linna elama?

Ümberasumise põhjused

4. Millised olid talurahva võimalused majapidamist oma äranägemise järgi korraldada?

Võimalused

2. Nimetage peamised linnaehituspõhimõtted nõukogude režiimi ajal.

Linnaehituspõhimõtted

3. Missugune oli linnaelaniku korter sotsialismiajal?

Iseloomulikud jooned

4. Kuidas oli võimalik kujundada isikupärane korter?

Võimalused

SOTSIAALKINDLUSTUS TÖÖLEHT

1. Tutvuge ajalooallikatega ja süstematiseerige need! Põhjendage oma valikut.

Allikad, mis toetavad nõukogude režiimi seisukohti.	
Allikad, mis avaldavad erinevat suhtumist või kritiseerivad nõukogude korda.	
Allikate dateering.	
Tooge välja allikates esinevad erinevad seisukohad.	

2. Mida nõukogude riik inimestele tagas?

Riik tagas

3. Millistele elanikekihtidele oli sotsiaalkindlustus tagatud, millistele mitte?

Sotsiaalselt kindlustatud	Mittekindlustatud
---------------------------	-------------------

4. Mis andis nõukogude inimesele kindlustunde oma tuleviku suhtes?

Kindlustunde tekitas

DEFITSIIT JA PRIVILEEGID TÖÖLEHT

1. Tutvuge ajalooallikatega ja süstematiseerige need! Põhjendage oma valikut.

Allikad, mis toetavad nõukogude režiimi seisukohti.	
Allikad, mis avaldavad erinevat suhtumist või kritiseerivad nõukogude korda.	
Allikate dateering.	
Tooge välja allikates esinevad erinevad seisukohad.	

INIMENE JA ÜHISKOND TÖÖLEHT

1. Tutvuge ajalooallikatega ja süstematiseerige need! Põhjendage oma valikut.

Allikad, mis toetavad nõukogude režiimi seisukohti.	
Allikad, mis avaldavad erinevat suhtumist või kritiseerivad nõukogude korda.	
Allikate dateering.	
Tooge välja allikates esinevad erinevad seisukohad.	

2. Tooge näiteid, kuidas nõukogude riik püüdis inimeste elu reguleerida.

Reguleeritud eluvaldkonnad

3. Kuidas ühiskond inimeste elu kontrollis?

Kontrollivõtted

4. Kuidas sai inimene ühiskonna kontrolli ignoreerida?

Võimalused

2. Loetlege privilegeeritud elanikerühmad.

Privilegeeritud elanikerühmad

3. Loetlege kaupu, mis olid nõukogude korra ajal defitsiitsed!

Defitsiitsed kaubad

4. Kes võis saada defitsiitseid kaupu ja kellele olid tagatud privileegid?

Võimalused

PIDUPÄEVAD JA PUHKUS

A

Kollektiivse puhkepäeva kava Lenini ordeniga tehase VEF Kultuuripalees:

22. oktoober 1966

Lõbusad ja tõsised filmid

Kohtumised huvitavate inimestega

Autobussiekskursioon Riia proletariaadi võitluspaikadesse

Liepāja Pioneerimaja lasteteatri estraadilavastus "Snipp, Snapp, Snurre ..."

Avatud on mängude ja atraktsioonide tuba

Näitusmüük

Koroona, kabe, male

Maitsev lõuna

20. november 1966

8 huvitavat pooltundi

12.00 Film

12.30 Vene rahvamuusika – esitab Kultuuripalee vene rahvapilliorkester.

13.00 Kultuuripalee laste kunstilise isetegevuse kontsert

13.00–14.00 Suuline ajakiri lastele "Tahan kõike teada"

13.00–14.30 Vestlused täiskasvanutele:

1) "Hiina tänapäeval" – juhatab ajakirjanik L. Vails

2) "Mida nägin lääne kapitalimaades" – jutustab luuletaja L. Prozorovski

14.30 Pühapäevane lõuna

15.00–16.00 Estraadikontsert

(Maksla atpūsties. LRAP metodiskās padomes Rekomendācijas atpūtas organizēšanai klubos, kultūras namos, sarkanajos stūrīšos. – Riia, 1967. – lk. 9–10.)

B

Partei õpetab meid hindama minevikupärandit, kasutama kõike seda, mis on progressiivne ja kasuks meie arengule. See, mis ei vasta nendele nõuetele, pole meile vajalik ja tuleb kõrvale heita. Vananenuks, aja vaimule mittevastavaks tavaks võib pidada liigopühade ehk jaanipühade pühitsemist. Ajal, mil nõukogude inimene rajab suure kommunismihoone aluseid, oleks väärt ja otstarbetu paganlikest kommetest lugu pidada. Tööraha kasvatamiseks peab kasutama ainult progressiivseid traditsioone. Muidugi on see, mida pühitseda ja mida mitte, iga kodaniku isiklik asi. Kuid riigi ja ühiskonna heaks kiitu ja toetust võivad leida ainult progressiivsed uue aja pidupäevad ja pühad.

(Mūsu tradīcijas // Cīņa. – 1961. – 24. märts.)

C

(...) puhkus ei ole ainult iga-aastane puhkus. Tehases, poes, asutuses lõpeb tööpäev, saabuvad vabad tunnid. On puhkepäev. Inimesed kipuvad palavast linnast välja. Meie ametiühinguorganisatsioonidel on juba suurepärane telklinnakute asutamise kogemus. Mitme Riia tehase kollektiividele avatakse mererannas pansionaate. Tore, suurepärane!

(Kā jūs atpūšaties, biedri? // Cīņa. – 1961. – 13. juuni.)

D

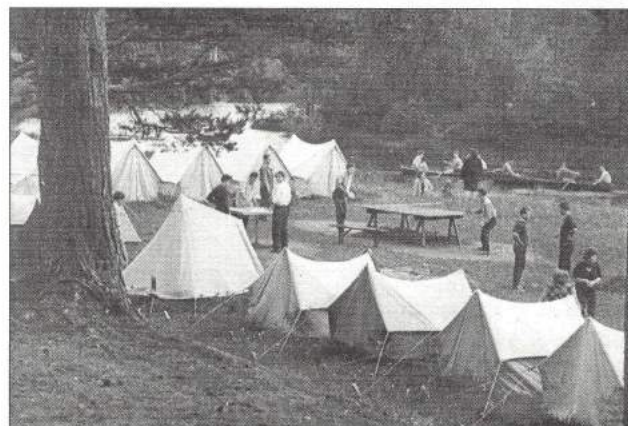
Üks rongkäikude suuremaid hädasid (...) oli kohutav alkoholitarbimine. (...) Kuna sügisel on ilmad rõsked, võtsid inimesed kaasa jooke ja suupisteid. Tribüünidest mõõduisid paljud suurte raskustega. Nii joobnute tõttu kui ka mitmesugustel teistel põhjustel ei olnud rongkäigu lõpp eriti nägus. Et juhid seda nägema ei peaks, paigutati rongkäigu lõppu umbes 150–200 inimesest rühmad kutsekoolide või tehnikumide õpilastest.

(J. Āboltiņš. Bijū biedrs, tagad kungs. – Riia, 1992. – lk. 25.)

E

Telklinnak Dzirnupīte jõe kaldal, kus puhkab Trammi- ja Trollibussitrusti kollektiiv. (1960)

(Lāti Riikliku Filmi-, Foto- ja Fonodokumentide Arhiivi fondidest.)

F

Meil on muutumas kauniks traditsiooniks tähistada noorukieast täisea piirile jõudmist. Suve ilusamal ajal korraldatakse noortele nn suvepäevi. Iga rajoon ja linn püüab neid läbi viia võimalikult kaunimalt ja paremini, valides laagrikohaks looduslikult ilusaid paiku. (...) Noored kohtuvad vanade revolutsionääridega (...) kuulevad mitmete erialade tööeesrindlastelt nende töösaavutustest ja -kogemustest, kohtuvad kirjanike, heliloojate ja kunstnikega (...) Arstid õpetavad noortele, kuidas säilitada tervist. Kõik see eluks nii vajalik, õpetlik ja huvitav põimub meeleoluka tegevusega laagris: pallimängu, võimlemise, suplemise ja päevitamise, laulu ja tantsuga, romantilise istumisega lõkketule ääres. Toredad laagripäevad lõpetatakse pidulikult täisikka jõudmise tähistamisega.

(I. Aasamaa. Käitumisest. – Tallinn, 1965. – lk. 164-165.)

G

Möödunud pühapäeval tähistasid Nõukogude Läti noormehed ja neid koos kogu meie ääretult suure kodumaa noorsooga neljandat korda Nooruse püha, mis on juba traditsiooniliseks saanud. (...) Pühad juhatas sisse Nõukogude noorsoo nädal. Seitse päeva toimusid kultuurihoonetes ja klubides, pargilavadel mitmesugused üritused – töökuulsuse päevad, noorsoo kohtumised revolutsioonilise võitluse veteranidega ja töökangelastega, sõpruspühad, filmifestivalid, karnevalirongkäigud, tehnilise loomingu ja tarbekunsti näitused, spordivõistlused. (...) Noorsoonädala viimasel päeval kell 10.00 hommikul alustati lillede panekut Vladimir Iljitš Lenini mälestussamba jalamile. Kommunistlikud noored ja teised noored asetasisid sügavas tänus armastatud juhi mälestussambale levkoisid ja nelke, lilliaid ja roose. Samas, mälestussamba juures anti äsja vastuvõetud kommunistlikele noortele kätte komsomoli liikmepiletid.

(Jaunatne liksmo // Cīņa. – 1961. – 27. juuni.)

H

Ühiskondlikus tootmises hõivatud riialaste vaba aja kasutamine nädalas 70. aastate keskel (protsentides)

Tegevus vabal ajal	Mehed	Naised
Iseõppimine	20	17
Ühiskondlik tegevus	20	10
Teatri- ja kinoetenduste külastamine	56	63
Regulaarne tegelemine kehakultuuriga	39	20
Kalastus, turism, jaht	11	2
Jalutamine, päevitamine, seenelkäimine	81	74
Kunstilooming, isetegevus, kollektioneerimine	10	9
Raadio kuulamine	41	31
Telesaadete vaatamine	86	85
Ajakirjanduse lugemine	73	50
Ilukirjanduse lugemine	76	79
Külaskäimine, külaliste vastuvõtmine	51	48
Restoranide, baaride, kohvikute külastamine	17	13

I

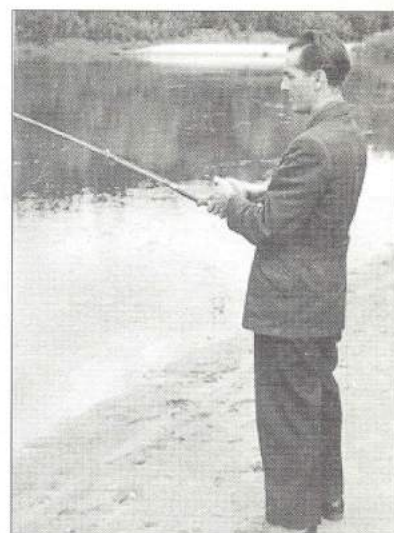
Lapsepõlvepühad. (1986)

(Isiklikust arhiivist.)

J

Kalastaja 60. aastate alguses.

(Isiklikust arhiivist.)

(Rīga sociālistma laikmetā 1917–1975. – Riia, 1980. – lk. 369.)

K

Rahvusvahelise naistepäeva tähistamine lasteaias 60. aastate keskel.

(Isiklikust arhiivist.)

N

Puhkus sõprade ringis 50. aastate keskel.

(Isiklikust arhiivist.)

L

Puhkus Kirovi pargis Riias 1959. a.

(LR FFFDA fondidest.)

O

Pulmapidu 1974. aastal.

(Isiklikust arhiivist.)

M

Daugavpilsis töörahvas 1972. a 7. novembri pühade-rongkäigul.

(LR FFFDA fondidest.)

P

Konstantin Nikolajev, NSVL ekspeditsioonilaeva "Mihhail Lomonossov" madrus, näitab oma sõpradele fotosid ja suveniire, mida ta tõi kaasa uurimisreisilt USA-st teisel Nõukogude laeval, mis on külastanud USA-d viimase 10 aasta jooksul. (1959)

(LR FFFDA fondidest.)

MAAELU SOTSIALISMIAJAL

A

Praegu me elame rikkalt. (...) Paljudel kolhoosnikel on sõidua autod, peaaegu igas talus on mootorratas. Elamutesse on tekkinud ilus mööbel, raadiod, televiisorid – tänavu tuleb kõikidesse kolhoositaludesse ka elekter. Seda öeldes ei taha ma sugugi suurstada. Tahan ainult rõhutada seda suurt vahet, kuidas elas läti talupoeg niinimetatud "vabas Lätis" ja kuidas elab Nõukogude Läti kolhoosnik täna.

(Cīņa. – 1960. – 10. märts.)

B

Väga tähtis on see, et üha rohkem töotajaid saaks elada mugavustega korterites majandi alevis, mis on ka kultuurielukeskus, kus on söökla, kauplus käe-jala juures, kus pakutakse mitmesuguseid teenuseid, on kool ja lasteaed. (...) Alevis ei ole vanu hooneid, seal on peamiselt kahe- ja kolmekorruselised elamud, mille korterites on veevärk, kanalisatsioon, gaasibaloonid. (...) Nõnda saab järk-järgult teoks NSV Liidu sotsiaalarengu plaani tähtis tingimus – töotajate ümberasustamine üksiktaludest alevisse, nende eluolu parandamine.

(M. Irklis. Plānā – sociālā attīstība. // Lauku Dzīve. – 1972. – Nr. 11.)

c

Uued kokkupandavad majad Daugavpils maantee ääres Jelgava loodeosas.

(LR FFFDA fondidest.)

e

M. Lūse (Lāti Ehituse Uurimise Instituut): (...) Praegu ehitatakse meil 70 protsenti majadest mitmekorruselised, Eestis – 20 protsenti, Leedus – 10 protsenti, aga VNFSV mittemustmullavööndis – igale perele individuaalelamu. (...)

(Lauku Dzīve. – 1988. – Nr. 6. – lk. 14-15.)

F

Līvāni Elamuehituskombinaadis valmistatud eluhoonete paigaldamine Balvi rajooni Medneva sovhoosis.

(LR FFFDA fondidest.)

g

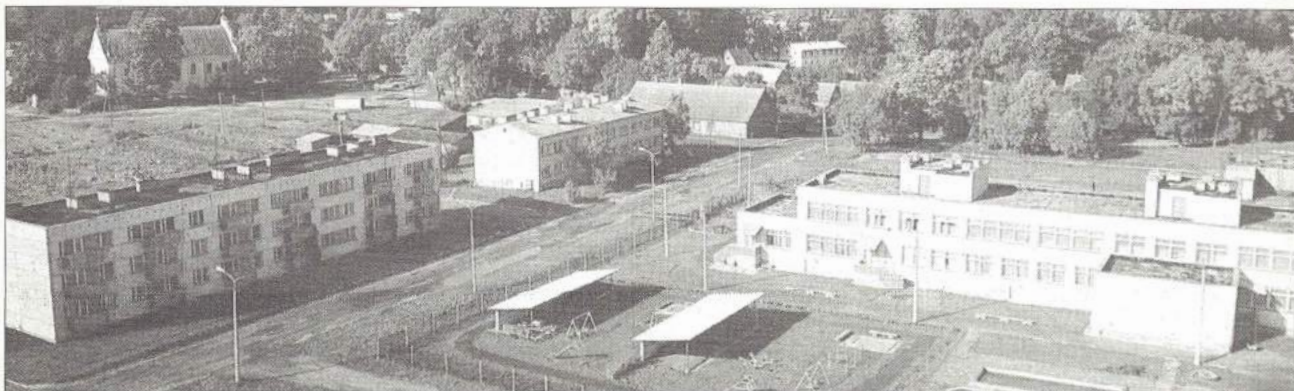
Elamuehitus Daugavpils rajooni Eglaine alevis 1985. a.

(LR FFFDA fondidest.)

D

Bebrene sovhoostehnikumi alev. Pole maainimeste süü, et see on nii linnapärane.

(Daugavpils. – Riia, 1988. – lk. 29.)

H

Lähiminevikus kuivas turg kokku. Süüdi oli seadus hõlptulu kohta. Õigemini – selle seaduse väärmõistmine. Süda valutas. Tookord nimetasid seadusesätte “kaitsjad” maainimest spekulandiks, võtsid tööst parkunud käest kinni ja viisid, “kuhu vaja”. Linnaettevõtete tööliste anti tollal küll maad Dokupite jõe suudmes Ventas ning Ventspilsi linna ümber laiusid terved “väikelinnad”, kuid juhul, kui selle maalapikese omanik tahtis mõne tillikimbu turul maha müüa, öeldi talle ettevõtte ametiühingukoosolekul selgesti: “Kui sa kasvatad aedvilja turul müümiseks (harilikult öeldi küll “spekuleerimiseks”), siis võtame aiaamaa sinult ära!”

(J. Teibe. Turgus // Lauku Dzīve. – 1988. – Nr. 5.)

I

Uus poe- ja sööklahoone Valmiera rajooni Burtnieki sovhoosis.

(LR FFFDA fondidest.)

LINNAELU**A**

(...) Elamute Eksperimentaalse Projekteerimise Teadusliku Uurimise Keskinstituudi andmetel kasutatakse tüüpelamut ainult 40% ulatuses funktsionaalselt. Küsitluste andmetest nähtub, et kolmetoalises korteris ei ole 20-st olulisemast olmetegevusest ruumi seitsme, kahetoalises – kümne jaoks. 40% juhtudel magavad kahetoalises korteri “külalistetoas” täiskasvanud ja mängivad lapsed. Magamistuba on ainult magatmiseks mitte enam kui pooltes korterites. (...) Ainult erandjuhtudel sööb perekond toas, mitte köögis.

(Armands Bisenieks. ... un mēbeles mājoklim // Māksla. – 1987. – Nr. 2. – lk. 25.)

B

Läti NSV-s on elamuehituses tüüpprojektide kasutamisele üleminek seadustatud Ministrite Nõukogu 1958. a 21. juuli määrusega. Selle järgi ei ole projekteerimisorganisatsioonidel lubatud välja töötada individuaalprojekte ning pankadel on keelatud selliste tööde finantseerimine, välja arvatud juhtudel, kui on olemas Ministrite Nõukogu eriluba.

(Ā. Rozenberga. Kā risinās dzīvokļu problēmas Latvijas PSR pilsētās. – Riia, 1962. – lk. 57–58.)

J

Inimesed, kes elavad üksiktaludes, kuid sooviksid elada ja töötada linnas, on esile toonud järgmised linna eelised: laialdasemad kultuurielu võimalused – 64%, rohkem vaba aega – 55%, paremad tööolud – 47%, parem teenindus – 37%, kergem õppida – 18%, suurem palk – 14%, huvitavam töö – 8%. (Protsentide summa on üle 100%, sest võis märkida mitu vastust.)

(J. Porietis. Lauku ciematu veidošanas sociālās problēmas Latvijā. // Arheoloģija un etnogrāfija. XIII. – Riia, 1979. – lk. 111.)

K

Haritud inimesed voolavad maalt ära. Noored spetsialistid – agronoomid, loomaarstid, insenerid jt lähevad ära kolhoosidest ja sovhoosidest, mida on tabanud majandusraskused. Põgenemise põhjuseks on halvad või vastuvõetamatud töö- ja olmetingimused maal. Nagu kirjutavad perioodikaväljaanded (Molodjož Estonii nr. 118, Pilt ja Sõna nr. 5), on need inimesed valmis tegema Tallinnas Tartus, Pärnus jt linnades mis tahes tööd, et saada maalt minema. Perioodikaväljaanded taunivad “põgenikke”. Nad avaldavad nende süüdlaste nimesid ja fotosid, kes on linnas tööd saanud ja keelduvad mahajäetud kolhoosidesse ja sovhoosidesse naasmast. Seda enam, ka õpetajad voolavad maalt ära; need, kes pole veel jõudnud ära minna, kavatsevad seda teha. Sagedased ja laialdased rünnakud ajakirjanduses tunnistavad, et probleem on tõsine.

(Soviet-occupied Estonia 1962. Monthly reports. – Stockholm, 1963. – lk. 9.)

e

Meie vabariigi mööblikombinaatide ja töökodade masinotoodangu võiks jaotada kahte rühma:

1) mööblikomplektid ühe toa sisustamiseks;
2) suurema või väiksema komplekteerimisvõimalusega mööbliesemed toa või korteri sisustamiseks.
Praegu toodetakse enam esimest tüüpi mööblit. Põhimõtteliselt ei saaks selle vastu midagi olla, kui esemete komplekte oleks palju ja erinevaid ning kui oleks võimalik osta eraldi mööbliesemeid, mitte suurt komplekti. Nii see kahjuks pole.

(O. Krauklis. Ikdienas skaistumam. // Māksla. – 1962. – Nr. 2. – lk. 17.)

D

Peab ütlema, et praegu veel on meie riigi elanike keskmine varustatus korteritega madalam kui peamistes kapitalismimaades. Nii elas NSV Liidus 1958. aastal ühes toas keskmiselt 1,5 inimest, seevastu USA-s ainult 0,7, Kesk- ja Lääne-Euroopas – 0,8 ja Lõuna-Euroopas – 1,2 inimest.

(Ā. Rozenberga. Kā risinās dzīvokļu problēmas Latvijas PSR pilsētās. – Riia, 1962. – lk. 8.)

E

Kui ma 1954. aastal esimest korda Daugavpilsis tulin, elasid paljud pered pimedates keldrites, barakkides, isegi pommivarjendites. Igale inimesele oli ette nähtud neli ruutmeetrit elamispinda – veidi rohkem kui surnule kalmistul.

Osaliselt purustatud maju veidi remonditi. Õnneseened seadsid end sisse – mõned said korteri, teised ehitasid majakese. 1956. aastal lubati inimese kohta viis ruutmeetrit, 1960. aastal – kuus. Siiski ei peegeldanud need arvud tegelikkust – linnas oli ka inimesi, kes elasid avarates korterites, ja oli peresid, kus oli neli-viis inimest vaevlemas kuu ruutmeetril. (...) Pedagoogilise Instituudi majahoidja Sergijenko elas vanemate juures, seal oli kuus inimest ja üheksa ruutmeetrit. Tšumilova elas kümnel ruutmeetril koos kolme lapse ja mehega, kellel oli akuutses vormis tuberkuloos. 1957. aastal oli ta järjekorras 689., aga 1960. aastal – 676. "Niisuguse arvestuse järgi saan ma korteri kolmekümne aasta pärast – pärast surma." (I. Ehrenburg. Cilvēki, gadi, dzīve // Avots. – 1988. – Nr. 3.)

F

Märkimisväärset majanduslikku efekti on andnud majade kõrguse vähendamine. Eluruumide kõrguse vähendamine vastu võetud tüüpprojektides annab võimaluse säästetud vahendite eest ehitada tuhandeid uusi kortereid.

(Ā. Rozenberga. Kā risinās dzīvokļu problēmas Latvijas PSR pilsētās. – Rīga, 1962. – lk. 57.)

G

NSV Liidu elamufondis on 3 kategooriat: korterid, mis on riigiomandis, elamukooperatiivid (mitmekorterilised majad), mida ehitavad riiklikud organisatsioonid, ja elamud, mis on eraomandis. (...) Eramajade elamisfond ei tohi ületada 60m². Alates 1964. aastast tohib eramaju ehitada ainult linnades, kus on vähem kui 100 000 elanikku, suuremates linnades tuleb piirduda korteritega.

(H. W. Morton. Housing in the Soviet Union. – New York, 1984. – lk. 74.)

H

Naised süüa tegemas ehitajate ühiselamu köögis Riias Skaistkalne tänaval.

(LR FFFDA fondidest.)

I

Suurejooneline on elamuehitusplaan. (...) Seitseaastakuplaani täitmine on suur panus partei ja valitsuse antud ülesande täitmisel – lähema kümne aasta jooksul kõrvaldatakse meie maal korteripuudus. (...) Juba seitseaastaku esimesel aastal algas Riias suurpaneelilamute ehitamine. Väikestele peredele ehitatakse kultuuri- ja olmehoonete plokiga võõrastemaja-tüüpi hooneid. (...) üha suuremat kaalu omandavad ühiskondlikult kasutatavad ruumid – koosolekusaalid, puhke- ja tegevusruumid, perede pidulike õhtute ruumid, raamatukogud, sööklad ja spordisaalid.

(Darbaļaudim būs ērti dzīvokļi // Cīņa. – 1961. – 15. veebruar.)

J

Laialdane elamuehitusprogramm lubab küll loota, et uutes majades saavad lapsed omaette toad. Nii vähemalt arvavad mööbliprojekteerijad, sest Üleliidulise rahvamajanduse saavutuste näituse paviljonis "Laiatarbekaubad ja teenused elanikkonnale" nägime mitut huvitavat lastetoamööbli komplekti. (...) Kui lapsi on mitu, näiteks kaks, võib magada kahekorruselises voodis, mis peab küll olema kindlalt konstrueeritud ja kapitaalselt valmistatud, et laps välja kukkuda ei saaks. (...) Kui on kolm last, oleks vaja kolmekordset voodit. Sellist me ei näinud.

(Ā. Ābeltiņš. Bērnu mēbeles. // Veselība. – 1987. – Nr. 5. – lk. 26.)

K

Seda kohta otsides teadsime fotokorrespondent Ints Kalniņšiga ainult niipalju, et kusagil Riia äärelinnas on inimesi, kes on asunud elama vagunitesse. (...) Riiga Krustpilsis tänavale asutas vagunite "asula" palju aastaid tagasi Balti Raudtee. Need "surnud rongid" on saanud lõpp-punktiks inimestele, kes on siia tulnud kõige erinevamate Nõukogude Liidu paikadest teatud lubadustest ja kutsumistest meelitatuna. "Asula" ametlik nimetus on 91. raudtee masinajaama (putjevaja mašināja stantsija) heakorrastatud (?!- D. B.) ühiselamu.

(D. Balode. Strupceļš // Atmoda. – 1989. – 21. august.)

L

Vagunasula Riias Krustpilsis tänavas.

(Atmoda. – 1989. – 21. aug.)

M

Köögi interjäär ühes Riia uutest elamutest.

(LR FFFDA fondidest.)

N

Kõigist industrialiseeritud riikidest on nõukogude kodanikel kõige halvemad korteriolud eelkõige seepärast, et nii palju on ühiskortereid. "Pravda" järgi (1980. a 2. detsember) elasid 1980. a umbes 80% linnaelanikke omaette korterites. See tähendab, et vähemalt 20% elasid ühiskorterites. Kuid aruandes ei ole mainitud, et veel umbes 5% (peamiselt üksikud) elavad töölisühiselamutes või barakkides.

(Henry W. Morton. Housing in the Soviet Union. – New York, 1984. – lk. 74–75.)

SOTSIAALKINDLUSTUS

A

Vaesusepiir on meie riigis 70 rubla. Kuid statistika viimaste andmete põhjal peaks elatusmiinimum olema umbes 144 rubla. (...) Tean, et paljude vanainimeste söögilaua on ainult leib ja piim (...) Veel mõned aastad tagasi võis sotsiaalkindlustuse osakond oma vanakestele eraldada ainult 14 rubla aastas. Nüüd määrab Halastusseltsi juhatus kuni 100 rubla. Arvata-vasti on see raha paljudele suureks toeks.

(I. Jankevica. Mēginot lāpīt // Padomju Latvijas Sieviete. – 1989. – Nr. 12.)

B

Eluruumid määratakse eelkõige naistele, kellele on antud kangelasema nimetus, ning vanematega koos elavatele paljulapselistele peredele kolme ja enama lapsega. Paljulapselistele peredele on ette nähtud soodustused maksude palgast kinnipidamisel. (...) Paljulapselisi emasid, kes on autasustatud medaliga "Emamedal" või ordeniga "Ema au" või kellele on antud kangelasema aunimetus, teenindatakse väljaspool järjekorda kõigis töökodades, ateljeedes, juuksuris ja teistes teenindusettevõtetes. Kangelasemaid teenindatakse väljaspool järjekorda kõigis kaubandus- ja toitlustusasutustes, elukondliku teeninduse ja transpordiettevõtetes, ravi- ja kultuuriasutustes. Paljulapselistel peredel, kus on kolm ja rohkem last, ja vähemkindlustatud perede lastel kuni aasta vanuseni on õigus saada tasuta piimasegusid ja teisi toiduaineid. (...) Riia linnas töötab 15 toiduainete eritellimuse kauplust, mis kindlustavad paljulapselisi peresid toiduainetega.

(Kas pienākas daudz bērnu māmiņai? // Padomju Latvijas Sieviete. – 1986. – Nr. 12. – lk. 20–21.)

C

NSVL kodanikel on õigus ainelisele kindlustatusele vanaduses ja haiguse korral, töövõime täieliku või osalise kaotamise, samuti toitja kaotamise korral. Selle õiguse garanteerivad: tööliste, teenistujate ja kolhoosnike sotsiaalkindlustus ning ajutise töövõimetus toetused; riigi ja kolhooside arvel vanuse-, invaliidsus- ja toitjakaotuspensionide maksmine; osaliselt töövõime kaotanud kodanikele töö muretsemine; hoolitsus elatanud kodanike ja invaliidide eest; sotsiaalhoolitsemise muud vormid.

(NSV Liidu Konstitutsioon (Põhiseadus). – Tallinn, 1983. – lk. 16–17.)

D

Riia Elektromehhaanika Tehnikumi töötajate Uldis ja Velta Cīrulise pere kolimas uude viietoalisse korterisse.

(LR FFFDA fondidest.)

E

Vaganovite perekond on eksisteerinud 20 aastat. Selle aja jooksul on üles kasvanud ja iseseisvaks saanud mõlemad tütre. Kui palju on see perekond riigile maksma läinud? Lapse hooldamine enne sündi ja esimesel eluaastal läheb riigile maksma keskmiselt 200 rubla. Ühtekokku niisiis 400 rubla. Tüdrukud kasvasid söömes ja lasteaia. Vanemad maksid iga lapse eest 12 rubla ja 50 kopikat kuus, kuigi riik kulutas nende hooldamiseks kolm korda rohkem: niisiis pere hoidis kokku 3900 rubla. Lapse õpetamine koolis läheb riigile maksma ligi 100 rubla aastas. Üks Vaganovite tütar lõpetas keskkooli, teine – kaheksa klassi ja tehnikumi, nende hariduse eest andis riik välja 2100 rubla. Peaaegu igal suvel olid Vaganovite lapsed pioneerilaagris soodustatud tingimustel, säästes nii perekonnale kokku 370 rubla. Korteri – alguses ühe-, pärast kahetoalise ülalpidamiseks on Vaganovitele juurde makstud 3050 rubla (kahetoalise korteri ülalpidamine läheb riigile maksma peaaegu 200 rubla aastas). Kõigele sellele tuleb lisada summad, mis ettevõtte on kulutanud Vaganovite perekonna kutsealase kvalifikatsiooni tõstmisele, nende teenindamisele kombinaadi kultuurihoones, raamatukogus, puhkusele sanatooriumis, puhkekodus, kus nad on tasunud ainult kolmandiku või neljandiku tuusiku hinnast.

(Gimenes reālie ienākumi // Padomju Latvijas Sieviete. – 1975. – Nr. 10.)

F

Bauska rajooni Bauska sovhoosi lasteaia lapsed jalutuskäigu ajal.

(LR FFFDA fondidest.)

G

Rahuldusega peab märkima, et valitsus on vastu võtnud vanuritele tasuliste vanadekodude ehitamise otsuse. (...) Selliste kodude näiteid on juba olemas. (...) Ideaalne on vanadekodu, mis on ehitatud S. Kirovi nimelises kalurikolhoosis Tallinnas. Igal selle moodsa elukompleksi elanikul on kõigi mugavustega omaette tuba, neli söögikorda päevas, meelelahutuse võimalused ja vajadusel kõik tänapäevase arstiabi võimalused. Seal viibimise eest tuleb tasuda 75% pensionist.

(N. Elstein – Eesti NSV Tervishoiu-ministeeriumi peaterapeut. // Kalendārs Sievietēm. 1989. – Riia, 1988. – lk. 224–225.)

H

1973. a oli meie vabariigis 221 naistenõuandlat, lastepoliklinikut ja ambulatooriumi. Vabariigi sünnitusmajades ja sünnitusosakondades saab üheaegselt arstiabi anda 1417 naisele. 83 400 last viibivad sel ajal, kui emad on tööl, 794-s lasteaia ja lastesöömes. Nende eelkooliasutuste ülalpidamiseks kulutas riik 32,8 miljonit rubla. Kulutused üldharidus- ja internaatkoolide ülalpidamiseks 1973. aastal olid 77,2 miljonit rubla. Need kulutused on kõige õiglasemalt jaotatud täiendus perekondade eelarvetele. Perede eelarved kasvavad iga aastaga, kasvavad ka vajadused. Nõnda oli 1973. aastal igal sajal perel 524 kella, 96 raadiot ja radioolat, 69 televiisorit, 45 fotoaparaati, 64 külmkappi, 72 pesumasinat, 21 tolmuimejat, 49 õmblusmasinat. Naiste kodust tööd kergendab 37 suurt pesumaja, 33 selvepesumaja ja 2753 ühiskondliku toitlustamise ettevõtet, mille teenuseid kasutas 1973. aastal 1 miljon elanikku.*

(Statistikas spoguļi // Padomju Latvijas Sieviete. – 1975. – Nr. 10.)

*1973. aastal oli Läti NSV-s 2,74 miljonit elanikku.

INIMENE ÜHISKONNAS

A

Neil päevil sai toimetuse kirja. Liepāja neiu R. Kārklīņa kaebab, et ühel peol Liepājas madruste klubis olevat selle direktor teinud talle märkuse ebasobiva riietuse kohta. R. Kārklīņa olevat tulnud peole väga sügava kaelaväljalõikega ja paljaste õlgadega kleidis.

Toimetuse võttis ühendust Liepāja madruste klubiga. Siin seletati meile, et selline juhtum on tõepoolest aset leidnud – R. Kārklīņa õhtukleit olnud väga silmatorrav. Kuna R. Kārklīņa on väga noor neiu, olevat klubi direktor talle märkuse teinud ja palunud järgmisel korral tulla peole kohasemas riietuses.

Kas direktor talitas õigesti? Kas R. Kārklīņa käitus õigesti? Avaldame vastuse neiu küsimusele.

Maitsekalt riietuda peab oskama igaüks. Igaüks võib ja peab oma maitset arendama, eriti noored, sest mõned noored püüavad oma riietusega seltskonnas silma paista. (...) Hoiduda tarbetutest moeliialdustest – see on üks peamisi nõudeid noorte riietumises. Selliseid noori, kes oma ülepakutud riietuse ja käitumisega püüavad seltskonnas silma torgata, nimetame lõngusteks. See nimetus ei tee kellelegi au.

(Vai tä ir laba gaume? // Cīņa. – 1961. – 17. juuni.)

B

Käitumine kodus.

Kommunaalkorterite naabrid ja majaelanikud

(...) Kunagi vist ei satu ühte korterisse ühesuguse temperamendi ja harjumustega elanikud. Seepärast juhtubki, et ühe harjumus segab teise (teiste) eluviisi. Taolisel puhul oleks kõige õigem ühiselt selle üle aru pidada, et siis vastastikuste järeleandmistega püüda teineteist segavaist olukordadest vabaneda või neid vähemalt leevendada. Oleks otstarbekas juba kooselu esimeste päevade jooksul omavahelisi õigusi ja kohustusi selgitada (...) Õige on otsekohe kindlaks määrata kõõgi kasutamise aeg, ühisruumide korrashoiu järjekord, vanni kasutamine, üüri, elektri, gaasi jt ühiste arvete tasumine (...) jne.

(I. Aasamaa. Käitumisest. – Tallinn, 1965. – lk. 192.)

C

Kontsert Riia 4. lastemuusikakoolis veebruaris 1953.

(Isiklikust arhiivist.)

D

Rezekne pedagoogiline kool, kus valmistati ette algkooliõpetajaid ja pioneeri juhte, tegutses a 1946–1956. Lehitsedes õppenõukogu istungite protokolle, on näha, et peatähelepanu on nagu igas õppeasutuses ja igal ajastul pööratud kasvandike õppeedukusele. Kuid kasvatustöö seisukohad erinevad oluliselt tänapäeva nõudmistest ja ehk oleks lugejail – üliõpilastel ja kooliõpilastel – huvitav heita pilk peaaegu 50 aasta tagusesse minevikku.

15. 05. 1948.

Direktor: Kodanliku moraali igandeid võib näha nii koolis kui ka kodus ja seltskonnas (vulgaarsed, ebakultuursed tantsud, lühikesed kleidid, inetud, ülepakutud soengud).

Õpetaja N. M.: Et õpilaste välimus oleks viisakas, peab keelama poiste pikad juuksed, tüdrukute lühikesed kleidid ja karjuvad soengud. Õpilastel on tavaks korraldada salajasi õhtusi olenguid, edaspidi neid toimuda ei tohi. Täiesti ära keelata tuleb igasugused püsi- ja vesilokid, sõrmused tuleb ära võtta.

Õpetaja E. M.: Õpilastel pole ümbruskonnas häid eeskujusid, kellelt õppida. Peaks propageerima rahvaintse.

Direktor: Noorte moraalile tuleb saavutada murrang, välja juurida ebasoovitavad nähtused. Et õpetajad oleksid õpilastele eeskujuks ka usuliste igandite likvideerimisel, oleks soovitatav ära võtta laulatusõrmused kui kirikliku lauluse märgid.

(Nost ar ilgvilņiem, ondulācijām un isām kleitiņām! // Rēzeknes Vēstis. – 1998. – 7. märts.)

E

Ühiskond hoolitseb perekonna tugevdamise eest, kasutades morali- ja õigusabinõusid. Seaduses ette nähtud kohustusliku abieluregistreerimise eesmärk on kujundada tõsine suhtumine perekonnasse. Ühiskond on huvitatud, et perekonnas põhineksid mehe ja naise suhted kindlal vastastikusel armastusel ja austusel, ühistel moraalsel ideaalidel. Arvestades seda, et abielu on perekonna alus, võtab riik endale kontrolli mitte ainult selle sõlmimise, vaid ka lahutuse üle.

(Sabiedrības mācība: Mācību grāmata vidusskolu un vidējo mācību iestāžu izlaiduma klasēm. – Riia, 1984. – lk. 254.)

F

Kuidas meil läheb? Kas inimesed tahavad rahvakoosolekule tulla, kas nad tahavad oma arvamust avaldada? Niisugune kahtlus vaevab meid, kui organiseerisime külas uut üritust.

Ja ennäe, rahvakoosolek joudiski kätte. (...) Arvata vasti ei tahaks keegi olla karjatalitaja Upmalise asemel sel hetkel, kui brigadir hakkas rääkima, et tema perekonnaliikmete mõtted ja käed on seotud vaid isikliku majapidamisega. Nii ei jõua kaugele ei töös ega üldise heaolu tõstmises...

(Ipašības, kas mūs vieno // Cīņa. – 1961. – 5. jaan.)

G

Mõtlemata ajendasid arvud.

Kõik algas ... lihtsa aritmeetikaga. Mida kauem vana kommunist Aleksander Vlassenko arve võrdles, seda mõtlikumaks ta muutus.

Arvuta, kuidas tahad, ikka ja jälle tuleb välja, et umbes 25 tuhat Riia linna Moskva rajooni täiskasvanud elanikku jääb väljapoole parteiorganisatsioonide mõju. Need on pensionärid, koduperenaised ja teised, kellel partei elav sõna on seni küllalt harva jõudnud. (...) Ainult üks õpilane seitsmest viibib pärast õppetunde pikapäevarühmas pedagoogide järelevalve all. Ülejäänud on omapead, kuni vanemad töölt tulevad. Teismelise jaoks tähendab see pärani avatud väravat eksiteele! (...) Mitte mõndkümnet või sadat, vaid tuhandeid eelkoolialisi lapsi kasvatavad perekondades vanaemad ja lapsehoidjad, kelle kogu ideelise ja poliitilise pagasi moodustavad juhuslikult kokku korjatud teadmiskillud. (...)

Kui Vlassenko poleks tookord nendesse arvudesse süvenenud, oleks tema kõne mullu sügisel partei Moskva rajooni konverentsil arvatavasti olnud hoopis teistsugune. Siis oleks tõenäoliselt ära jäänud ka pikk nõupidamine 26. jaanuaril, kus küpses otsus aktiveerida poliitilist tööd elanikkonnaga, asutada kõigi ühendatud majavalitsuste juurde partei algorganisatsioonid ning liita nende tuumikuks pensionile läinud kommunistid. Ja igal juhul ei oleks rajoonikomitees asutatud uut osakonda, kelle ülesandeks sai elukohajärgne poliitiline töö elanikega.

(Partijas dzīvais vārds skanēs ik dzīvoklī // Cīņa. – 1961. – 1. aprill.)

H

Ajakiri "Komsomolskaja Pravda" pöördus kõigi meie maa noorte poole küsitlusankeediga "Mida te arvate oma põlvkonnast?". Esitatud küsimuste seas oli ka küsimus elu eesmärgist. Tuhandetes kirjades räägiti vaimustusega oma tööst, rahutust, ent õnnelikust elust. "Kogu minu elu on püüdlemine ühe eesmärgi poole: olla hea inimene. Ma tahan, et sellest, et ma olemas olen, saaks soojem, helgem ja parem võimalikult paljudel inimestel. Ma tahaksin olla, kui nii võib öelda, väikeseks päikeseks inimeste jaoks... , kirjutab Nataša, korrektor Ljubertsost.

Kuid teistsugused, väikekodanlikud unistused on tütartlapsel Primorje kraist. Tema elueesmärk olevat "abielluda, elada külluses, lahutada meelt, mitte töötada: tööst ju lõpevad otsa isegi hobused!".

On raske leida sõnu, et väljendada täit vastikust selliste madalate mõtete vastu.

(Sabiedrības mācība: Mācību grāmata vidusskolu un vidējo mācību iestāžu izlaiduma klasēm. – Riia, 1984. – lk. 255.)

I

Võitluses purjutamisega on äärmiselt suur tähtsus töökollektiividel ja ühiskonnal. Seadus lubab ühiskondlikes kohtades alkohoolsete jookide pruukimise või seal ebakaines olekus viibimise eest administratiivkaristust mitte määrata, vaid saata süüdlase kohta materjalid töökoha, õppe- või elukoha ühiskondlikule organisatsioonile, töökollektiivile või seltsimehelikule kohtule arutamiseks.

(Veselība. – 1977. – Nr. 4. – lk. 3.)

J

Sügavalt punastades seisab Sergei Volkov paljude silmapaaride ees ... Sverdlovi tänava 7. maja 31. koteri elanik Volkov häiris oma jämeda käitumise ja purjutamisega iga päev majaelanike rahu ja puhkust. (...) Siin ei aita palve oma eluviise muuta, vaid range käsk. Kui tahad kasutada nõukogude kodaniku õigusi, täida ka ta kohuseid. Muidu võib pahasti minna.

Sellisele ühiskonna käsule ei saa vastu hakata. Ja Volkov tunneb tõepoolest, et maja paljude elanike tähelepanelike silmade eest ei pääse kuhugi, et tema – mürgeldaja ja joodik – seisab üksinda ühiskonna vastu. Volkov ulatab käe oma naabrile Kirjušinale ja lausub tasa:

"Andke andeks, enam see ei kordu..."

Majakomitee on lõpetanud tööpäeva veendumusega, et ühiskondlikust kohtust on olnud abi. See pole esimene kord, kus inimene näeb ja tunnistab oma eksimusi ja vigu kõige paremini seltsimeeste ees.

(Audzina lielos un mazos // Cīņa. – 1961. – 28. veebr.)

K

Vaevalt kolm kuud on maja valmimisest, kuid majakomitee on juba palju ära teinud elanike kasvatamisel, on lahendanud igasuguseid tülisid. (...) Näiteks Tööstuse tänava 18. maja 4. koter. Majakomitee liikmed Andrejeva, Jakovlev ja Tuzilin käisid seal, et kontrollida koteri elaniku Kira Uvarova kaebust naabri Natalja Vergelesi kohta, kes käitub jämedalt teiste korterielanikega. Ta tahab kogu ühiskorteris valitseda – vannitoale ja sahvriale on ta pannud tabaluku, köögis ei lase pliidi juurde kedagi ... Sellest, et korteris elab kolm perekonda, annavad köögis tunnistust... kolm prügiämbrit. (...) Kodaniku sellisest häbematust käitumisest teatab komitee liige tema töökohta, et ka töökaaslased õpetaksid teda, kuidas viisakalt käituda! (...) "Kas teil poleks köögis rohkem ruumi, kui prügiämbreid oleks ainult üks?" avaldab komitee liige Tuzilin arvamust.

Korterielanikud vaikisid seekord. Kuid järgmisel päeval on nende kööki pangerodu asemele jäänud ainult üks ämber.

(Audzina lielos un mazos // Cīņa. – 1961. – 28. veebruar.)

L

Miilits sunnib mõõdujat mahavisatud koni üles tõstma. (1956)

(LR FFFDA fondidest.)

DEFITSIT JA PRIVILEEGID

A

Nõukogude Liidus olid töölised ja teenistujad leivanormide järgi jaotatud kahte kategooriasse. Esi- messe, kõrgemasse, kuulusid kaitse-, kütuse-, kee- mia-, metallurgia- ja masinaehitustööstuse, ehituse, raudtee, meretranspordi ja mõnede teiste ettevõtete ja nendega võrdsustatud organisatsioonide töölised ja teenistujad. (...) Nõukogude ja parteiaktiivi varusta- ti leivaga 1. kategooria normide järgi, aga toidukaupa- de kaardid olid neile ette nähtud erinimekirja normide kohaselt. Seejuures varustati partei- ja haldusaparaa- di kõrgemat kihti toiduainete lisaannustega. (...) Tööstuskaupade jaotuse süsteem kindlustas eesõi- gused partei- ja haldusaparaadi funktsionääridele, mõjuvamatele ametkondadele, neile elanikerühmade- le, kelle lojaalsusest oli huvitatud riigivõim, – suurte tööstusettevõtete töölised, maaintelligents, teadlased, – ja kõige enam neile, kes ise tegelesid kaupade jaota- misega.

(D. Bleiere. Kartižu sistēma Latvijā 1944.-1947. gadā // Latvijas Vēstures Institūta žurnāls. – 1993. – Nr. 1. – lk. 95–96, 102.)

B

Parteitegelased saavad pühadetoetuse näol täienda- valt 3 palka aastas: 7. novembril, 1. mail ja puhkusele minnes (terviseraha). (...)

Seejuures viiakse samadele isikutele ikka veel koju “eriannuseid”, kuid seda tehakse salaja, pimeduse- tundidel. Haldus- ja parteijuhid on ikka veel “pereme- hed” toidu- ja tööstuskaupade, raamatu- ja apteegi- baasides.

Seejuures on partei oblastikomiteede sekretäridel, lin- nade ja rajoonide esimestel sekretäridel, oblastikomi- teede osakonnajuhatajatel õigus riigi kulul varustada eraldi korteritega oma täiskasvanud lapsi – vaatamata sellele, et juriidiliselt seisukohalt on see ebaseaduslik.

(Neatkarīgo žurnālistu arodbiedrības informācija // Atmoda. – 1990. – 9. jaanuar.)

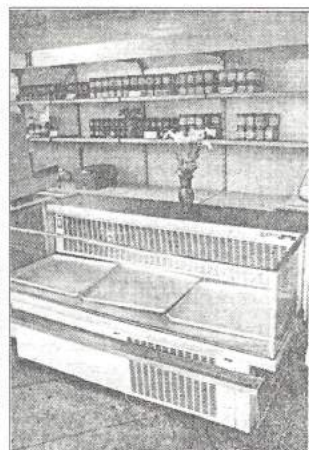
C

Intershop Riias

Neile, kes suudavad maksta valuutas.

Neile, kes maksavad rublades.

(Atmoda. – 1990. – 8. juuli.)

D

Kolhoosis “Uzvara” näeb (sotsialistliku) võistluse määrus võitjatele ette järgmise viisaastaku jooksul turismituusiku välismaale – selle väärtuse, välja ar- vatud vahetusvaluuta, tasub majand. Samade tingi- mustega võib väljaspool järjekorda saada tuusiku sanatooriumi või puhkekodusse (sealhulgas välis- maale). Peale selle on ette nähtud terve rida eesõigu- si: võimalus väljaspool järjekorda uus korter saada või eramu ehitada, sõiduauto osta, kasutada järgmise viie aasta jooksul tasuta kuni kolm päeva majandi sõidu- autot pikemateks sõitudeks. Samuti võib järgmise viie aasta jooksul vähendada 50% võrra lasteaiamaksu, neljandiku võrra elektri, aiamaa kasutamise, söökla- teenuste tasu (välja arvatud toiduainete hind). Võitja saab ka eesõigusi ruumide ja inventari kasutamisel perekondlikel pidudel. Niisiis hõlmab autasude süs- teem kogu inimese argipäeva. (...)

Rajoonis oleme hakanud võistluse võitjaid premeeri- ma autasudega nagu võimalus osta väljaspool järje- korda autode järelkärusid, väikegabaridilisi traktoreid koos tööriistadega koduse aiamaa harimiseks, aiafreese, noori – võimalusega soetada spordi- ja tu- rismiinventari.

(Ā. Gaile. Cienas apliecinājums. // Sieviete. – 1986. – Nr. 4. – lk. 4.)

E

Praegu on meie töö muutunud konkreetsemaks: meie komitee töötab välja ettepanekud, mis me esitame augustis valitsusele. Näiteks, kuidas muuta seebi jaotamist, sest praegune on ilmselgelt ebaõiglane. Igaühele on selge, et väikelaste emadele, maainimes- tele on seepi rohkem vaja kui näiteks mulle ja teile. (...)

Võiks näiteks osa superdefitsiitsetest kaupadest (im- portvideomagnetofonid, televiisorid), mille riiklik hind on umbes 1700 rbl, aga musta turu hind rohkem kui 4000 rbl, müüa komisjonihinnaga 4000 rbl. Vahe kan- taks siis üle paljulapselistele peredele või vähekind- lustatud pensionäridele. Kuid küsimus jääb jälle seis- ma Moskva taha: seal määratakse ikka veel kaupade hinnad. Peab mõtlema, kuidas sellest seadusest mööda minna.

(Intervjuust Andris Teikmanisega, Läti Rahvarinde Sotsiaalse õigluse komitee juhatajaga // Atmoda. – 1989. – 7. aug.)

F

Ma ei taha salata, et tegutsemine riigi ainsas poliitili- ses noorsoo-organisatsioonis (komsomolis) avas kül- laltki suured isiklikud võimalused. Lihtsurelikule polnud need sel ajal kättesaadavad. Näiteks välis- maasõidud. ÜLKNU liikmete turismireise välismaale korraldas organisatsioonile kuuluv reisibüroo “Sput- nik”. Organisatsiooni eelarvest doteeriti reisimist igal aastal suurte summadega. Need sõidud, peamiselt Ida-Euroopa riikidesse, maksid naeruväärset raha.

(J. Āboltiņš. Bijū biedrs, tagad kungs. – Riia, 1992. – lk. 15.)

G

V. Sidoreiko, Sotsialistliku töö kangelane, NSVL riikliku preemia laureaat, "Surgutneftegazi" puurmeister. Tundsin end alati ebamugavalt, kui mitmesugustel konverentsidel, alates rajooni- ja lõpetades üleliidulistega, sain delegaadiõigusega osta mingeid "kõrgendatud nõudlusega kaupu", nagu nüüd peenelt nimetatakse iga head asja: kommi- ja kohvipakki, suitsuvorsti, ondatranahkset mütsi, huvitavat raamatut. Olen kuulnud, et aeg-ajalt näidatavat ka filme, mida igaüks vaadata ei saa.

(Kā spriež gudri ļaudis. // Lauku Dzīve. – 1987. – Nr. 10. – lk. 7.)

I

Jätkus eriteenuste kindlustamine klassideta ühiskonna kõrgemale klassile. Olid erikauplused kommunistliku partei liikmetele. Apteekides hoiti selle privilegieeritud klassi jaoks eritagavarasid. Oli juhtumeid, kus teised said retseptidele kirjutatud ravimeid osta alles pärast üheteistkümnekuulist ootamist. Vabariigi KP KK hoonetes võis leida ka paremaid kaupluste "letialuseid", mis polnud kättesaadavad isegi partei reaalkmetele, välismaa pesu jaotamisega paistsid partei kõrgema taseme kokkutulekud silma isegi 1970. aastate lõpul.

(R. J. Misiunas and R. Taagepera. The Baltic States: Years of Dependence 1940–1980. – Berkley; Los Angeles, 1992. – lk. 215–216.)

H

Inimeste arv, keda teenindatakse eritellimiskauplustes (seisuga 1. detsember 1989).

Suure Isamaa- sõja invalidid	Suurest Isamaa- sõjast osavõtjad	Teised kate- goriad*	Palju- lapselised emad	Kokku	Kokku Suurest Isamaasõjast osavõtjad, keda teenin- datakse eri- juhtudel**	Kokku tee- nindatakse enne uut aastat
5874	10 162	5067	8099	29 202	22 030	51 232

* Nendesse kategooriatesse kuuluvad näiteks punased kütid, kodusõjast osavõtjad, koonduslaagrite vangid ja teised invalidid, samuti Nõukogude Liidu kangelased jm rühmad.

** Teenindatakse erikauplustes 3 korda aastas: enne 1. maid, 9. maid, 7. novembrit.

(Atmoda. – 1990. – 3. aprill)

Tähtsamate sündmuste kronoloogia Venemaal/ NSV Liidus

1917, veebruar–märts

Veebruarirevolutsioon. Venemaal kukutatakse tsaarivõim.

1917, 24.–25. oktoober

Bolševike (enamlaste) riigipööre V. I. Lenini juhtimisel. Kehtestatakse nõukogude võim Venemaal.

1918–1921

Kodusõda Venemaal.

1921

Uus majanduspoliitika (NEP)

1922, detsember

Moodustatakse NSV Liit (Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit).

1928/29–1932/33

Esimene viisaastak. Industrialiseerimine

1929–1930

Viidi läbi kollektiviseerimine.

1933–1937

Teine viisaastak

1937–1938

Massirepressioonid NSV Liidus

1939, 23. august

Molotov-Ribbentropi pakt.

Tähtsamate sündmuste kronoloogia Lätis ja Eestis

1939, 28. september

Eesti–NSV Liidu vastastikuse abistamise pakt

1939, 5. oktoober

Läti–NSV Liidu vastastikuse abistamise pakt

1940, 17. juuni

NSVL okupeerib Läti ja Eesti

1940, 14.–15. juuli

Seimi (parlamendi) valimised Lätis

1940, 21. juuli

Lätis ja Eestis kuulutatakse välja nõukogude võim

1940, 5. august

Läti võetakse NSV Liidu koosseisu

1940, 6. august

Eesti võetakse NSV Liidu koosseisu

1941, 14.–15. juuni

Esimene massiküüditamine

1941, juuni lõpp–juuli algus

Saksa sõjaväe sissetung Lätisse ja Eestisse. Saksa okupatsioon kestab Lätis kuni oktoobrini, Eestis novembrini 1944, "Kuramaa katlas" e "Kuramaa kindluses" – 9. maini 1945.

A

MAJANDUSSÜSTEEMID JA NENDE ERINEVUSED

Majandussüsteem on majanduselu korraldamise viis riigis või ühiskonnas (majandusküsimuste lahendamise seostuvad seadused, tavad, teave, organisatsioonid). Ühiskonna ajaloos on eksisteerinud ja eksisteerib ka praegu

☑ naturaalmajandus,

☑ vabaturumajandus,

☑ plaanimajandus,

☑ segamajandus.

Naturaalmajandus on kõige vanem ja lihtsam majanduse korraldamise viis. Tootja varustab end ise kõige tarvilikuga. Tootmine ja tehnoloogia on algelised. Toode kaupadest piisab harilikult ainult iseenda tarbeks. Naturaalmajanduse juhtlauseks võiks olla: "Tooda nii palju, kui suudad, muidu ei jää sa ellu."

Vabaturumajandus tekkis Euroopas ja arenes järk-järgult 15.–19. sajandil. Määrav on siin turg. Sellele majandusliigile on iseloomulikud järgmised tunnused:

☑ eraomand – tootmise eesmärk

on võimalikult suure tulu saamine. Omanik vastutab kõige, ka kahjude eest, on huvitatud tootmise laiendamisest, konkurentsis püsimisest, tehnoloogia uuendamisest.

☑ kaup – müügiks valmistatud toode. Kaubaks on ka teenus, mida tarbijale osutatakse.

☑ turg – kõik kaubad jõuavad tarbijani ostu ja müügi teel. Tarbija valib, mida ja kui palju osta, tootja otsustab, mida ja kui palju müüa.

☑ vaba konkurents – kauba mitmekesisus, ostja valib, mida osta. Kes ei suuda oma kaupu ja teenuseid müüa, laostub.

☑ riik ei sekku otseselt ei kaupade tootmisega ega jaotamisega.

Vabaturumajanduse peamised puudused:

☑ ületootmiskriisid, millega kaasneb tootjate pankrott, tehaste sulgemine ja tööpuudus,

☑ ühiskonna kihistumine rikkaks ja vaesteks, töölisrahutused;

☑ monopolide tekkimine.

I. Zariņš. Milline kõrgus!

A. Būmanis. Kūlas.

TEEMA EESMÄRGID

- Mõista nõukogude majandussüsteemi olemust ning muudatusi Läti ja Eesti majanduselus sotsialismiperioodil.
- Selgitada töö tähendust sotsialismisüsteemis ja üksikisiku elus.
- Täiustada analüüsi-, võrdlemis- ja hindamisoskust, (dokumendid, statistikamaterjal, diagrammid, kaardid, memuaarid, karikatuurid).
- Arendada koostööoskusi, väljendusoskust ja oma seisukoha põhjendamist, mõista erinevaid seisukohti.

Plaanimajandus oli majanduse korraldamise viis NSV Liidus (aastast 1917) ja nn sotsialismimaades. Tänapäeval ei eksisteeri puhtakujulist plaanimajandust üheski riigis.

Plaanimajanduse tunnused:

- ☑ riik dikteerib tootmist,
- ☑ peamine omandivorm on ühiskondlik ehk riigiomand,
- ☑ tootja töötab etteantud plaani järgi,
- ☑ riik määrab kaupade ja teenuste hinnad,
- ☑ töö tasustamine on normatiivne,
- ☑ tööpuudust ei ole.

Plaanimajanduse peamised puudused:

- ☑ konkurentsi puudumine,
- ☑ planeerimisvead,
- ☑ tootja ei ole huvitatud uue tehnoloogia kasutuselevõtust, kvaliteedi parandamisest, algatuse näitamisest, sest kõike dikteerib riik ja konkurents puudub,
- ☑ inimesed ei ole huvitatud oma töö tulemustest.

Segamajandus on kõige tänapäevasem majandusvorm, mis eksisteerib kõikides maailma arenenumates riikides. See tähendab, et riigi majanduses on ühendatud vabaturu põhimõtted ja riiklik reguleerimine.

Segamajandus on vabaturumajanduselt üle võtnud kõik, mis soodustab tootmist:

- ☑ eraomandi,
- ☑ konkurentsi,
- ☑ vaba ettevõtluse,
- ☑ turusuhted.

Riik osaleb majanduselus, et kõrvaldada vabaturumajanduse puudusi – kriise, vaesust, sotsiaalset kaitsetust; seadusega määratakse tootjatele maksud, takistatakse monopolide teket, kaitstakse tarbijate huve, soodustatakse konkurentsi, hoolitsetakse keskkonnakaitse, hariduse, kultuuri, elanike sotsiaalse turvalisuse eest.

(G. Kurlovičs. Ievads ekonomikā. – Riia, 1998. – lk. 42–49.)

E. Iltners. Maa peremehed.

NATSIONALISEERIMINE – riigiomandiks muutmine (tasu eest või ilma).

KONFISKEERIMINE – sunniviisiline tasuta äravõtmine.

SOTSIALISTLIK OMAND – tootmisvahendid kuuluvad riigile.

NÕUKOGUDE MAJAPIDAMINE – sovhoos – põllumajanduslik riigiettevõtte NSV Liidus. Sovhoosi juhatas direktor, kes määrati kõrgemalseisva organisatsiooni (partei komitee) poolt.

KOLHOOS – kollektiivne majapidamine, kus maa kuulub riigile, ülejäänud vara on kolhoosiliikmete kollektiivne omand. Kolhoosi juhib valitud esimees.

INDUSTRIALISEERIMINE – tööstuslikuks muutmine.

KOLLEKTIVISEERIMINE – väikeste talude sunniviisiline ühendamine suurmajanditeks (kolhoosideks, sovhoosideks).

VIISAASTAKUPLAAN – NSV Liidu majanduse arengu planeerimise põhivorm. See planeerimissüsteem säilis kogu riigi ja liiduvabariikide ulatuses nõukogude süsteemi kokkuvarisemiseni.

SOTSIALISTLIK VÕISTLUS – võistlus NSV Liidu liiduvabariikide, ettevõtete, tsehhide, brigaadide ja üksikisikute vahel, et saada paremaid töötulemusi ja parandada töö kvaliteeti. Oli moraalise ja materiaalse mõjutamise vahend.

Peale nõukogude võimu kehtestamist Lätis ja Eestis 21. juulil 1940 võeti sotsialistlike ümberkorralduste teostamisel tarvitusele mitmed abinõud:

– natsionaliseeriti tööstusettevõtted, pangad, maa;

– moodustati nõukogulikud riigivõimuorganid – ülemnõukogu, rahvakomissaride nõukogu;

– 1940. a sügisel kehtestati NSV Liidu seadused ja võeti vastu Läti NSV ja Eesti NSV konstitutsioon;

– algasid repressioonid.

B

POLIITILISED REŽIIMID

Poliitilist režiimi iseloomustab võimu jaotumine ühiskonnas.

Poliitilisi režiime liigitatakse traditsiooniliselt:

- ☒ demokraatlikeks,
- ☒ autoritaarseteks,
- ☒ totalitaarseteks.

Demokraatia

Rahvavalitsus – riigivõimu allikas on rahvas.

Autoritarism

Võim on väikese grupi inimeste käes.

- ☒ Poliitiliste parteide tegutsemine on piiratud.
- ☒ Keskvoim kontrollib kohalikke omavalitsusi.
- ☒ Võim on koondatud valitsuse või riigipea kätte.
- ☒ Oluliselt on suurendatud täidesaatva võimu osa.
- ☒ Seadusi ja konstitutsiooni ei järgita.
- ☒ Esineb poliitilisi repressioone.
- ☒ Autoritaarne režiim toetub sõjaväele.

Totalitarism

Totalitaarsetes ühiskondades reglementeerib riik peaaegu kogu ühiskonda (majandus-, poliitika- ja vaimuelu). Kogu elu on politiseeritud.

- ☒ Igasugune sanktsioneerimata tegevus on keelatud.
- ☒ Inimesed peavad olema poliitiliselt lojaalsed.
- ☒ Puudub võimu järjepidevuse demokraatlik mehhanism, võim vahetub poliitiliste vapustuste, kulissidetaguse võitluse ja õukonnapöörete kaudu.

(E. Semanis. Politiskie Režimi / / Ievads politikā. – Riia, 1998. – lk. 32–37.)

Tööülesanne

Mida teate elust sotsialismiajal?

Milline oli elanike elatustase?

Kas oli erinevusi linna- ja maaelanike elus-olus ja elatustasemes? Mis määras elatustaseme:

- a) päritolu,
- b) elukoht,
- c) elukutse,
- d) haridustase?

Ajatelg

Kandke sündmused ajateljele.

1945

1946 – esimeste kolhooside asutamine Lätis (kolhoos "Nākotne" Jelgava rajoonis)

1947, veebruar – esimene kolhoos Leedus

1947, september – esimene kolhoos Eestis

1949, 25. märts – massiküüditamine Balti riikides

1949–1950 – massiline kollektiviseerimine

1950

1960

1960–1980 – forsseeritud industrialiseerimine

1970

1980

1970–1991 – sotsialistliku majanduse kriisi ilmingud

1991

e**Töö paarides****Meetodi valiku põhjendus:**

- * õhutada õpilasi iseseisvalt töötama;
- * harjutada koostööd;
- * õppida teineteist ära kuulama.

Paarideks jaotamisel võib võtta aluseks erinevad põhimõtted: nõrgem ja võimekam õpilane; võrdsete võimetega õpilased; võimekamate ja nõrgemate õpilaste paarid. Õpilane tunneb end paaris kindlamini, kardab vähem eksida.

TÖÖLEHT
VARIANT 1

Tutvuge esitatud ajalooallikatega ja vastake järgmistele küsimustele:

☒ Nimetage plaanimajanduse olulisemad tunnused.

☒ Millised muudatused toimusid Eesti, Läti ja Leedu majanduselus nõukogude ajal (1945–1991)?

☒ Kuidas need protsessid inimeste elu mõjutasid, kuidas inimeste elu muutus?

☒ Kas nõukogude korra ajal püstitatud juhtlause "Töö on nõukogude inimese au, kuulsuse ja kangelaslikkuse asi" vastas tõele?

☒ Missugune on plaanimajanduse mõju tänapäeva Läti ja Eesti majanduselule?

D**ÕPILASTE TÖÖLEHT**

Õpilastel on võimalik valida kahe töölehe variandi vahel – üks on keerukamate, teine lihtsamate küsimustega.

Õpilased täidavad töölehe ja esitavad selle õpetajale hindamiseks. Järgmise tunni algul teeb õpetaja õpilaste tööst kokkuvõtte.

TÖÖLEHT VARIANT 2

Tutvuge esitatud ajalooallikatega ja jätkake alustatud mõtet:

▣ Plaanimajanduse peamisteks puudusteks olid

▣ Nõukogude ajal toimusid Läti ja Eesti majanduselus järgmised muudatused:

a) põllumajanduses

b) tööstuses

▣ Nõukogude süsteem mõjutas oluliselt läti ja eesti rahva, üksikperede ja -isikute saatust. Tooge näiteid.

Paaristöö positiivsed küljed:

* kaks teavad rohkem kui üks;
* mida üks ei märka, märkab ehk teine;

* vaba õhkkond loob hea töökeskkonna;

* paaristöös ei ole õpilasel võimalik ülesande täitmisest kõrvale hoiduda;

* töö käigus kujunevad koostööoskused: oma seisukoha väljendamine ja motiveerimise oskus, erinevate seisukohtadega arvestamise oskus, iseenda ja teiste mõistmise oskus;

* annab andekatele õpilastele võimaluse esineda õpetajana, mitte võistlejana;

* paaris saavad tööga paremini hakkama ka aeglasemad õpilased; õpilasel, keda tavaliselt klassis tähele ei panda, on võimalus näidata oma teadmisi pingevabas olukorras;

* annab ebakindlatele õpilastele kindlustunde.

Peale õpilaste paarideks jagamist seletab õpetaja tööülesanded, jagab õpilastele allikmaterjalid ja töölehed.

SOOVITUSI TÖÖLEHE TÄITMISEKS:

- tutvuge esitatud allikmaterjaliga;
- süstematiseerige ajalooallikad;
- vastake küsimustele;
- täitke valitud tööleht.

A

Läti NSV majandusliku süsteemi aluseks on tootmisvahendite sotsialistlik omand riigi (kogu rahva) ja kolhooside-kooperatiivide omandi kujul. (...)

(...) maa, maapõuevarad, vesi ja metsad on riigi omand. Riigile kuuluvad tootmise põhivahendid tööstuses, ehituses ja põllumajanduses, transpordi- ja sidevahendid, pangad.

Läti NSV kodanike isikliku vara aluseks on tööst saadud tulud. (...)

Ühiskonna rikkuse suurenemise, rahva ja nõukogude inimese heaolu tõusu allikas on nõukogude inimeste töö, mis on vaba ekspluateerimisest. (...) Ühiskondlikult kasulik töö ja selle tulemused määravad inimese seisundi ühiskonnas, töö muutub iga nõukogude inimese esmaseks eluvajaduseks.

Läti NSV majandus on ühtse NSV Liidu rahvamajanduskompleksi osa.

(Läti NSV Konstitutsioon. 2. osa. Majanduslik süsteem.)

Linn

B

25.–26. juulil 1946. a võttis Läti NSV Ülemnõukogu vastu seaduse Läti NSV rahvamajanduse taastamise ja arendamise kohta aastatel 1946.–1950. (...) See oli vabariigi esimene majandusliku ja sotsiaalse arengu perspektiivplaan. Võideldes ennastsalgavalt viisaastaku ülesannete täitmise eest, pidi Läti NSV töörahvas ühendama majanduse ja kultuurielu uuendamise uue elu ehitamisega. Tema tähelepanu tulipunktis asus vabariigi sotsialistlik industrialiseerimine, põllumajanduse kollektiviseerimine ja kultuuri-revolutsioon.

(Latvijas PSR vēsture. 2. sēj. – Riia, 1986. – lk. 227.)

C

1950. a oli vabariigi rahvamajanduses hõivatud 452 000 töolist ja teenistajat. Tõsiseks abiks vabariigi tööstuse taastamises ja arendamises oli umbes 10 000 töolist, tehnikut, inseneri ja muud spetsialisti, kes tulid Lätisse teistest NSV Liidu piirkondadest. Suur tähtsus oli ka demobiliseeritud Nõukogude armee sõduritel. Siiski oli tähtsaimaks tööjõuallikaks käsitöölised ja talurahvas.

Aastail 1946–1950 kasvas Läti linnaelanike arv maaelanike arvel 72 000 võrra.

(Latvijas PSR vēsture. 2. sēj. – Riia, 1986. – lk. 233.)

Maa

D

Kolhooside asutamine algas Lätis aastatel 1946–47. Esimese kolhoosi "Nākotne" ('Tulevik') asutasid Jelgava maakonna Šķibe vallas 11 kehviktalupoega. Varsti tekkis veel 3 kolhoosi: "Dzirkstele" ('Sāde') Daugavpils maakonnas ja "Uzvara" ('Võit') Valka maakonnas.

(Latvijas PSR vēsture. 2. sēj. – Riia, 1986. – lk. 239.)

E

Kollektiviseerimine lõppes vabariigis põhiliselt 1950. a. Väljapoole kolhoose jäi vaid 3,5% individuaalmajandeid. Oli saavutatud täielik kolhoosikorra võit.

Aeg	Kolhooside arv	%majandite arvust
1948. a lõpp	893	10,2
1949. a juuli	3857	76,7
1949. a lõpp	4103	85,3
1950. a juuli	4118	90,3
1950. a lõpp	1776 *	96,5

*Juunis 1950 võeti vastu määrus väikeste kolhooside ühendamise kohta.

(Latvijas PSR vēsture. 2. sēj. – Riia, 1986. – lk. 241–242.)

F

1952. a lõpuks olid kõigis kolmes Balti vabariigis kolhoosides ühendatud üle 95% taludest – see tähendas ajalooliselt väljakujunenud talumajapidamise likvideerimist.

(Üldajalugu (1938–1991) // Õpik XII klassile. – Tallinn, 1994. – lk. 240.)

Kui õpilased töötavad:

- * kontrollib õpetaja paare, jälgib töö tempot, lahendab konflikte;
- * konsulteerib õpilasi, seletab arusaamatut, jälgib ülesande täitmise kulgu, tuletab meelde, kui palju on jäänud aega töö lõpetamiseks.

Õpilased vastutavad enda eest ise. Laske neil iseseisvalt töötada, isegi kui nad eksivad.

Linn

G

Iseseisvusaja tööstuslik tase oli Eestis ja Lätis kõrgem kui Leedus. (...) Ülepingutatud industrialiseerimise ja sundkollektiviseerimise tagajärjel kiirenes urbaniseerumine ehk linnastumine. Enne Teist maailmasõda oli Eesti ja Läti rahvastikust 2/3, Leedu omast 3/4 elanud maal. 1970. aastate lõpul elas Eestis ja Lätis üle 2/3 elanikest linnades.

Leedut 1940. aastate lõpu üliindustrialiseerimine täies ulatuses ei puudutanud, sest seal puudus vajalik infrastruktuur. Industrialiseerimine sai Leedus täie hoo sisse alles järgmise kümnendi lõpul ning kulges Lätist ja Eestist mõnevõrra erinevalt. Leedut ei tabanud ka sõjajärgne migrantide ulatuslik sissevool, mistõttu leedulaste olukord põhirahvusena jäi märgatavalt soodsamaks lätlaste ja eestlaste omast. Pealegi oli ja on katoliiklike tavadega Leedule omane suhteliselt kõrge sündimus. (...) põhirahvuse osatähtsus kahanes 1980. aastate lõpuks Eestis 63, Lätis 52 ja Leedus 79 protsendini.

(Üldajalugu (1938–1991) // Õpik XII klassile. – Tallinn, 1994. – lk. 241.)

Riia 26. linnakutsekooli kasvandikud praktikal trikotaažitehases "Māra" 1976. a.

(Latvijas PSR strādnieku šķira. 1940–1980. – Riia, 1985. – lk. 345.)

Maa

H

1949. a maikuuks oli kollektiviseerimine toimunud juba 300 vallas (510-st), s.o, 70%. Võttes arvesse tööraha tungivat nõudmist, asustati osa kulakuid ja teisi nõukogudevastaseid elemente ajutiselt ümber välja-poolle vabariigi territooriumi. Ümberasustatud ning ka vabariiki elama jäetud vaenulikke elemente püüdis nõukogude võim ümber kasvatada, andes neile võimaluse ausalt töötada.

(Latvijas PSR vēsture. 2. sēj. – Riia, 1986. – lk. 241.)

I

Tuhanded inimesed – lapsed, naised, vanurid ja haiged kaasa arvatud – kisti keset ööd kodutaludest välja, rööviti jõhkralt paljaks ja aeti loomavagunites elu-aegsele asumisele Siberisse, kus igaüks neist pidi alla kirjutama järgmisele dokumendile:

"1949. a " " aprill.

Minule, ümberasustatud lätlasele..... on teatatud sellest, et vastavalt NSV Liidu kõrgemate võimuorganite määrusele olen ma ümber asustatud Nõukogude Liidu kaugaladele igaveseks ajaks ilma õigusega tagasi pöörduda endisesse elukohta. Mulle on ka teatatud, et mul ei ole ilma siseministeeriumi kohalike organite loata õigust siit lahkuda, kasvõi ajutiselt elu- ja töökohta muuta.

Ma olen ka teadlik, et selle allkirja rikkumise puhul võetakse mind vastavalt NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 1948. a 26. novembri määrusele vastutusele ja määratakse 20 aastaks sunnitööle. Olen tutvunud 1948. a 28. novembri määrusega."

(J. Riekstiņš. Genocīds (1949. gada 25. marta deportācijas akcija Latvijā) // Latvijas Vēsture. – 1991. – Nr. 2. – lk. 39.)

1. Loetlege nõukogude majandussüsteemi olulisemad tunnused. (Allikas A.)
2. Missugused ülesanded püstitas vabariigi arengule Läti NSV Ülemnõukogu 1946.–50. a? (Allikas B.)

3. Millised muudatused toimusid Läti, Leedu ja Eesti linna- ja maaelanike elus 40.–50. aastatel? (Allikad D, E, F, G, H.)
4. Kuidas on neid muudatusi erinevates allikates iseloomustatud?

J

Nii algas paljude tuhandete Läti elanike kannatuste rada Siberisse.

(O. Freivalds. Lielā sāpju draudze. – Kopenhagen, 1952. – lk. 150.)

K

Läti NSV Ministrite Nõukogu määrus nr. 282, 17. märts 1949. (Täiesti salajane.)

Riias

"Kulakute perede ümberasustamisest väljapoole Läti NSV-d".

NSV Liidu Ministrite Nõukogu 1949. aasta 29. jaanuari määruse nr. 390 – 138 põhjal, Läti NSV Ministrite Nõukogu määrab:

1. Saata väljapoole Läti NSV-d eriasumisele NSV Liidu kaugaladele 10 000 kulakuperet.
2. Kinnitada maakondade töörahva saadikute nõukogude täitevkomiteede esitatud ümberasustamisele määratud kulakuperede nimekirjad.

3. Kulakuperede ümberasustamise läbiviimine anda Läti NSV Riikliku Julgeoleku Komitee pädevusse.

Läti NSV Ministrite Nõukogu esimees

V. Lācis

Läti NSV Ministrite Nõukogu asjaajaja

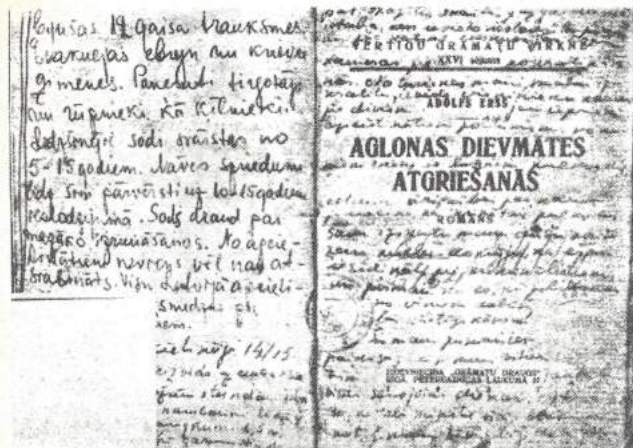
I. Bastin.

(Latvijas Vēsture. – 1991. – Nr. 2. – lk. 47.)

L

Küüditatute vagunist välja visatud raamat sõnumiga kaasinimestele.

(O. Freivalds. Lielā sāpju draudze. – Kopenhagen, 1952. – lk. 128.)

M

25. märtsi hommikul tuli vagunisse valveüksus. Meid loeti üle. Kokku oli meid 52 inimest. Lätlased. Suurem osa olid meievanused (20 a ringis), mõned olid ka 15–16-aastased, teised pisut üle kahekümne. Põhiliselt kooli- ja tehnikumiõpilased. Mõned olid võetud kinni ühiselamutest, neid oli kahju vaadata, nad olid äranutetud nägudega, hirmunud, väike koolikott käes, päts leiba kaasas ja riietest see, mis seljas. Oli ka vanemaid inimesi, naised väikeste lastega (...)

Kogu 25. märtsi päeva istusime vagunis. Välja ei lastud kedagi, küsimustele ei vastatud (...) Kõige painavam oli teadmatus, see oli hirmsam moraalsest alandusest või kehalisest valust (...) Oli pilvine, tumehall, udune päev. Vagunis oli röske, me külmetasime ja oli raske öelda, millest rohkem – külmast, magamata ööst või kohutavast närvipingest.

Kella nelja paiku päeval algas meie sõit... Hetk, kui ešelon paigast nihkus, oli kole. Veel praegugi ei saa seda unustada... Naised ja tütarlapsed nutsid, lapsed karjusid hirmust. Kuid vagunid veeresid edasi, sest mingi kõikvõimas jõud oli otsustanud meid igaveseks ajaks kodumaalt välja saata. Kellelgi ei olnud aimu, kuhu meid viiakse.

(A. Ozoliņa. Gadi, kuru man pietrūkst // Via dolorosa. – 1. tr. – Riia, 1990. – lk. 516.)

N

/Sõjajärgsel ajal/ jätkas nõukogude võim massirepressioone. Leedus toimus esimene suurem küüditamine juba mais 1948, mil deporteeriti ligi 40 000 inimest. 1949. a märtsis veeti inimesi Siberisse juba kogu Baltikumist: Eestist üle 20 000, Lätist üle 43 000, Leedust ligi 30 000, kokku 93 000. (...) Sõjajärgsete massirepressioonide tagajärjel kaotasid Balti riigid liigikaudu 450 000 inimest: Eesti 65 000, Läti 136 000 ja Leedu 245 000.

(Üldajalugu (1938–1991) // Õpik XII klassile. – Tallinn, 1994. – lk. 243.)

1. Kuidas on allikas H põhjendatud küüditamiste vajalikkust?

2. Kes, millal ja kuidas viis läbi küüditamisaktsioone? (Allikad I, J, K, M, N.)

3. Kuidas muutis industrialiseerimine ja põllumajanduse kollektiviseerimine Läti, Leedu ja Eesti elanikkonna koosseisu? (Allikad C, D, K, N.)

Tutvuge esitatud allikatega küüditamiste kohta ja väljendage oma suhtumist toimunusse. Võite kirjutada nii essee kui ka südistuskirja, mõeldes, kellele see adresseerida, keda ja millistes kuritegudes inimeste ja inimsoo vastu süüdi mõista.

▣ kaart "Küüditatud Läti elanike vangistuskohad Nõukogude Liidus (Gulagi arhipelaag)",

▣ fotod (allikad L, O, P),

▣ katkend mälestustest (allikas M)

Küüditatud Läti elanike vangistuskohad Nõukogude Liidus (Gulagi arhipelaag)

O

Lätlased Karaganda poliitvangilaagris.

(Ā. Šilde. Važu rāvēji. – Kopenhagen, 1960. – lk. 136.)

P

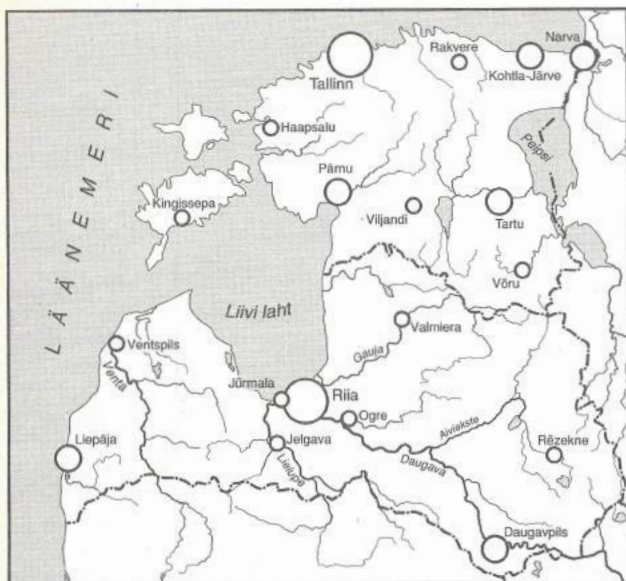
Küüditatud leedulannad Tomski oblastis 1951. aastal.

(D. Bleiere. Latvija, Lietuva un Igaunija PSRS sastāvā /Pasaulē vesture III, 13. nodaļa. – Riia, 1999. – lk. 12.)

Suurimad tööstuskeskused Lätis ja Eestis 80. aastatel.

Ülesanded majanduse alal. Sotsiaalmajandusliku arengu kiirendamise alusel tuleb nõukogude ühiskonnal jõuda uuele tasemele, mis tähendab (...) ühiskondliku töö viljakuse, toodangu kvaliteedi ja tootmise efektiivsuse kõrgeima maailmataseme saavutamist (...)

(NLKP Programm // Uus redaktsioon. – Tallinn, 1986. – lk. 30.)

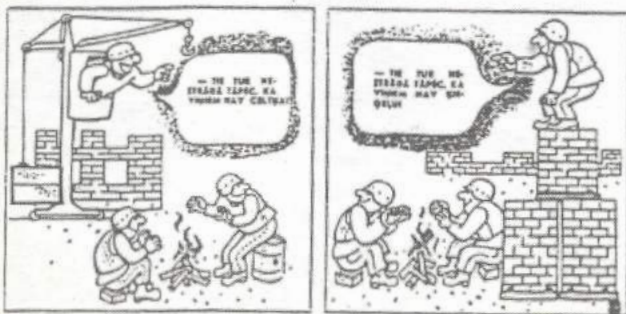
A

Sellest tuleb vast meie linna sajandi ehitus!
Mis sa nüüd, alles kümme aastat ehitame.

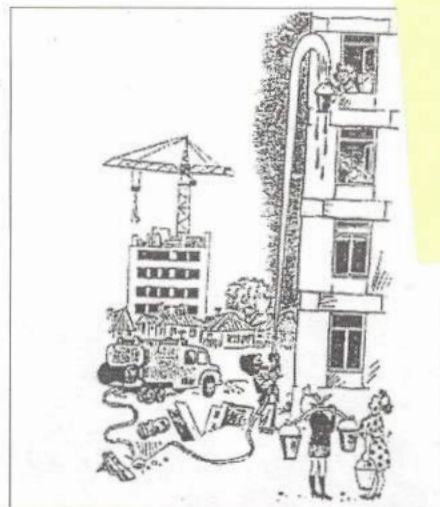
B

Need seal ei tööta sellepärast, et neil pole tornkraan!
Need seal ei tööta sellepärast, et neil pole telliseid!

C

Annal on vedanud – tema mees on tulet

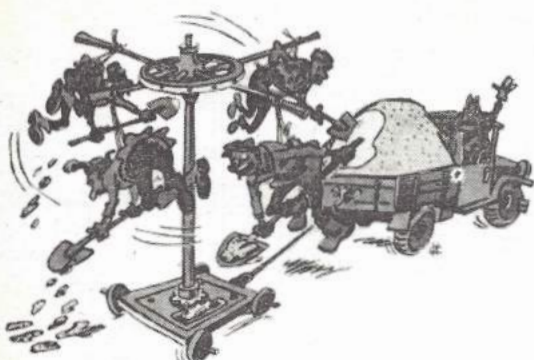
D

Peeter pole töö, brigadir on haige, alustame tootmisnõupidamist kolmekesi.

Е

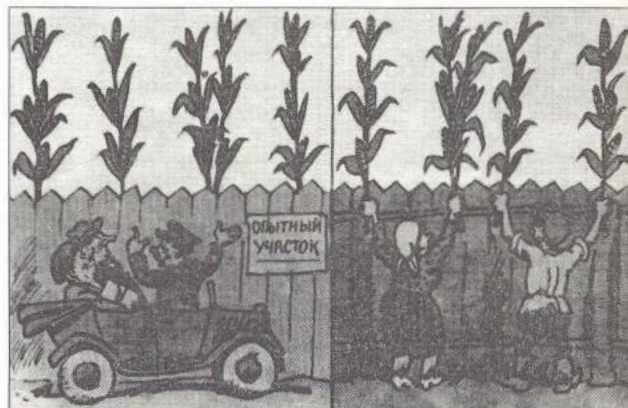
Kuidas mulda väetati. Kohalikku tüüpi agregaat.
(I. Sõtšev, 1964)

Н

Katseväli...
...ja katseinimesed.

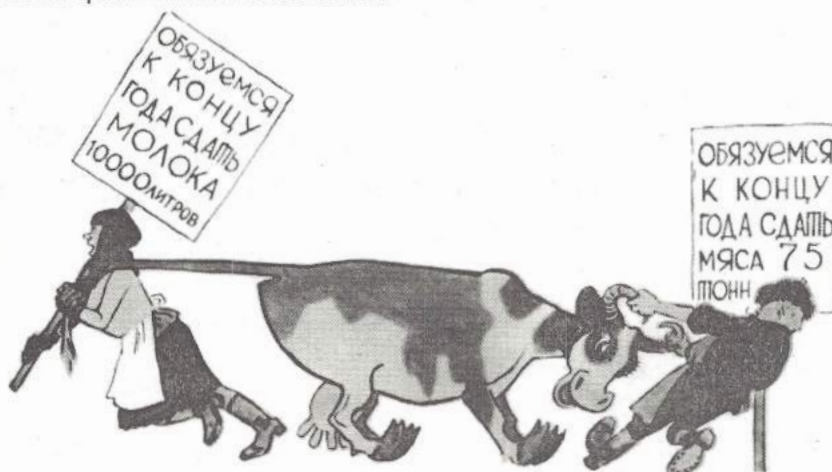
(J. Uzbjakov, 1959)

Р

Kooskõlastamatus. Tekst plakatitel:
"Kohustume aasta lõpuks andma 10 000 liitrit piima.
Kohustume aasta lõpuks andma 75 tonni liha."

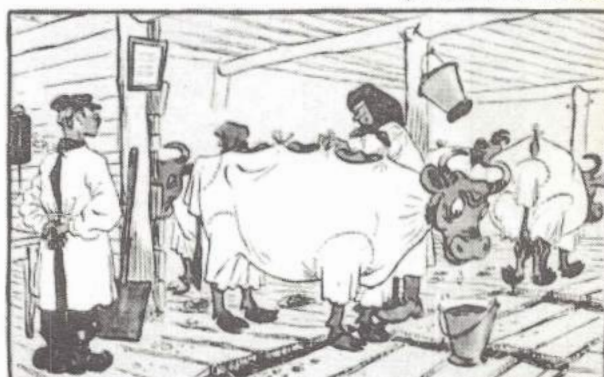
(J. Vedernikov, 1962)

С

Pange kiiresti valged kittlid selga! Kohe saabuvad rajooni esindajad!

(J. Vedernikov, 1962)

1. Analüüsige karikatuure ja vastake küsimustele:

- a) milliseid probleeme karikatuurid iseloomustavad;
- b) milline on karikatuuride ühine teema?

2. Milline on teie seisukoht NLKP programmis püstitatud ülesande ja karikatuuridel kujutatatu kohta?

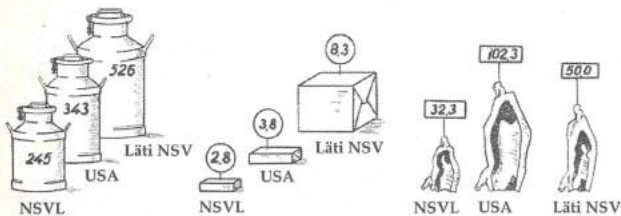

Meie vabariik on jõudnud järele ja ette paljudest kapitalismimaadest loomakasvatussaaduste tootmisel ühe elaniku kohta.

Liha (kg) 1976		Piim (kg) 1976	
Läti NSV	101	Läti NSV	721
Prantsusmaa	98	Soome	671
SLV	82	Prantsusmaa	583
Rootsi	66	Norra	454
Soome	58	Rootsi	395
Suurbritannia	56	SLV	373
Norra	49	Suurbritannia	257

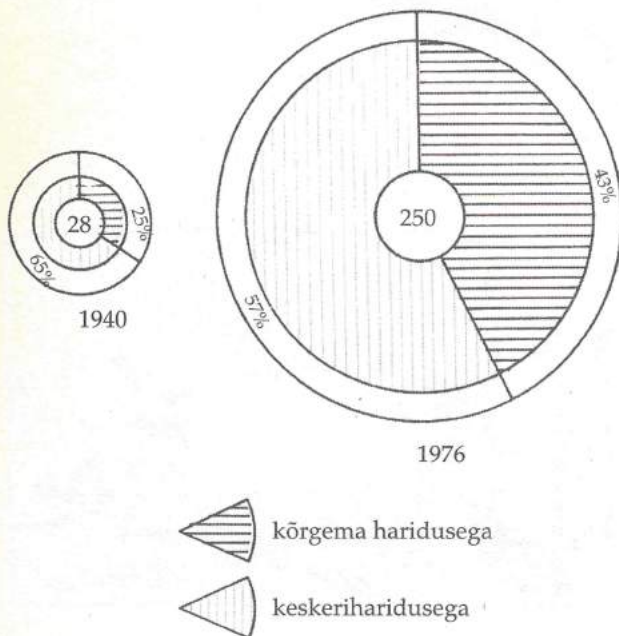
(Latvijas PSR: Skaitļi un fakti. – Riia, 1978. – lk. 23.)

Toodetud piima, võid ja liha ühe elaniku kohta 1956. aastal (kg)

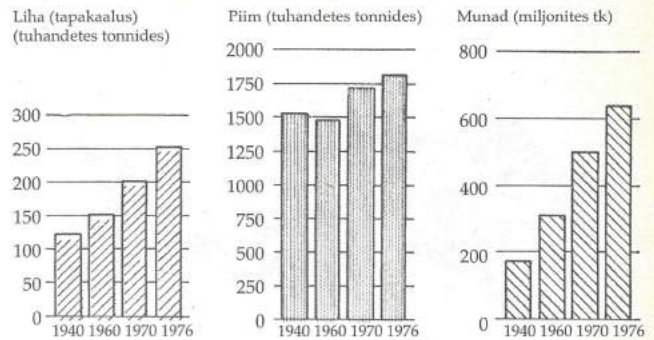
(Расцвет народного хозяйства Советской Латвии. – Riia, 1958. – lk. 270.)

Spetsialistide arv rahvamajanduses (tuhandetes)

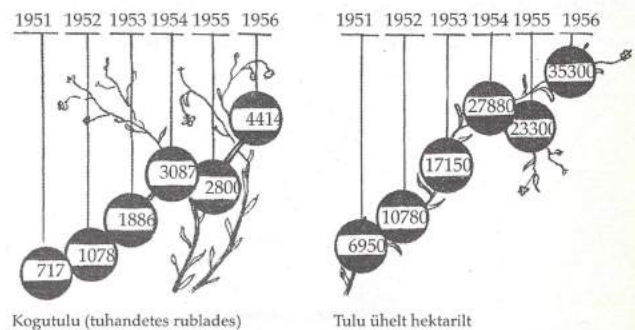
(Latvijas PSR: Skaitļi un fakti. – Riia, 1978. – lk. 7.)

Loomakasvatussaaduste tootmine

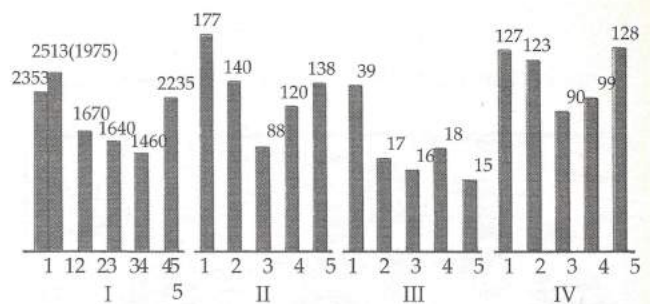

(Latvijas PSR: Skaitļi un fakti. – Riia, 1978. – lk. 22.)

Vilāni rajooni Kirovi-nimelise kolhoosi rahalised tulud linakasvatusest

(Расцвет народного хозяйства Советской Латвии. – Riia, 1958. – lk. 273.)

I. Rahvatulu ühe elaniku kohta 1973. aastal (dollarites)

- 1 – Läti NSV
- 2 – Soome
- 3 – Inglismaa
- 4 – Itaalia
- 5 – Jaapan

II. Üliõpilaste arv 10 000 elaniku kohta 1973/74. õppeaastal.

III. Arstide arv 10 000 elaniku kohta 1973. a.

IV. Voodikohtade arv haiglates 10 000 elaniku kohta.

(M. Ramāns. Padomju Latvija. – Riia, 1978. – lk. 9.)

Vaadelge mitmesuguste saavutuste peegeldust graafikutes, diagrammides. Milliseid küsimusi te tahaksite esitada graafikute koostajatele?

Leidke õpiku abil ja vanemaid küsitledes vastus küsimusele,
♦ kes määras Nõukogude Liidus kogu poliitilise, majandus- ja kultuurielu.

Lp küsitlusest osavõtjad.

Palume Teil vastata antud küsimustele, et võimaldada 9. kl õpilastel paremini mõista elu Baltimaades nõukogude režiimi oludes.

1. Teie vanus

2. Kas olite komsomoli liige?

3. Kes mõjutas Teie otsust komsomoli liikmeks astuda või mitte astuda?

4. Kas Te mäletate mõnda komsomoli põhikirja punkti? Kirjutage sellest.

5. Kas mäletate, kuidas Teid võeti komsomoli. Kirjutage sellest.

6. Millised positiivseid mälestusi on Teil komsomolist?

7. Kas mäletate komsomolielust midagi positiivset, mida võiks tänapäeval kasutada?

8. Millised negatiivseid mälestusi on Teil komsomolielust?

9. Kas osalemine/mitteosalemine on mõjutanud Teie elu. Kirjutage sellest.

Täname Teid vastutulelikkuse eest.

POLITISEERITUD ELU REAALNE OSAVÕTT VÕI FIKTSIOON?

TSENSUUR – ametivõimude järelevalve trükiste, teatrilavastuste, filmide, ringhäälingu- ja televisioonisaadete jms üle, takistamaks või piiramaks võimude jaoks ebasoovitavate või kahjulike ideede ja andmete levikut

TŠEKAA – Riikliku Julgeoleku Komitee. Venemaal peale 1917. aasta oktoobripöört loodud laialdaste volitustega poliitiline politsei. Hiljem NSV Liidu poliitiline politsei

KOMMUNISM – utoopiline klassideta ühiskond, mis põhineb tootmisvahendite ühiskondlikul omandil. Kindlustab igaihele võrdsed eneseteostuse võimalused, olenevata ühiskonnaliikmete varalisest või tööpanusest tootmises

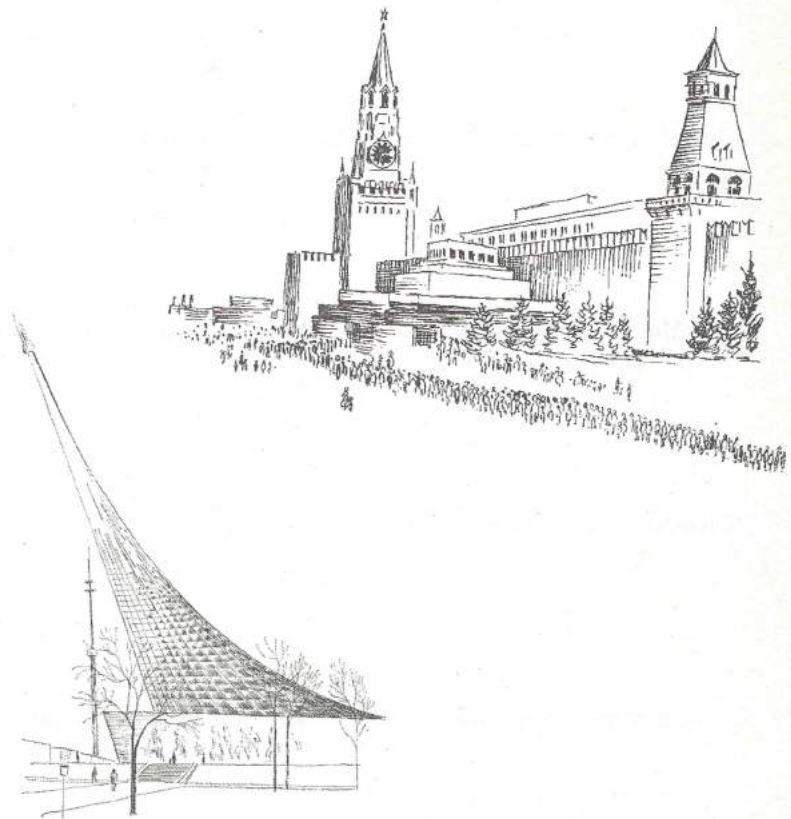
NOMENKLATUUR – ametnikkond NSV Liidus, kes määrati kohtadele ainult Kommunistliku partei nõusolekul

A

Nõukogudeaegsesse atmosfääri sisseelamiseks võib kasutada visuaalseid ja audiomaterjale. Näiteks:

- * nõukogudeaegsed loosungid, plakatid, fotod,
- * NSV Liidu kaart,
- * nõukogudeaegsed õpperaamatud,
- * olmeesemed,
- * riiklike, laste- ja noorsoo-organisatsioonide atribuutika,
- * pioneeride, kommunistlike noorte ja nõukogude patriootlike laulude salvestused.

Jooniste autor – taani graafik Herluf Bidstrup

(H. Bidstrup. In der Sowjetunion. – Moskau, 1968.)

TEEMA EESMÄRGID

- Tutvuda NSV Liidu ja NLKP administratiivse ja organisatsioonilise ülesehitusega ning tegevuse põhiprintsiipidega.
- Selgitada NLKP osa nõukogude ühiskonnas ja partei ideoloogilist tööd.
- Kujundada informatsiooni valiku, süstematiseerimise, hindamise oskusi. Töö ajajoonega, allikatega, kaardiga, skeemidega.

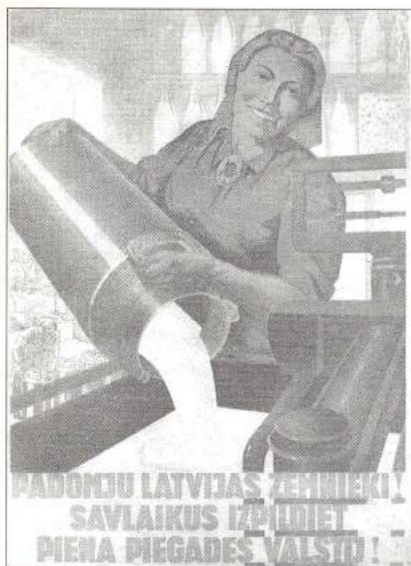
Au Oktoobri! 1917!

A. Mucenieks (1958)

Elagu 1. Mai – tööliste rahvusvaheline pidupäev!

E. Kalniņš (1945)

Nõukogude Lāti talupojad! Tāitke õigeaegselt riigi piimaga varustamise kohustus!

V. Krēgere (1946)

Astuge Lennuvāe Abistamīse Vabatahtliku Ūhingu ridades!

A. Jēgers (1951)

PARTEI – poliitiline organisatsioon, millel on oma nägemus ühiskonna ülesehitusest ja funktsioneerimisest (ideoloogia) ja mis väljendab ühiskonna teatud ringkonna (sotsiaalse grupi) huve ühiskonna haldamises ja organiseerib nende elluviimist

POLIITILINE REŽIIM – ühiskonnakord, mida iseloomustab teatud vahetud riigivõimu ja kodanike vahel. Poliitilised režiimid esinevad mitmesugustes vormides ja jagunevad kolme põhigruppi: demokraatia, autoritarism ja totalitarism

PROLETARIAAT – ühiskonnaklass, kelle peamiseks sissetulekuallikaks on palgatöö, töölised

PROPAGANDA – ideede levitamine ja selgitamine eesmärgiga suunata inimeste käitumist

SOTSIALISM – 1) poliitiline ja majanduslik õpetus riigikorrast, kus peamised tootmisvahendid kuuluvad riigile, riik kontrollib toodete jaotamist, toimub liikumine täielikule sotsiaalsele võrdõiguslikkusele; 2) ühiskondlik kord, mis on loodud kooskõlas selle teooriaga.

SEISAK (STAGNATSIOON) – tardumus, arengu puudumine. Iseloomulik NSV Liidule 70. aastatel ja 80. aastate esimesel poolel.

NLKP – Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei.

NLKP teoreetiliseks aluseks oli marksism-leninism. Ajaloos käigus partei nimetus muutus:

- 1) VSDTP (Venemaa Sotsiaaldemokraatlik Töölise Partei – 1898–1917)
- 2) VSDT(b)P (Venemaa Sotsiaaldemokraatlik Töölise (bolševike) Partei – 1917–1918),
- 3) VK(b)P (Venemaa Kommunistlik (bolševike) Partei – 1918–1925),
- 4) ÜK(b)P (Üleliiduline Kommunistlik (bolševike) partei – 1925–1952),
- 5) NLKP (Nõukogude Liidu Kommunistlik partei – 1952–1991).

NLKP kasvas kokku riigivõimu ja haldusstruktuuridega, seega võttis endale poliitilisele parteile mitteomased funktsioonid. Iseloomulik oli käsumajandus, totalitaarne ideoloogia ja sellele allutatud kultuur, võimu omavoli ja repressioonid.

LKP – Lätimaa Kommunistlik partei. Asutatud LSDTP (Lätimaa Sotsiaaldemokraatlik Töölispartei) 1. kongressil 1904. a. 1906. a sai VSDTP autonoomseks organisatsiooniks – LSD (Lätimaa Sotsiaaldemokraatia). 1919. a nimetati ümber LKP-ks – Lätimaa Kommunistlikuks Parteiks. 1920–1940 tegutses illegaalselt. 1940. a legaliseerus, kuid liideti ÜK(b)P-ga ja muutus selle territoriaalseks organisatsiooniks. 1990. a astus osa LKP liikmeid parteist välja ja moodustas Läti Demokraatliku Tööpartei.

ÜLKNÜ – Üleliiduline Leninlik Kommunistlik Noorsooühing – ühiskondlik-poliitiline noorsooorganisatsioon, tegutses NLKP juhitud, kasvatades noori kommunismi vaimus. Asutati 1918. a. ÜLKNÜ-sse võeti 14–28-aastasi noori.

PIONEERID – nõukogude laste- ja noorukiteorganisatsioon, mis tegutses NLKP ja ÜLKNÜ juhtimisel. Loodi 1922. a. Ühendas 10–15-aastasi õpilasi.

B

Teema sissejuhatuses luuakse seos eelmises teemas “Majanduselu” antud koduse tööga – leida vastus küsimusele, kes Nõukogude Liidus määras kogu poliitilise, majandus- ja kultuurielu.

C

Õpilaste individuaalne töö õpetaja juhendamisel. Tutvutakse dokumentidega, töötatakse mõistete ja kaardiga. Õpilastele näidatakse ekraanil fragmente NSV Liidu Konstitutsioonist ja NLKP Programmist.

NSV Liidu kogemused on täielikult kinnitanud marksistlik-leninliku õpetust kommunistliku partei otsustavast osast sotsialistliku ühiskonna loomisel ja arendamisel. Üksnes partei, kes teostab järjekindlalt proletaarset klassipoliitikat, kes on relvastatud eesrindliku revolutsioonilise teooriaga ja on monoliitne, kes on tihedalt seotud rahvahulkadega, suudab organiseerida kogu rahva ja viia ta sotsialismi võidule.

(NLKP programm. Vastu võetud NLKP XXII kongress poolt. – Tallinn, 1963. – lk.17.)

Sotsialism on ühiskond, (...) kus on kehtestatud ja areneb tõeline demokraatia – võim, mida teostab rahva huvides rahvas ise (...)

(NLKP Programm // Uus redaktsioon. – Tallinn, 1986. – lk. 11–12.)

§6. Nõukogude ühiskonda juhtiv ja suunav jõud, tema poliitilise süsteemi, riiklike ja ühiskondlike organisatsioonide tuumik on Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei. NLKP eksisteerib rahva jaoks ja teenib rahvast. Relvastatud marksismi-leninismi õpetusega, määrab Kommunistlik Partei kindlaks ühiskonna arenemise peaperspektiivi ning NSV Liidu sise- ja välispoliitika suuna, juhib nõukogude rahva suurt loovat tegevust ning annab plaanipärase, teaduslikult põhjendatud iseloomu tema võitlusele kommunismi võidu eest.

(NSV Liidu Konstitutsioon (põhiseadus). – Tallinn, 1988. – lk. 7–8.)

Selgitage, kes teostas võimu NSV Liidus

Eesmärk – võrrelda õpilaste töid ametlike dokumentidega.

Vastuste võimalikud variandid:

a) rahvas

b) kommunistlik partei

c) teised variandid

Õpetaja algatusel jätkatakse tööd ajalooallikatega, et selgitada, kes oli nõukogude korra ajal riigis tegelik otsustaja.

Pioneeride kohtumine Suure Isamaasõja veteranidega 80. a alguses.

(Isiklikust arhiivist.)

NSV Liidu administratiiv-territoriaalne jaotus.

Kommentaariid kaardi kohta.

- NSV Liit moodustati 1922. a. 30. detsembril. Esimesteks liiduvabariikideks said Vene NFSV, Ukraina NSV, Valgevene NSV, Taga-Kaukaasia Sotsialistlik Föderatsioon (Armeenia NSV, Aserbaidžaaani NSV ja Gruusia NSV).

- NSVL laienemine jätkus: 1925. a liitusid Usbeki NSV, Turkmeenia NSV, 1929. a Tadžiki NSV 1936. a Kirgiisi NSV, Kasahhi NSV, iseseisvateks liiduvabariikideks said Armeenia, Aserbaidžaan, Gruusia. 1939. a peale Saksamaa sissetungi Poolasse haaras NSV Liit endale Lääne-Ukraina ja Lääne-Valgevene. 1940. a, peale NSV Liidu sõda Soomega, ühendati Nõukogude Lii-

duga Soome ida-alad ja loodi Karjala-Soome NSV (mis püsis kuni 1956. aastani)

1940. a okupeeris ja annekteeris NSV Liit Molotov-Ribbentropi paketi tulemusena Läti, Leedu ja Eesti. Rumeenialt võeti ära Bessaraabia ja moodustati Moldovaavia NSV.

- Nõukogude Liidu territoorium: 22,4 milj. km² (Eesti 45,1; Läti 64,6; Leedu 65,2 tuhat km²)

- Elanike arv NSV Liidus: 276,3 miljonit (1985. a)

- Etniline koosseis: venelasi – 137 milj., eestlasi – 1,1 milj., lätlasi – 1,4 milj., leedulasi – 2,8 milj. (1979. a), kokku umbes 100 rahvust ja rahvast.

(Latvijas Padomju Enciklopēdija. – Riia, 1986. – 7. sej. – lk. 416–425.)

Leidke ja näidake kaardil NSV Liidu ja liiduvabariikide territooriumid.

Kasutades selgitusi, vastake järgmistele küsimustele.

1. Millal moodustati NSV Liit?
2. Milliste vabariikide ühinemisel tekkis NSV Liit? Näidake neid kaardil!
3. Millal liideti Balti riigid NSV Liiduga?
4. Mitu vabariiki kuulus NSV Liidu koosseisu peale Teist maailmasõda?
5. Kui suur oli NSV Liidu, Eesti, Läti ja Leedu territoorium?
6. Kui palju elanikke oli NSV Liidus ja Balti riikides?
7. Kui palju elas NSV Liidus venelasi, eestlasi, lätlasi ja leedulasi?

D**Rühmatöö**

* Klass jaotatakse 5 gruppi.

* Kõikidele rühmadele antakse ühesugune ülesanne.

* Grupp töötab allikatega, vastab küsimustele.

* Seejärel jagatakse esialgsed grupid ümber.

* Iga uuesti moodustatud grupp saab eraldi tööülesande:

1. grupp – koostada ajajoon;
2. grupp – selgitada, kuidas NLKP püüdis ühiskonda ideoloogiliselt mõjutada;
3. grupp – teha kokkuvõte kodusest küsitlusest, kuidas nõukogude režiim mõjutas komsomoli kuulunud inimeste elu;
4. grupp – iseloomustada nõukogude nomenklatuuri;
5. grupp – ekspertgrupp (hindab teiste gruppide tööd).

* Uued grupid tutvuvad eelmiste gruppide järeldustega ja seisukohtadega ja teevad kokkuvõtte.

* Ekspertgrupi ülesanne on hinnata gruppide tööd järgnevate kriteeriumide järgi:

✓ kui põhjalikult annavad õpilased esinedes edasi olulise informatsiooni;

✓ mil määral õpilased mõistavad uuritava probleemi olemust ja tähtsust;

✓ kui veenvalt selgitavad õpilased probleemi tähtsust; kui edukalt nad kaitsevad oma seisukohta, vastates kuulajate küsimustele;

✓ mil määral vastavad grupiliikmete vastused ekspertide küsimustele;

✓ mil määral grupp võtab osa teema esitlusest; kas grupiliikmed respektierivad esinedes üksteise seisukohti.

Iga kriteeriumi hinnatakse 5 palli süsteemis:

- 1 – mitterahuldav
- 2 – nõrk
- 3 – keskpärane
- 4 – hea
- 5 – silmapaistev

Esitluse järel võtab ekspertgrupp hindamistulemused kokku ja teatab need kõigile oma otsust põhjendades.

E**Kaheastmeline rühmatöö**

Teema avamisel kasutati kaheastmelist rühmatööd. Võib kasutada ka lihtsamat varianti, jagades allikmaterjali kohe vastavalt teemadele neljaks, kuid sel juhul puudub õpilastel võimalus süvemalt ja mitmekülgsemalt kõigi probleemide ja allikatega tutvuda. Kaheastmelise rühmatöö korral suureneb ka iga õpilase vastutus esialgses rühmas tehtud töö eest. Uues rühmas esindab õpilane oma esialgset rühma, esitades seal väljatöötatud seisukohad. Ta peab oskama esitatavaid seisukohti põhjendada ja edasi arendada, suutma esialgset seisukohta muuta, kui see on põhjendatud. See ergutab õpilaste aktiivsust, vastutustunnet, argumenteerimisoskust, otsustusvõimet, kasvatab tolerantsust. Ekspertgrupi ja õpetaja ülesandeks grupitööde esitlust hinnates on hoida tähelepanu keskpunktis küsimus, kes on NSV Liidus tegelik peremees, kogu poliitilise, majandus- ja kultuurielu määraja.

Sellest lähtuvalt peab ekspertgrupp esitama küsimusi nagu:

1. rühm

1. Kas vabariigi parteiorganisatsioonide juhid olid oma otsustes iseseisvad?
2. Kuidas mõjutasid partei kõrgemad liidrid sündmusi NSV Liidus?
3. Kuidas mõjutas "ülemkihtides" toimuv vabariikide elu?

2. rühm

1. Kuidas moodustasid nõukogude ühiskonna võimustruktuurid?
2. Missugustel struktuuridel oli ühiskonnale suurem mõju?
3. Kuidas tugevdati kommunistliku partei võimu?

3. rühm

1. Milline oli ÜLKNÜ koht ja osatähtsus nõukogude ühiskonnas?
2. Miks noored astusid komsomoli?
3. Kuidas komnooreks olemine (või mitteolemine) mõjutas inimese elu?

4. rühm

1. Kes moodustasid nõukogude ühiskonna ülemkihi?
2. Miks inimesed pürgisid ülemkihi hulka?
3. Miks oli lihtrahva suhtumine nomenklatuuri negatiivne? Kokkuvõtteks võib kasutada 50. aastate läti rahvuskommunistide juhi E. Berklavsi vastust tema poolt formuleeritud küsimusele, mis oli ka rühmatöös kesksel kohal.

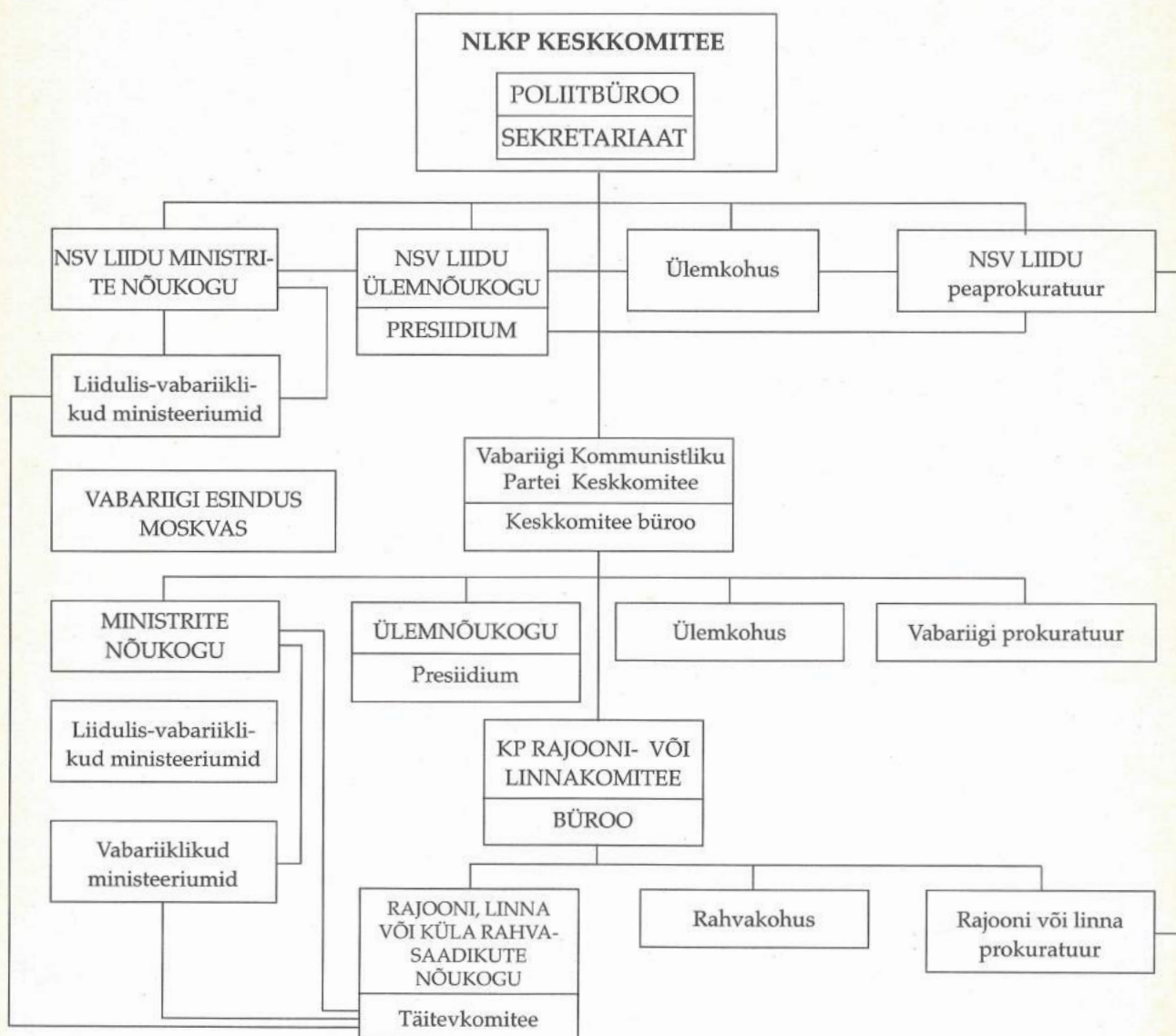
"Ei rahval ega ka tema poolt valitud esindajatel ole nõukogude organites mingit võimu. Kõike otsustab ja määrab kommunistlik partei, nagu on kirjutatud konstitutsioonis: "Kõige aktiivsemad ja kõige teadlikumad kodanikud ühinevad NLKP-sse, mis on (...) riigi juhtiv tuumik." Tegelikult on partei mitte ainult "juhtiv", vaid kogu elu ja poliitika määraja ja dikteerija. Pole isegi õige öelda, et kõike määrab partei. Ei – kõike määrab partei oligarhia, tema kõrgemad juhid kõigis haldusüksuses – vabariikides, oblastites, rajoonides, linnades ja need juhid on omakorda marionetid Moskva kõrgemate juhtide kätes."

(E. Berklavs. Zināt un neaizmirst. – Riia, 1998. – lk. 354.)

Töö skeemiga

Eesmärk: tutvuge riigivõimu- ja haldusstruktuuriga ja selgitage, kuidas realiseeriti NLKP juhtiv osa. Skeem "Nõukogude Liidu ja liiduvabariikide haldussüsteem (70.-80. aastatel)"

NLKP juhtiv osa ei tähendanud, et kõik liikmed võisid mõjutada partei poliitikat. Partei tegevus toetus nn. "demokraatliku tsentralismi" printsiibile, mis tähendas, et kõik partei organid on valitavad ja neil tuleb oma tööst regulaarselt aru anda, kuid samal ajal tähendas see ka vähemuse allumist enamusele ning kõrgemate parteiorganite otsuste ülimuslikkust. Tegelikult ei olnud võimalik avaldada partei joonele mittevastavat seisukohta. Kõik tähtsamad küsimused

otsustas kitsas isikute ring – partei kõrgeim juhtkond – poliitbüroo.

Partei valitud organid – keskkomitee pleenumid ja partei kongressid – ainult kinnitasid poliitbüroo otsused. Diskussioonid mistahes küsimuses võisid toimuda ainult vastavalt partei juhtkonnas eelnevalt kokku lepitud printsiipidele.

(D. Bleiere. Latvija, Lietuva un Igaunija PSRS sastāvā // Pasaules vēsture. III. 13. nodāļa. – Rīga, 1999. – lk. 9.)

Küsimused ja ülesanded skeemi kohta

- ☒ Kas Te leiata siin demokraatia elemente?
- ☒ Mis annab tunnistust demokraatiapõhimõtete rikkumisest?
- ☒ Kes aitas "võltsdemokraatiat" säilitada?

Rühmatöö materjalid

1. rühm

ALLIKAD TÖÖKS AJAJOONEGA

Aeg	NLKP KK peasekretärid	Eesti KP I sekretär	Läti KP I sekretär	Leedu KP I sekretär
1922–1953	J. Stalin	K. Säre (1940–1941)	J. Kalnbērziņš (1940–1959)	A. Sniečkus (1940–1974)
		N. Karotamm (1944–1950)		
		J. Kābin (1950–1978)		
1953–1964	N. Hruštšov	K. Vaino (1978–1988)	A. Pelše (1959–1966)	P. Griškevičius (1974–1987)
1964–1982	L. Brežnev		A. Voss (1966–1984)	
1982–1984	J. Andropov		B. Pugo (1984–1988)	
1984–1985	K. Tšernenko			
1985–1991	M. Gorbatšov	V. Vāļas (1988–1991)	J. Vagris (1988–1991)	A. Brazauskas (1987–1991)

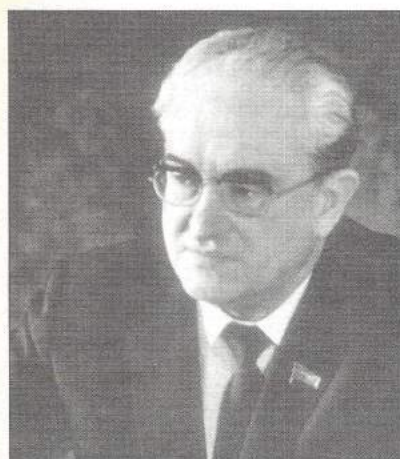
J. Stalin

N. Hruštšov

L. Brežnev

J. Andropov

K. Tšernenko

M. Gorbatšov

A

Esimese perioodina Läti Kommunistliku partei KK büroo töös peab mainima Stalini aega. Seega aega alates 1940. a (Läti okupatsioonist) kuni 1953. a (Stalini surmani). Selle perioodi tegevus ei erinenud millegi poolest teiste Kremlile allutatud kommunistlike parteide tegevusest samal ajal: kõik määras diktaator Stalin. (...) 1953. aastani oli vene rahvusest kommunistidel büroo koosseisus eriline positsioon (...) Nad tulid neile tundmatusse situatsiooni. Lätlased olid oma kommunistlikus parteis vähemuses ja ei tundnud kuigivõrd Nõukogude Liidu kommunistliku partei tegevusmeetodeid. Sellel perioodil oli ainus määraja Moskva. Läti KP KK büroo eesotsas oli sel ajal Jānis Kalnbērziņš. (...) Nõukogude korra liberaliseerumine pärast Stalini surma tähistas Läti kommunistliku partei elus teise tegevusperioodi algust. See kestis 1959. a sügiseni, kui Läti KP-s algas üldine puhastus, likvideeriti nn natsionaalkommunismi. Sellele perioodile oli iseloomulik läti rahvusest kommunistide ülekaalu kujunemine KK büroos. Isegi partei KK II sekretäri ametikohale tuli (esimest ja ainsat korda) lätlane Vilis Krūmiņš ja kogu büroo koosseisu 11 liikme ja kolme kandidaadi seas oli juba üksteist lätlast. (...) Ka sel ajal juhtis Läti KP KK bürood I sekretärina J. Kalnbērziņš. Ta kaotas oma ameti puhastuse tagajärjel. (...) Lätit mõjutasid uued tuuled NSV Liidu juhtkonnas. Kommunistliku partei ja nõukogude ametnike seas levis ideeline vool, mis läks ajalukku rahvuskommunismi nime all. Kõige energilisemaks uue liikumise esindajaks oli Ministrite Nõukogu esimehe asetäitja Eduards Berklavs. Kuid see summutati N. Hruštšovi enda kaastegevusel, kes 1959. a külastas Lätit. Peale NSV Liidu liidri külastäiku vahetati Läti NSV kõrgemad ametiisikud välja "range liini" poolehoidjate vastu A. Pelšega eesotsas. (...) Kolmas Läti KP KK tegevusperiood algas 1959. a. (...) Sel ajal pöördus Läti KP tagasi Kremli alluvusse ja selle võimukandjad Riias A. Pelše ja A. Voss partei esimeste sekretäridena tähistasid Venemaa lätlastest kommunistide põlvkonna võimuletulekut Lätis. (...)

(Okupētās Latvijas valstsvīri // Daugavas Vanagu Mēnešraksts. – 1967. – Nr. 12.)

leninism

stalinism

hruštšovism

brežnevism

vahepealsed võimuvahetused

gorbatšovism

Kaardid NLKP liidrite tegevust iseloomustavate tähistustega:

☆ võidurelvastumine

☆ perestroika

☆ repressioonid

☆ NSV Liidu kokkuvarisemine

☆ totalitarism

☆ alkoholivastane kampaania

☆ glasnost (avalikustamine)

☆ reformid rahvamajanduses

☆ NLKP juhtiva osa tugevdamine

☆ "sula"

☆ seisak (stagnatsioon)

☆ isikukultuse paljastamine

☆ töödistsipliini tugevdamine

Ajajoone moodustamisel võib kasutada sotsialismiperioodide karikeeritud tähistusi 1991. a välja antud raamatust "СССР в анекдотах (1917–1991)".

B

Nii Pelše kui ka tema välja vahetanud Voss olid Moskva absoluutselt lojaalsed inimesed. Nende ajal tugevnes Läti venestamine, võitlus "kodanliku natsionalismi" vastu, tööstuse intensiivne areng ja sellega seotud tööjõu massiline sissetoomine.

(D. Bleiere. Latvija, Lietuva un Igaunija PSRS sastāvā // Pasaules vēsture. III. 13. nodaļa. – Riia, 1999. – lk. 15.–16.)

e

Huvitava ülevaate (Boriss) Pugo isiksusest annab tema klassivend, endine Mosva "Liternaturnaja Gazeta" korrespondent Georg Celms (...):

"Boriss oli sündinud "aparatsik". Ta täitis kõik käsud täpselt ja punktuaalselt, nagu nõudis rajoonikomitee. Kuid ka massi, st meie vastu ta vajaduseta ei pöördunud." Muidugi, suur tähtsus oli Pugo isal – Venemaa lätlasel, kes oli 1940. aastal Riia linnakomitee sekretär, ja emal – venelannal, Partei Ajaloo Instituudi direktoril, kõige suurem osa oli aga Pugo perekonnasõbral Arvid Janovitš Pelšel, Borissi ristiisal. (...) Boriss ei paistnud millegi huvipakkuvaga silma ühelgi oma tegevusalal. Tema töö oli absoluutselt värvitu, ilma oma näota. (...)

(M. Čaklais. Impērijas pēdējās kapeikas. – Riia, 1997. – lk. 10.)

D

Kui A. Voss 1984. aastal Moskvasse üle viidi, võttis Lätis juhtimise enda kätte järjekordne Venemaa lätlane Boriss Pugo. Nõnda olid kõik sõjajärgsed okupatsioonirežiimi asevalitsejad Lätis Venemaa "kommunismi kooli" läbi teinud lätlased, kes ei suutnud ega püüdnudki mõista Lätimaa ja läti rahva saatust.

(J. Freibergs. Jaunāko laiku vēsture. 20. gadsimts. – Riia, 1998. – lk. 282.)

e

Minu arvates ei saanud Brežnev oma viimastel eluaastatel üleüldse aru, mida ta tegi, millele alla kirjutas, mida ütles. Kogu võim oli teda ümbritsevate inimeste käes. (...) Praegu on hästi teada, millise ulatuse saavutas stagna-ajal proteksionism, korruptsioon, mis sõna otseses mõttes laostas kogu võimustusteemi. Esimese sekretäri seisukoht oli seaduseks. (...) Seda võimu kasutasid kontrollimatult ebaausad partei tegelased ja nende alluvad.

(Б. Ельцин. Исповедь на заданную тему. – Riia, 1990. – lk. 53.)

- ☒ Järjestage NLKP poliitiliste liidrite pildid ajajoonel, võttes abiks vastavad tähistused!
- ☒ Lisage poliitiliste liidrite tegevusajale vastava tegevuse iseloomustus!
- ☒ Tehke järeldused võimu tasemetest ja alluvusvahekordadest nõukogude süsteemis, isiksuse kohast ja osast!

Me lapsed Lenini, me lapsed Stalini ... Eesti pioneerid Võidu väljakul.

(M. Laur jt. Eesti ajalugu II. – Tallinn, 1997. – lk. 128)

Sotsialism kui niisugune (1917–1991). Perestroika-aege karikatuur.

(СССР в анекдотах (1917–1991) – Riia, 1991. – lk. 225.)

2. rühm NLKP IDEOLOOGILINE MÕJU

A

/Parte/ juhtimisel funktsioneerivad kõik teised süsteemi lülid – Nõukogude riik, ametiühingud, komsomol, kooperatiivsed ja muud ühiskondlikud organisatsioonid (...)

(NLKP Programm // Uus redaktsioon. – Tallinn, 1986. – lk. 54–55.)

B

Marksistlik-leninlik ideoloogia sai nõukogude inimeste teadvuses valitsevaks.

(NLKP Programm // Uus redaktsioon. – Tallinn, 1986. – lk. 9.)

e

Rohkem kui 25 õppeainest, mida üliõpilased Läti Riiklikus Ülikooli erinevatel erialadel 1970. aastatel kohustuslikult omandasid, oli kuus seotud nõukogude ideoloogiaga.

1. NLKP ajalugu.
2. Poliitökonoomia.
3. Marksismi-leninismi filosoofia.
4. Teaduslik kommunism.
5. Teadusliku ateismi alused.
6. Nõukogude õigus.

(Väljavõtte hinnetelehel, mis kuulus Läti Riikliku Ülikooli ajaloo ja filosoofia teaduskonna diplomi juurde 1979. a.)

D

Tegutses kommunistlik noorteorganisatsioon – komsomol (14–28-aastastele). Selle juhtimisel tegutses koolis pioneeriorganisatsioon, aga kõige väiksemad (7–10 a vanused) olid oktoobrilapsed, keda kutsuti Lenini lapselasteks. Nende organisatsioonide abil suruti noortele peale kommunistlikud vaated.

(V. Purēns, Dz. Liepiņa. Latvijas vēsture. – Riia, 1998. – lk. 187.)

e

Nõukogude totalitaarse režiimi iseloomulikuks tunnuseks oli monopolistlik ideoloogia. See põhines NSV Liidu imperialistlikeks püüdlusteks kohandatud marksismil-leninismil, mis absolutiseeris klassivõitlust. Selle tulemusena pidid üha uued riigid asuma "sotsialismi ehitamise" teele. (...) NSV Liidu valitsevad ringkonnad püüdsid ellu viia mitte abstraktset marksismi-leninismi mudelit, vaid selle ideoloogia alaliiki, millega oleks võimalik põhjendada ja õigustada ühe konkreetse suurriigi – Nõukogude Liidu sisepoliitikat, selle domineerivat osa "maailma sotsialismisüsteemis".

(I. Šneidere. Komunistiskās varas sistēma Latvijā // Okupācijas varu politika Latvijā 1939–1991. – Riia, 1999. – lk. 235.)

f

1968. a 26. märts

NLKP Keskkomiteele

1967. a augustis käis Läti NSV-s visiidil Soome parlamendi Rahvademokraatliku Liidu fraktsiooni delegatsioon.

Läti NSV Ülemnõukogu Presiidium sai Soome parlamendi teiselt aseesimehelt, Soome RDL-i parlamendifraktsiooni esimehelt Paavo Aitolt kirja, kus kutsutakse Läti NSV Ülemnõukogu kolmest kuni viiest saadikust koosnevat delegatsiooni mai lõpus vastuvisiidile Soome (...) Läti KP KK palub luba nimetatud delegatsiooni saatmiseks.

Läti KP KK sekretär J. Rubenis.

(Okupācijas varu politika Latvijā 1939–1991. – Riia, 1999. – lk. 240.)

(R. Vitkovskis)

G

Sotsialism on ühiskond, (...) kus on kehtestatud ja areneb tõeline demokraatia – võim, mida teostab rahva huvides rahvas ise (...)

(NLKP Programm // Uus redaktsioon. – Tallinn, 1986. – lk. 11-12.)

H

Täiesti salajane

1969. a 3. jaanuaril.

(...) Kooskõlas NLKP 1968. a 2. detsembri otsusega kohalike tööraha saadikute nõukogude järjekordsest valimistest Läti KP KK büroo otsustas:

1. Korraldada vabariigi rajoonide, linnade, linnarajoonide, asulate ja külade tööraha saadikute nõukogude järjekordsed valimised pühapäeval, 16. märtsil 1969. a. Toetada Läti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi dekreeti selles küsimuses. (...)

Läti KP KK sekretär A. Voss.

(Okupācijas varu politika Latvijā 1939–1991. – Riia, 1999. – lk. 245.)

I

Läti KP KK büroo 1967. a 21. märtsi otsus LNSV Ülemnõukogu ja kohalike nõukogude valimiste tulemustest.

SALAJANE

1967. a 21. märts

(...)

Vabariigi töörahas demonstreeris valimiste päeval oma ühtsust kommunistliku partei ja Nõukogude valitsusega. Vabariigi Ülemnõukogu valimistel anti hääletusel saadikukandidaatide poolt 99,90% häältest, rajoonide ja linnade nõukogudes – 99,89 %, külanõukogudes – 99,82 % häältest (...)

Linnade, rajoonide, külade ja alevite töörahasaadikute nõukogudesse on valitud 23 976 saadikut, nendest 45,9% naisi, 56,8% parteituid, 62,6% töölisi ja kolhoosnikke.

Läti KP KK sekretär A. Voss.

(Okupācijas varu politika Latvijā 1939–1991. – Riia, 1999. – lk. 248.)

J

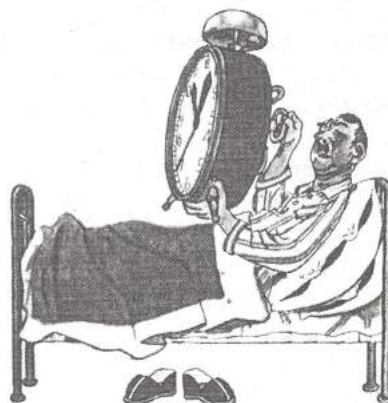
Paljudel meist ei olnud kahtlusi, et valimised olid formaalsed. Iga teine või kolmas kodanik läks valimisjaoskonda ka naise, mehe või sugulaste kutsega. Sealjuures igas ringkonnas kandideeris üks saadikukandidaat. (...) Kandidaat sai tavaliselt 65–70 % häältest. Aruannetes need arvud ümardati 100 %-ni. (...) Kõik võtsid täie tõsidusega sellest farsist osa. Näitlesime, et toimuvad valimised. (...) Mida kõrgemalseisev oli isik, keda saadikuks valiti, seda suurem pidi olema antud häälte protsent. Heaks tooniks oli idiootlik standard – 99,99%. Kui Ülemnõukogu saadikuks valiti A. Vossi, pidi tingimata olema neli üheksat. Mõne tehase eesrindlasel võis valimistulemus olla ka veidi väiksem.

(J. Āboltiņš. Biju biedrs, tagad kungs. – Riia, 1992. – lk. 20–21.)

K

Kui ainult kommunismi maha ei magaks!

(M. Tšeremņohh, 1958)

L

/Sotsialism/ on ühiskond, kus (...) vabaduse, inimõiguste, isiksuse väärikuse ideedel on reaalne sisu, tagatakse õiguste ja kohustuste ühtsus, kehtivad ühed seadused ja kõlblusnormid, üks distsipliin kõigile ja igaühele, kujunevad välja üha soodsamad tingimused isiksuse igakülgseks arenguks.

(NLKP Programm // Uus redaktsioon. – Tallinn, 1986. – lk. 11–12.)

M

Võib meelde tuletada Lenini sõnu, et meie ühiskonnas on kõlbeline kõik mis teenib kommunismi ehitamise huve. Täpselt samuti võime me öelda, et demokraatlik on meie jaoks see, mis teenib rahva huve, kommunismi ehitamise huve. (Kiiduavaldused.) Mis on nende huvidega vastuolus, selle heidame kõrvale, ja mitte keegi ei saa meid veenda, et see on väär käsitus. Me teame kindlalt, mis suunas me läheme oma poliitilist süsteemi täiustades. Me oleme täiesti veendunud valitud kursi õigsuses. (Kestvad kiiduavaldused.)

(L. Brežnev. NLKP Keskkomitee aruanne ning partei järjekordsed ülesanded sise- ja välispoliitika valdkonnas. – Tallinn, 1976. – lk. 99.)

N

Kuigi vabariigi partei keskkomiteed peeti mõjuvaimaks jõuks, oli tema juhtkond täielikult sõltuv Moskvast. 1940.–1941. a ja esimestel sõjajärgsetel aastatel (kuni 1946. a lõpuni) tegutsesid Balti vabariikides spetsiaalsed ÜK(b)P KK ja valitsuse esindajad. Vaatamata sellele, et hilisematel aastatel valiti vabariigi parteiorganisatsiooni juhtideks "keskusele" täiesti lojaalsed inimesed, näitasid kogemused, et nende hoolitsus oma vabariigi heaolu eest sattus tihtipeale vastuollu Moskva huvidega. Seetõttu oli keskkomitee teise sekretäri, kes tavaliselt saadeti Moskvast, ülesandeks jälgida esimese sekretäri ja ülejäänud vabariigi juhtkonna tegevust. Lätis näiteks olid keskkomitee teiseks sekretäriks harilikult vene rahvusest parteifunktsionäärid (välja arvatud 50. aastatel Vilis Krūmiņš).

(D. Bleiere. Latvija, Lietuva un Igaunija PSRS sastāvā // Pasaules vēsture. III. 13. nodaļa. – Riia, 1999. – lk. 10.)

O

SALAJANE

1978. a 27. jaanuaril

Kõikidele Läti KP linna- ja rajoonikomiteedele
Vastupropaganda tugevdamise vajadusest

(...) Parteiorganisatsioonid peavad tugevdama nõukoguliku eluviisi, sotsialismi ajalooliste eeliste propagandat, meie inimestes tuleb kasvatada sallimatust kodanliku ideoloogia ja sotsialismi vaenlaste vastu. (...) Meie vastupropaganda peab olema pealetungiv, andma argumenteeritud vastulöögi kõigile klassivaenlaste väljamõeldistele ja manipulatsioonidele (...), andma kindla vastulöögi neile, kes nõukogude korda, sotsialistlikku demokraatiat ja meie sünnimaad teadlikult laimavad.

Läti KP KK sekretär I. Andersons.

(Okupācijas varu politika Latvijā 1939–1991. – Riia, 1999. – lk. 250.)

P

Tsensuur jälgis rangelt, et kusagil ei ilmuks kriitikat nõukogude võimu aadressil.

Inimesi harjutati kakskeelsusega. Ametlikult kuulutati õnne, vabadust ja jätkuvat arengut, kuid reaalses elus tuli kokku puutuda puuduse, repressioonide ja vabamõtlemissel julma mahasurumisega. Inimesed harjusid rääkima ühte ja mõtlema teist.

(J. Freibergs. Jaunāko laiku vēsture. 20. gs. – Riia, 1998. – lk. 279.)

R

Juba kaks-kolm põlvkonda on iga päev raadio- ja televisioonisaadetest, tribüünidelt ja õppeasutuste kateedritest, ajakirjandusest, miljonite agitaatorite ja propagandistide suust kuulnud ainult seda, et Nõukogude Liidus on kõige täiuslikum demokraatia, kõige suurem vabadus, aga kõikides mitesotsialistlikes maades valitseb vägivald, vangipõlv, nälg ja kõlvatus. Rahvustest on aga kõige õilsam, ennastsalgavam, kõige kultuursem, kõige võimekam, kõige külalislahkem vene rahvas. Ja kui veel lisada, et kõikidele välismaa raadiosaatjatele on NSV Liidus teadlikult segajad peale pandud, et välismaa ajakirjandus pole NSV Liidu elanikele kättesaadav, et ainult väga väikesel osal inimestest on võimalus ületada NSV Liidu piiri, et valitseva korra kritiseerijad on suletud kas sunnitöölaagritesse või vaimuhaiglatesse ja nende arv ulatub sadadesse tuhandetesse, et NSV Liidu kodanikud, välja arvatud Baltikumi ning Ukraina ja Moldaavia väikese osa vanema põlvkonna esindajad, pole teistsugust riigikorda kunagi näinud ja ei oska õiget demokraatiat reaalselt isegi ette kujutada.

(E. Berklaivs. Zināt un neaizmirst. – Riia, 1998. – lk. 365.)

S

Ingeborga Levita tunnistas Sahharovi Rahvusvahelises uurimiskomisjonis 1975. a 19. oktoobril.

Kuigi poliitilises elus osalevad ka lätlased, toimub kogu asjaajamine vene keeles. Vene keeles räägitakse Läti NSV Ülemnõukogus, kommunistlikus parteis, ametiühingukongressidel ja ametlikel pidustustel. Seadused koostatakse kõigepealt vene keeles, aga sageli tulevad nad Moskvast juba valmis kujul. Seejärel tõlgitakse need läti keelde. (...) Vabrikutes ja teistes töökohtades on kuulda mõlemat keelt. Meistrid peavad oskama tööd juhtida vene keeles, sest vene töölisel läti keelt ei õpi. Ettevõtete administratsioon töötab vene keeles, kuigi direktoriteks on sageli lätlased.

(Daugavas Vanagu Mēnešraksts. – 1976. – Nr. 1.)

T

Läti "Helsingi 86" grupi kirjast M. Gorbatšovile 1986. a juulis.

Meie palume ka Teid, sm Gorbatšov, aidata realiseerida Läti NSV konstitutsiooni 69. paragrahvi, milles on öeldud, et Läti NSV-l on õigus NSV Liidu koosseisust välja astuda. Palun austage ka meie rahva huvisid. Lubage meil oma riigis läti keeles rääkida ja mõistetud olla. Lubage meil ise otsustada oma riigi saatuse üle (referendumi abil).

Lubage meil vabalt kohtuda kõigi maailma rahvastega (...) Meie ei ole ära teeninud, et meid hoitakse luku taga ja õpetatakse, kellega me tohime sõbrustada ja kellega mitte. (...)

L.Grantiņš

R.Bitenieks

M.Bariss

(Latvija šodien. – 1988.)

U

Lenin on lahkumas.

(M. Laur jt. Eesti ajalugu II. – Tallinn, 1997. – lk. 143.)

4. rühm

NOMENKLATUUR – NÕUKOGUDE ÜHISKONNA “KOOREKIHT”

A

Ühiseks NSV Liidule ja teistele idabloki maadele iseloomulikuks nähtuseks oli nomenklatuur. (...) Oma nomenklatuur oli kõigil parteikomiteedel alates rajoonikomiteedest ja lõpetades keskkomiteega. Kõik vähegi tähtsamad juhtivad või vastutavad ametikohad käisid selle alla.

Näiteks NLKP rajoonikomitee kinnitas oma rajooni ametiasutuste, ettevõtete, majandite, hariduse- kultuuri- ja sotsiaalasutuste ning nn massiorganisatsioonide (komsomoli, ametiühingute jt) juhtkonna. Üldreeglina nõuti nomenklatuuri arvatud isikutelt kommunistlikku parteisse kuulumist ning seega ka parteidistsipliini ehk parteiorganeile allumist. Nomenklatuuri arvamine tagas vastavaile isikule püsimise juhtival ametikohal, karjääritegemisvõimalusi, mitmesuguseid olme hüvesid. Mida kõrgem nomenklatuurne ametikoht, seda suuremaid eeliseid see kaasa tõi (ametiautod, erisööklad, -kauplused, kinnised sanatooriumid, ametisuvilad jms). Ebasoosingusse sattumine ja nomenklatuurist välja arvamine tõi aga automaatselt kaasa kõigest sellest ilmajäämise. Niimoodi muutuski mis tahes eluala juhtiv kaader kuulekaks käsutäitjaks parteiriigis.

(V. Peep, P. Kama. Ühiskonnaõpetus gümnaasiumile. – Tallinn, 1996. – lk. 62.)

B

SALAJANE

Läti NSV Rahvakomissari Nõukogu ja Läti K(b)P Keskkomitee 1944. a 27. oktoobri otsus ametite nomenklatuuri kinnitamise kohta (...)

1. Kinnitada juhtivate töötajate ja spetsialistide ametikohtade ajutine nomenklatuur toiduainete täiendavaks jaotamiseks 1., 2. või 3. kategooria järgi. (...)

Läti K(b)P KK sekretär

J. Kalnbērziņš

Läti NSV RKN esimees

V. Lācis.

(Okupācijas varu politika Latvijā 1939-1991. – Riia, 1999. – lk. 218.)

C

Nomenklatuuri hulka kuulumise soovi määras mitte ainult poliitilise võimu ihalemine, vaid teatud sotsiaalsed ja materiaalsed privileegid. (...) Mida kõrgemal nomenklatuuri hierarhias funktsionäär asus, seda laialdasemad olid võimalused elitaarsete privileegide kasutamiseks.

(P. Laķis. Vara un sabiedrība. – Riia, 1997. – lk. 33.)

D

Karjääri kõrgeimaks tipuks peeti parteiaparaati, sest see oli endale võtnud järelevalve meie majandustegelaste ja kohalike nõukogude töötajate üle. Partei-komiteede aparaat oli kõigist üle. Vaielda või diskuteerida mis tahes taseme parteikomitee töötajaga, isegi instruktoriga, polnud sobiv. Täitevkomitee esimees ei julgenud võtta kindlat hoiakut, iga partei-aparaadi osakonnajuhataja võis talle anda korraldusi niisugusel toonil, nagu räägitakse oma alluvatega. Sellepärast loeti partei-aparaadist lahkumist peaaegu et karjääri lõpuks.

(J. Āboltiņš. Bijū biedrs, tagad kungs. – Riia, 1992. – lk. 29.)

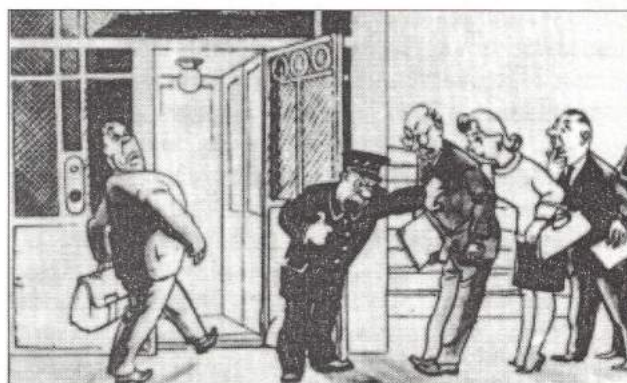
E

Jānis Āboltiņš on olnud järgmistes ametites:

- ☑ Riia Mööblikombinaadi insener (1967–1969)
- ☑ Riia linna Lenini rajooni komsomolikomitee teine, siis esimene sekretär (1969–1974)
- ☑ Lenini rajooni Partei-komitee orgosakonna juhataja, siis sekretär (1975–1977)
- ☑ Lenini rajooni Täitevkomitee esimees (1977–1980)
- ☑ Riia linna Täitevkomitee esimehe asetäitja (1980–1983)
- ☑ Riikliku plaanikomitee osakonnajuhataja (1984–1987)
- ☑ Riikliku plaanikomitee esimehe asetäitja (1988–1989)
- ☑ Läti Vabariigi majandusminister (1989–1991.)

Direktorit kritiseerides. (N. Lissagorski, 1960)

Lift ülemustele! (N. Lissagorski, 1964)

F

Lätlaste arv Läti KP Keskkomitee nomenklatuuris 1948. a 1. jaanuariks

ameti nimetus	töötajate arv	nendest lätlasi
LKP KK aparaadis kokku	118	56
LKP KK lektorid-propagandistid	18	14
LKP KK instruktorid	43	19
linnade, maakondade komiteede kaadriosakondade juhatajad	38	9
Linnade, maakondade komiteede statistika-osakondade juhatajad	37	10
LKP KK partorgid, ettevõtete partei-organisatsioonide sekretärid	30	13
Üleliidulise alluvusega ettevõtete direktorid	30	7
Linnade, maakondade, rajoonide komiteede aparaadis kokku	352	165
Nõukogude majandusettevõtete juhid	56	46
Laevakaptenid	6	3
Laevakaptenite asetäitjaid poliitalal	9	2
Julgeoleku-teenistuse juhid	25	7
Kõrgkoolide juhid	25	
Siseasjade osakondade juhid	41	31
Teaduste akadeemia juhid	20	18
Kultuuri- ja kunstiasutuste juhid	27	16

(I. Apine. Nomenklatūras veidošanās īpatnības Latvijā. 1944-1952 // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. A. – 1994. – Nr. 11/12. – lk. 7)

G

Tegelik võim NSV Liidus pole kunagi kuulunud parteile endale. NLKP muutus poliitiliseks mehhanismiks, mille nimel ja katte all kindlustati kitsa juhtiva kihi – nomenklatuuri diktatuur. Nomenklatuuri uurijad rõhutavad, et nomenklatuur ise määras piiri enda ja ühiskonna vahel, kujundas range valiku süsteemi. Nomenklatuur taastootis iseennast ja tegelikult ei väljendanud ühegi sotsiaalse grupi huve, ainult iseenda omi. Niisiis võib seda pidada uueks sotsiaalseks moodustiseks, klassiväliseks juhtkonna klikiks.

(I. Apine. Nomenklatūras veidošanās īpatnības Latvijā. 1944-1952 // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. A. – 1993. – Nr. 11. – lk. 21.)

H

Et saavutada soovitud ideoloogilist efekti, pidi nomenklatuur säilitama range piiri tegelikkuse ja näilisuse vahel. Näilisus ilmnis pettekujutluste loomises, nagu osaleks kogu ühiskond aktiivselt poliitilise elu kõigis aspektides alates kõrgeima seadusandliku võimu valimistest ja lõpetades poliitilise tähtsusega otsuste vastuvõtmisega mikroökonoomikas. Reaalses elus oli indiviidi vaba initsiatiiv rangelt piiratud – alates kohustuslikust kuulumisest selle 99,99% hulka, kes hääletas "kommunistide ja parteitute bloki" poolt ükskõik millise taseme valimistel, ja lõpetades kõnede eeltsensuuriga iga vähegi tähtsa massiürituse eel.

(P. Laķis. Vara un sabiedrība. – Riia, 1997. – lk. 26.)

(R. Vitkovskis)

RAHVUSLIK JA INTERNATSIONAALNE NÕUKOGUDE RAHVUSPOLIITIKA MÕJU ÜHISKONNALE

RAHVUS –

1) rahvust (etnos) iseloomustab päritolu, emakeel, kultuuri eripära, tavad ja rahvuslik eneseteadvus;

2) poliitilised rahvused seostuvad rahvusriigiga. Poliitilist rahvust ühendab ajalooline territoorium, ühtne poliitiline kultuur ja identiteet. (USA, Inglismaa, Prantsusmaa, Saksamaa, Rootsi jt).

NÕUKOGUDE RAHVAS – mõiste, mis võeti kasutusele 1970. aastatel – ühiste majandushuvide, ideoloogiliste ja poliitiliste eesmärkidega inimeste kooslus. Rahvused minetavad tähtsuse, kõik on nõukogude inimesed.

PÕHIRAHVUS –

rahvusenamus paljurahvuselises riigis. Harilikult iseloomustab seda olukorda ka põhirahvuse keele ja kultuuri domineerimine.

KSENOFOOBIA –

kartus võõraste, teiste etniliste, usuliste gruppide, välismaalaste ees.

RUSSOFOOBIA –

venevastane hoiak – reaktsioon nõukoguliku imperialismi vastu.

TOLERANTS –

sallivus usulistes, poliitilistes, maailmavaatelistes ja kultuuriküsimustes teistsuguste vaadete väljendajate suhtes, koostöövalmidus ühiste humansete ja progressiivsete eesmärkide saavutamiseks.

MIGRATSIOON –

siseriiklik ränne.

GENOTSIID –

rahvatapp, inimeste massiline hävitamine rassilistel, rahvuslikel, usulistel vm põhjustel.

RAHVUSKÜSIMUST PUUDUTAVAD DOKUMENDID

Venemaa rahvaste õiguste deklaratsioonist (15. november 1917)

Rahvakomissaride nõukogu, täites nende kongresside tahet, otsustas Venemaa rahvaste küsimuses võtta oma tegevuse aluseks järgmised põhimõtted.

1. Venemaa rahvaste üheõiguslus ja suveräänsus.
2. Venemaa rahvastel on õigus vabale enesemääramisele kuni lahkulöömiseni ja iseseisva riigi moodustamiseni.
3. Kõigi rahvuslike ja usuliste eesõiguste ning kitsenduste kaotamine.
4. Venemaa territooriumil elavate vähemusrhuvaste ja etnograafiliste rühmade vaba arenemine.

(Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis // Dokumentide ja materjalide kogumik. – Tallinn, 1957. – lk. 416.)

Läti ja Venemaa 1920. a 11. augusti rahuleping

II peatükk

Lähtudes Vene Nõukogude Sotsialistliku Föderatiivse Vabariigi poolt välja kuulutatud kõigi rahvaste vaba enesemääramise õigusest, mis ei välista isegi täielikku eraldumist riigist, mille koosseisu nad kuuluvad, ja võttes arvesse Läti rahva kindlalt väljendatud iseseisvustahet, tunnustab Venemaa tingimusteta Läti riigi sõltumatust, iseseisvust ja suveräänsust ning loobub vabatahtlikult ja igaveseks ajaks kõigist õigustest (...) Läti maale ja rahvale.

(Latvijas okupācija un aneksija 1939–1940. Dokumenti un materiāli. – Rīga, 1995. – lk. 36.)

NSV Liidu valitsuse 1940. aasta 16. juuni Noodist Lätile

(...) NSV Liidu valitsus peab täiesti edasilükkamatuks ja hädavajalikuks järgmist:

- 1) moodustada Lätis viivitamatult selline valitsus, kes oleks võimeline ja valmis kindlustama NSV Liidu ja Läti vastastikuse abi pakti ausa elluviimise;
- 2) kindlustada otsekohe Nõukogude sõjaväeosade vaba sissepääs Läti territooriumile (...)

(Latvijas okupācija un aneksija 1939–1940. Dokumenti un materiāli. – Rīga, 1995. – lk. 340.)

Nõukogude rahvas

NSV Liidus on tekkinud mitmesugustest rahvustest, kuid ühiste iseloomulike joontega inimeste uus ajalooline ühtekuuluvus – nõukogude rahvas. Neil on ühine sotsialistlik kodumaa – NSV Liit, ühine majanduslik baas – sotsialistlik majandus, ühine sotsiaalne ja klassistruktuur, ühine maailmavaade – marksism-leninism, palju ühiseid jooni vaimses palges ja psühholoogias.

(N. S. Hruštšov. NLKP programmist // Ettekanne NLKP XXII kongressile. – Tallinn, 1961. – lk. 9.)

NLKP 1961. a programmist

Kommunismi laiahaardeline ehitamine tähendab NSV Liidu rahvussuhete arenemise uut etappi, mida iseloomustavad rahvaste edasine üksteisele lähenemine (...) ja nende täieliku ühtsuse saavutamine.

Vene keel on tegelikult muutunud kõigi NSV Liidu rahvaste rahvastevahelise läbikäimise ja koostöö ühiseks keeleks; (...) Nõukogude vabariikides ei tohi lubada mittemingisugust rahvuslikku vahetegemist mitmesugustest rahvustest töötajate kasvatamisel ja kasutamisel. Natsionalismi avalduste likvideerimine vastab kõigi NSV Liidu rahvaste ja rahvusgruppide huvidele.

(Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress. 17.–31. oktoober 1961. Stenogramm. III. – Tallinn, 1963. – lk. 290, 292–293.)

TEEMA EESMÄRGID**TEADMISED**

- Selgitada nõukogude korra mõju rahvussuhetele.
- Selgitada nõukogude välispoliitika eesmäärke Baltikumis.

OSKUSED

- Arendada tekstiga töötamise oskust.
- Parandada analüüsi- ja süstematiseerimisoskust.
- Arendada empaatiavõimet.
- Õpetada eristama otseseid ja kaudseid eesmäärke.
- Iseloomustada ja mõista rahvuslikke stereotüüpe, selgitada nende tekke põhjusi.
- Arendada sallivust.

NSV Liidu 1977. a konstitutsioonist

§ 70. Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit on ühtne paljurahvuseline liitriik, mis on moodustatud sotsialistliku föderalismi põhimõtete alusel, rahvuste vaba enesemääramise ja võrdsuslike nõukogude sotsialistlike vabariikide vabatahtliku ühinemise tulemusena. NSV Liit kehtastab nõukogude rahva riiklikku ühtsust, koondab ühte kõik rahvused ja rahvusrühmad kommunismi ühise ehitamise eesmärgil.

§ 72. Igale liiduvabariigile jääb õigus NSV Liidust vabalt välja astuda.
(NSV Liidu Konstitutsioon (Põhiseadus). – Tallinn, 1983. – lk. 22.)

NLKP 1986. a programmist

(...) minevikust päranduseks jäänud rahvusküsimus on Nõukogude Liidus edukalt lahendatud. Meie maal on rahvussuhetele iseloomulikud niihästi rahvuste ja rahvaste edasine õitseng kui ka nende kõrvalekalduvat lähenemine, mis toimub vabatahtlikkuse, võrdsuse ja vennaliku koostöö alusel. Siin on lubamatu nii igasugune kunstlik taganttõukamine kui ka küpsenud objektiivsete arengutendentside pidurdamine.

(NLKP Programm // Uus redaktsioon. – Tallinn, 1986. – lk. 52.)

1986. aasta NLKP 27. kongressi materjalidest

(...) Nõukogude rahvas on kvalitatiivselt uus sotsiaalne ja internatsionaalne inimühendus, keda on liitnud majanduslike huvide, ideoloogia ja poliitiliste eesmärkide ühtsus.

(NLKP XXVII kongressi materjale. – Tallinn, 1986. – lk. 61.)

Internatsionaliseerimine venestamise kaudu

NSV Liit koosnes erinevatest rahvastest, paljud nendest oleksid võinud sõltumatust taotleda. Stalini eesmärk oli keskendada võim Moskvas enda kätte. Sellepärast algas alates 30. aastatest endiste rahvusvabariikide kultuuri hävitamine. Stalin tahtis hävitada rahvuslikud erijooned, et poleks liidust väljaastumise ohtu. Seda poliitikat nimetatakse russifitseerimiseks (venestamiseks) ja sellel on mitu tunnust:

- ♦ vene keele õpetamine muudeti kohustuslikuks kõigis koolides;
- ♦ sõjaväkke kutsutud teenisid aega kaugel oma kodumaast;
- ♦ juhtivad rahvuslikud poliitikud, kirjanikud, kunstnikud represseeriti;
- ♦ liiduvabariikides pandi tähtsamatele ametikohtadele Moskvast saadetud kommunistidele ustavad inimesed;
- ♦ tuhanded inimesed küüditati;
- ♦ vene keel domineeris kõigis eluvaldkondades.

VÄHEMUSRAHVUS –
eristatakse järgmisi

vähemusrahvusi:

1) ajaloolised vähemusrahvused – rahvad, mis on aastasadu seotud põhirahvuse ajalooga;

2) sisserändajad.

ASSIMILEERIMINE –
sarnastamine, endaga liitmine, endasse sulandamine.

Assimilatsioon võib olla vabatahtlik või pealesunnitud, vägivaldne. Rahvusvaheline õigus näeb ette kaitset pealesunnitud assimilatsiooni vastu.

INTEGRATSIOON –
ühendamine, osadest terviku moodustamine, liitmine, ühte sulamine. Vähemusrahvuste ühtesulamine, kusjuures säilitatakse oma keele-, usu-, kultuuriärasused.

DISKRIMINEERIMINE –
õiguste kärpimine, kellesegi halvemini suhtumine, kellegi kõrvaletõrjumine. Poliitiline diskrimineerimine avaldub mõne ühiskonnarühma ilmajätmises õigusest osaleda riigivalitsemises.

ŠOVINISM –
marurahvuslus, rahvusupsakus.

STEREOTÜÜP –
kinnisarusaam, kivilinenud hoiak, käsitlus vm. Nt seisukoht, et kõigil teatud rühma liikmetel on sarnased omadused ning puuduvad individuaalsed erinevused.

Et mõista kommunistide rahvuspoliitika eesmärke ja sündmuste tegelikku kulgu, peavad õpilased eelkõige tutvuma mõistete "natsionalism" ja "internatsionalism" erinevate tõlgendustega. Tuleb eristada demokraatia ja totalitaarse süsteemi pooldajate seisukohti.

A Individuaalne töö mõistetega: Õpilastele jagatakse

1) jaotusmaterjal – Töö mõistetega "natsionalism" ja "internatsionalism";

2) tööleht nr 1, mis täidetakse pärast tutvumist teksti ja ülesannetega. Töölehest on kaks varianti.

Pärast tutvumist mõistete erinevate seletustega täidavad õpilased töölehed iseseisvalt.

Töö mõistetega

NATSIONALISM

A

Pärast Suurt Prantsuse revolutsiooni hakati natsionalismi all mõistma inimese kiindumust oma rahvuse ühistesse huvidesse. Kogu 19. sajandi jooksul mõisteti natsionalismi all etnilist patriotismi.

20. sajandil võib natsionalism olla kaitsev või agressiivne. See võib seista oma rahvuse huvide kaitsmise eest, võib aga väljendada ka vaadet oma rahvuse üleolekust teistest.

(Mazākumtautību vēsture Latvijā. – Riia, 1998. – lk. 258–259.)

B

Natsionaalne – rahvusele omane (keel, kirjandus jm), iseloomustab rahvuse organiseerumist iseseisvaks poliitiliseks üksuseks.

(New Webster's Dictionary. – 1988. – lk. 993.)

C

Olles teadlik oma rahvusesse kuuluvusest, olen teadlik ka sellest, et olen temaga tugevasti seotud sarnase iseloomu kaudu, et tema saatus, tema kultuur mõjutab mind, et rahvus ise elab ja toimib minu iseloomus. Kes halvustab minu rahvust, see halvustab ka mind, kui minu rahvust kiidetakse, siis käib see kiitus ka minu enese kohta.

(O. Bayer. Национальный вопрос и социалдемократия. – Санктпетербург. – 1909.)

D

Mõistel "natsionalism" on vene keeles negatiivne varjund – seda kasutatakse juhul, kui kõneleja tahab väljendada oma tõrjuvat suhtumist. Ta on halastamatu, sallimatu või ka leppimatu teistsuguse rahvustunde avaldumise suhtes. Inglise keeles on sõnal "natsionalism" neutraalsem tähendus, mis ei sisalda tõrjuvat ega pooldavat hoiakut. Sõna "natsionalism" kasutatakse poliitilise ja etnilise üksuse kokkulangevuse rõhutamiseks, kusjuures üksuse juhid ja alluvad kuuluvad ühte etnosesse.

(Э. Геллер. Предисловие к русскому изданию // Нации и национализм. – Москва. – 1991. – lk. 5.)

E

Natsionalism on ideoloogiline liikumine rahvuse iseseisvuse, ühtsuse ning identiteedi saavutamiseks ja säilitamiseks.

(E. D. Smits. Nacionālā identitāte. – Riia, 1997. – lk. 82.)

F

Natsionalism – kodanlik ja väikekodanlik ideoloogia, poliitika, maailmavaade, psühholoogia, kõlblus ja tegevus rahvusküsimuse valdkonnas. Natsionalism peab rahvust klassidest kõrgemal seisvaks ajalooväliseks ning muutumatuks koosluseks.

(Politiskā enciklopēdija. – Riia, 1987. – lk. 443.)

G

Šovinism – fanaatiline ja äärmuslik natsionalism, sallimatu teiste rahvaste ja muulaste suhtes, väljendab vaateid oma rahvuse vaimsest ja füüsilisest üleolekust teistest etnilistest rühmadest. Nõuab oma rahvale privileege, piirab oma riigis vähemusrahvuste õigusi. Šovinistid on sageli konfliktide ja sõdade põhjustajad, terroristid.

(Mazākumtautību vēsture Latvijā. – Riia, 1998. – lk. 260.)

INTERNATSIONALISM

A

Internatsionalism – rahvusvahelise tööisklassi maailmavaade ja ideoloogia. Avaldub tööliste rahvusvahelise solidaarsusena võitluses sotsiaalse ja rahvusliku vabastamise eest, sotsialismi ülesehitamise eest, rahvusvahelise kommunistliku liikumise ühtsuse eest maailmas. Internatsionalistid järgivad loosungit "Kõigi maade proletaarlased, ühinege!"

(Politiskā enciklopēdija. – Riia, 1987. – lk. 242.)

B

Et olla sotsiaaldemokraat-internatsionalist, ei tule mõelda ainult oma rahvusele, vaid tuleb temast kõrgemale seada kõigi huvid, nende üldine vabadus ja üheõiguslus. (...) Kuid igal juhul peab ta võitlema väiklaselt-rahvusliku kitsarinnalisuse, endasse sulgumise ja eraldumise vastu, ter-viku ja üldise arvessevõtmise eest, selle eest, et osa huvid allutataks üldise huvidele.

(V. I. Lenin. Kokkuvõtte enesemääramise diskussioonist // Teosed. 22. kd. – Tallinn, 1953. – lk. 321.)

C

Internatsionaalne – rahvusvaheline, rahvuste omavahelist suhtlemist käsitlev; näiteks rahvusvaheline õigus. Internatsionaal oli 19. sajandi lõ-pul, 20. sajandi alguses sotsialistide ja kommunistide organiseeritud eri-nevatest rahvustest tööliste ühendus.

(New Webster's Dictionary. – 1988. – lk. 790.)

D

Proletariaat aga ei hakka kaitsma iga rahvuse rahvuslikku arenemist, vaid vastupidi, hoiatab rahvahulki niisuguste illusioonide eest, (...) tervi-tab igasugust rahvuste assimileerimist, välja arvatud see, mis on vägi-valdne või tugineb eesõigustele.

(...) ta toetab kõike, mis aitab kaasa rahvuslike erinevuste kadumisele, rahvuslike vaheseinte kokkuvarisemisele, kõike, mis muudab rahvuste-vahelised sidemed tihedamaks, kõike, mis viib rahvuste ühtesulamisele.

(V. I. Lenin. Kriitilisi märkmeid rahvusküsimusest // Valitud teosed. 6. kd. – Tallinn, 1988. – lk. 91.)

E

Internatsionaliseerimine on väikerahvaste sundassimileerimine.

(W. Connor. The National Question in Marxist-Leninist Theory and Strategy. – Princeton, 1984. – lk. 201.)

F

Internatsionaliseerimine – protsess tänapäeva inimkonna arengus, mille puhul on esmased majanduslikud ja sotsiaalsed tegurid.

(Sociālisma problēmas. – Riia, 1987. – lk. 66–67.)

G

Internatsionalismi mõiste on kompromiteeritud. (...) Sellel polnud konkreetset sisu, seda kasutati kui loitsimissõna, kommunistide teostatud venestamispoliitika ideoloogilist õigustust.

(K. Skujenieks, A. Grigorjevs. Vai viegli būt latvietim? // Avots. – 1989. – Nr. 1.)

H

Kosmopolitism – idee kõiki inimesi ühendava maailmaühiskonna loomisest, kus poleks rahvuslik-etnilisi erinevusi, vaid kõigist rahvastest ja rassidest inimeste sõprus ja koostöö. (...) Kosmopoliidid arvavad, et rahvuslikud aat-ed ja rahvusriigid on vananenud, et peab orienteeruma multinatsionaalsele ühiskonnale, riikide piirid aga peavad järk-järgult kaduma.

(Mazākumtautību vēsture Latvijā. – Riia, 1998. – lk. 253–254.)

B Töö ajajoonega

Õpetaja valib ja märgib koos õpi-lastega ajajoonele tähtsamad tee-makohased sündmused ja prot-sessid.

1940, juuni – NSVL oku-peerib Balti riigid, algab sovetiseerimine ja venes-tamine.

1940–1941 – Tühistatakse endised seadused. Kehtestatakse nõukogude kord. Vahetatakse ametiisikud.

1945, 24. mai – Pärast võitu Tei-ses maailmasõjas nimetab Stalin oma kõnes venelasi kõigist NSV Liidu rahvustest kõige väljapaista-vamateks.

1945, 1. jaanuar – Lätis on um-bes 3 592 kommunisti

1948, 1. jaanuar – Lätimaa kom-munistlikus parteis on 22 249 kommunisti. Neist lätlasi 29%.

1953 – Stalini surm – venestamise mõningane vaibumine

1956 – Partei otsus vene ja läti keele kohustuslikust kasutamisest Lätis.

1950.–60. aastad – Tööstuse eelisareng (industrialiseerimine) – Lätis ehitatakse 47 uut ettevõtet.

1958 – Piiratakse sisserännet Riiga.

1959 – Kommunistlik partei õien-dab arveid Läti rahvuskommunis-tidega. Represseeritakse umbes 2000 kommunisti

1971 – Läänes ilmub 17 Läti kom-munisti kiri, milles paljastatakse ve-nestuspoliitikat pärast 1959. aastat.

1977 – NSV Liidu konstitutsi-onis deklareeritakse kõikide rah-vaste ja rahvuste ühtekuuluvust.

1978 – Eestis algab laialdane ve-nestamiskampaania.

1980 – Venestamisvastased noor-soorahutused Eestis, "40 kiri"

1988–1990 – "Laulev revolutsi-on" Baltimaades.

1991 – NSV Liidu kokkuvarisemi-ne.

TÖÖLEHT NR. 1

1. VARIANT

Seletage, mis on natsionalism ja internatsionalism
kommunistide käsituses:

♦ natsionalism

.....

.....

.....

.....

♦ internatsionalism

.....

.....

.....

.....

.....

demokraatide käsituses:

♦ natsionalism

.....

.....

.....

♦ internatsionalism

.....

.....

.....

.....

Millised on peamised erinevused nende kahe
käsituse vahel?

.....

.....

.....

.....

TÖÖLEHT NR 1

2. VARIANT

Tutvuge esitatud mõistete seletustega ja täitke tööleht.

♦ Allikad, mis on pärit nõukogude ajast:

♦ Milliseid ühisjooni leiame nõukogudeaegsetes allikates

natsionalismi kohta;

internatsionalismi kohta?

♦ Allikad, mis ei sisalda nõukogude ideoloogiat:

♦ Natsionalismi positiivsed küljed:

.....

.....

♦ Natsionalismi negatiivsed küljed:

.....

.....

♦ Internatsionalismi positiivsed küljed:

.....

♦ Internatsionalismi negatiivsed küljed:

.....

♦ Kirjutage natsionalismi ja internatsionalismi oma definitsioon!

.....

e

Õpilaste iseseisev töö tekstiga – informatsiooni süstematiseerimine.

Õpilastele jagatakse välja tööleht nr 2* (põhikoolile). Ülesanded täidetakse kirjalikult.

FAKTE NSV LIIDU AJALOOST

Peale 1959. aastat kuulutatakse läti keele õpetamine vene õppekeelega koolides vabatahtlikuks.

1955. aastal võis NSV Liidus haridust omandada 55 eri keeles.

1988. aastal võis NSV Liidus haridust omandada 39 keeles.

1970. aastal trükiti 3/4 kõigist NSV Liidus trükitud raamatutest vene keeles.

1959. aastal pidas vene keelt emakeeleks 10 miljonit NSV Liidu mittevene elanikku.

1970. aastal pidas vene keelt emakeeleks 13 miljonit NSV Liidu mittevene elanikku.

Ajavahemikul 1970–1986 moodustas elanike mehhaaniline iive Lätis 2/3 elanikkonna koguiibest.

Aastatel 1935–1989 vähenes lätlaste osakaal Lätis 77 protsendilt 52 protsendini.

Samal ajal vähenes eestlaste osakaal Eestis 92 protsendilt 61 protsendini.

Ajavahemikul 1944–1986 tuli ja jäi Lätisse pidevalt elama 700 000 elanikku teistest NSV Liidu vabariikidest. Enamik neist räägib ja mõistab ainult vene keelt.

1953. aastal kaotas Riia haridusosakonna juhataja lätikeelse asjaajamise ja teatas, et on aeg üle minna vene keelele.

80. aastatel valdas Lätis elavatest venelastest läti keelt umbes 22%.

Vene keel on ametlik riigikeel NSV Liidus ja käibib rahvusvahelise suhtlemise keelena.

80. aastatel mainiti nõukogude massimeedias üha vähem erinevaid rahvusi, neid asendas täiend "nõukogude", näiteks "nõukogude kirjanik".

70. aastate lõpust pidid Balti teadlased väitekirju esitama vene keeles.

TÖÖLEHT NR 2*

Kommunistide rahvuspoliitika eesmärgid

- 1) Tutvuge faktidega.
- 2) Selgitage, mida kujutas endast nõukogude rahvuspoliitika.
- 3) Täitke skeem.

Forsseeritud industrialiseerimine

.....

Kohaliku keele diskrimineerimine

.....

Hariduse sisu muutmine

.....

N
Õ
U
K
O
G
U
D
E

R
A
H
V
A
S

Shipärane migratsioon

.....

Venestamine

.....

Rahvuskultuuri tähtsuse vähendamine

.....

Assimileerimine

.....

D

Töö allikatega

Informatsiooni süstematiseerimine, analüüsimine ja võrdlemine. Igale õpilasele jagatakse välja lehed allikatega ja tööleht nr 3. Ülesanne täidetakse kirjalikult.

TÖÖLEHT NR 3

Leidke allikatest ja kirjutage töölehele erinevad seisukohad:

- ☒ rahvaste sõprus
- ☒ vene rahva eriline osa
- ☒ elanikkonna mehhaaniline iive
- ☒ tööstuse areng
- ☒ nõukogude rahvas

Leidke allikatest nõukogude rahvuspoliitika avaldumise tulemusi:

- migratsioon
- venestamine
- haridus
- läti keele kasutamise piiramine
- nõukogude rahva kujunemine
- põhirahvuse osakaalu muutumine
- diskrimineerimine
- vähemusrahvused

A

Alguses /1940. a juulis/ ei sündinud midagi üleliia dramaatilist. Riigi ametkonnad jätkasid tegevust, inimesed töötasid oma harjunud töökohtadel, õpilased õppisid. Kuid hinnad olid tõusnud. Igal pool tekkisid aktivistide kollektiivid, pandi üles seinalehed, hakati korraldama partei ajaloo lühikursusi. Hakkas jahvatama propagandaveski, mis ülistas "isa, juhti ja õpetajat" Stalinist. Ülistati ka muud, eelkõige aga sõbralikku nõukogude rahvast ja kirjeldamatult laia Suurt Kodumaad. (...)

Nõukogude okupatsioonist alates viidi sisse /ülikoolides/ uued kohustuslikud õppeained – partei ajaloo lühikursus, dialektiline materialism, vene keel. (...) Vene keelega nägin ma ränka vaeva (...) Eelkõige ei meeldinud uue tähestiku päheõppimine. (...) Kõige suurema vastumeelsuse vene keele vastu tekitas minus see, et see oli pealesunnitud.

(I. Bastjānis-Krasts. Pašvēsture. – Riia, 1998. – lk. 166-167.)

B

Nõukogude Liidus ei olnud vastu võetud mingit keeleseadust ja niisiis polnud ka ametlikku riigikeelt. Tegelikuses ei esitatud vene keele kõnelejatele mittevene vabariikides mingeid nõudmisi, nad ei pidanud oskama kohalikku keelt. Seevastu kohalikele elanikele avaldati survet ja nad pidid vene keelt õppima.

(A. Balodis. Latvijas un latviešu tautas vēsture. – Riia, 1991. – lk. 364.)

C

Võttes arvesse nii originaalteoseid kui ka tõlkeid, oli Lätis vene keeles ja läti keeles väljaantud raamatute suhe järgmine:

1951. aastal ilmus läti keeles 1045, vene keeles 366 raamatut.

1960. aastal vastavalt 1505 ja 815,

1970. aastal – 1156 ja 926,

1980. aastal – 1116 ja 1343,

1987. aastal – 1025 ja 1058 raamatut.

(Avots. – 1990. – Nr. 7. – lk. 55.)

D

Paljudes partei-, nõukogude, majandus- ja teistes organites töötasid enamasti sellised inimesed, kes ei osanud läti keelt ega tundnud kohalikke olusid, kohalike tavasid, eluolu, kultuuri. (...) 50. aastatel oli Läti Riiklikus Ülikooli läti õpperühmades 2477-st üliõpilasest ainult 827-l võimalik õppida kõiki õppeained läti keeles.

(LKP KK 1. sekretäri J. Kalnberziņši kõnest parteinõupidamisel 1953. aastal //

E. Berklaivs. Zināt un neaizmirst. – Riia, 1998. – lk. 130.)

E

Tallinnas läbiviidud küsitluse tulemustest.

Tallinnas elavatest venelastest peavad oma kodumaaks (protsentides)

	1988. a	1991. a
NSV Liitu	50%	20%
Eestit	25%	35%
Venemaad	7%	25%
Raske öelda	16 %	23%

(И. Укалова, А. Кица. СССР в годы перестройки. – Москва, 1999. – lk. 70.)

F

Põhirahvuse osakaal elanike üldarvust (protsentides)

	1939. a	1959. a	1989. a
Leedu NSV, leedulased	73,3%	79,3%	79,6%
Eesti NSV, eestlased	91,8%	74,6%	61,55%
Läti NSV, lätlased	75,5%	62%	52,04%

(Национальный состав населения СССР. – Москва, 1991.)

G

Otsin kogu linnast vaba kohta lastesõimes. Sõimerühmadest on linnas ainult üks rühm lätikeelne. Vabu kohti on ainult vene rühmades. Tuleb välja, et sa oled sunnitud venestuma või istuma nelja koduseina vahel. Minu tütar räägib nii läti kui ka vene keelt, kuid nii, et aru ei saa ei läti ega vene keelest. Ma ise käisin ka lastesõime vene rühmas. Hiljem oli läti keeles õppimisega raskusi. Nii toimub venestamine meie piirkonnas.

Daugavpilsis on ainult üks läti lasteaed, seetõttu on see puupüsti täis ja kõik, kes tahaksid oma lastele läti keelt õpetada, kohta ei saa. (...) Minu tütre tütar on kolmeaastane, ta käib vene lasteaias. Mina oma tütre tahaksin, et vähemalt meie noor põlvkond teaks, et ta elab Lätis, räägiks ja mõtleks läti keeles. (...) Aidake, palun, läti keel Daugavpilsis tasapisi tagasi tuua!

(Katkendid Ludza ja Daugavpilsis elanike kirjadest Läti Rahvarinde haridusosakonna referendile Dz. Ābiķisele 1990. a.)

Riia Läti ühingu hoone fassaad punalippude ja NSV Liidu juhtide portreedega (august 1940).

H

(...) Ametlik statistika tunnistab, et mehhaanilise iibe tõttu on vabariigi rahvaarv viimastel aastatel suurenenud 450 000 võrra. (...) Minu arvates on see hea. (...) Miks ei võiks Lätis olla 3 miljonit inimest, kui see aitab tööstust, rahvamajandust arendada?

(Läti NSV Rahvamajandusnõukogu esimehe M. Plūdonise esinemisest parteikoosolekul 1959. a.)

I

80. aastatel olid Riia linna Proletaarlaste rajooni läti õpilased sunnitud emakeele kõnelemisest väljaspool kooli ja kodu loobuma, seevastu sama rajooni vene koolide õpilastel on peaaegu alati võimalus suhelda oma emakeeles.

(P. Laķis, P. Jakovēlis. Socioloģiskā pētījuma rezultāti. – Riia, 1990.)

J

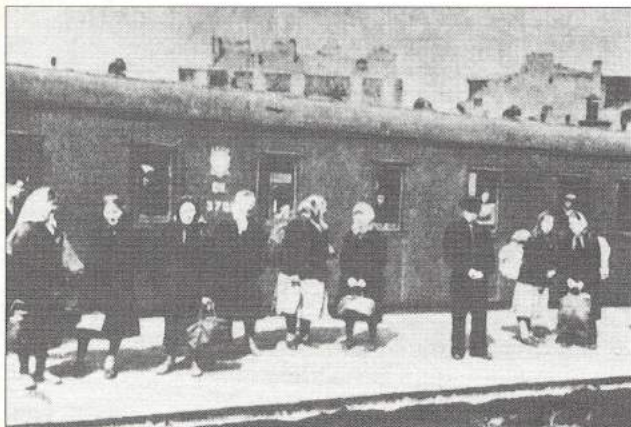
Riia kohta võime öelda, et see on tõeline rahvaste sõpruse linn. Lätlaste ja venelaste ammune vendlus ja huvid ühtsus ehitas selle üles palju aastasadu tagasi. Toetudes vene rahva võimsale õlale, on Riia vastu seisnud loendamatutele võõramaistele vallutajatele, saanud suureks ja kauniks. Ja kui täna on meie iidne Riia noorem kui iial varem, siis selle eest võime tänada eelkõige nõukogude rahvaste ülevat sõprust.

(Zvaigzne. – 1951. – Nr. 22.)

K

/50. aastate Riia/ tänavatel on rahvamurd muutunud tihedamaks. Kauplustes, juuksuritöökodades, polikliinikutes, saunades – igal pool muutusid järjekorrad üha pikemaks. Trammides, bussides, trollibussides olid inimesed kokku surutud nagu silgud pütis. Tunduvalt harvemini kuuldus tänavatel ja ühiskondlikes kohtades läti keelt. Asutustes oli asjaajamiskeeleks vene keel. Lätlased ei saanud oma kodumaal enam ülemustega töökohtades, arstidega ravi-asutustes ega juristidega õiguskaitseasutustes emakeeles rääkida. Korterijärjekorrad venisid üha pikemaks, sest linna saabus alaliselt elama tuhandeid inimesi.

(E. Berklavs. Zināt un neaizmirst. – Riia, 1998. – lk. 155.)

Sisserändajad Riia raudteejaamas.

L

Pärast sõda likvideeriti rahvuskoolid (poola, juudi, eesti, valgevene). Muulased said õppida vene koolides, seega suurendas iga põlvkond ilma oma kultuuri, keele ja rahvusliku teadvuseta nn venekeelsete arvu. Lätlaste ja Läti vähemusrahvuste viljaka koeksisteerimise asemele tuli vastasseis, mida totalitaarne režiim kasutas oma eesmärkidel.

(R. Šaca-Marjaša. Totalitārā režīma noziegumi pret Latvijas minoritātēm. Genocīds pret ebrejiem // Komunistiskā totalitārisma un genocīda prakse Latvijā – Riia, 1992. – lk. 155.)

M

/70. aastate lõpul/ vähendati Läti koolides läti keele ja kirjanduse tundide arvu. (...) Tegelikult katkes ka Läti ajaloo õpetamine. Koolides õpetati ainult Nõukogude Liidu, õigemini öelda, Venemaa ajalugu, kus teabele Läti kohta oli jäetud üpris tagasihoidlik koht. Eesmärk oli üks – hävitada kogu lätikeelne kooliõpetus. (...) Milliseks oli see süsteem kavandatud, võib arvata näiteks Valgevene järgi, kus rahvuskultuur on taandatud mõne rahvakunstiansambliini. Ida-Lätimaal, Latgales see eesmärk peaaegu saavutati.

(A. Balodis. Latvijas un latviešu tautas vēsture. – Riia, 1991. – lk. 365.)

N

/1978. aastast/ algas aktiivne vene keele kasulikkuse propaganda, mille kandvaks loosungiks kujunes kakskeelsus: täisväärtuslik inimene olevat see, kes oskab võrdselt hästi nii oma emakeelt kui ka "rahvastevahelise suhtlemise" keelt – vene keelt. (...) Esmajoones pidi vene keele osatähtsus oluliselt suurenema hariduses. Ajakirjanduse veergudel hakati sihipäraselt propageerima kakskeelsete lasteadeade ja segakoolide rajamist (...) Kogu see poliitika oli suunatud tege-likkuses ühepoolsele kakskeelsusele, sest vene keele pidid omandama eestlased, kuid samasugust kohustust eesti keele suhtes Eestimaa muulastel ei olnud.

(M. Laur jt. Eesti ajalugu II. – Tallinn, 1997. – lk. 130.)

O

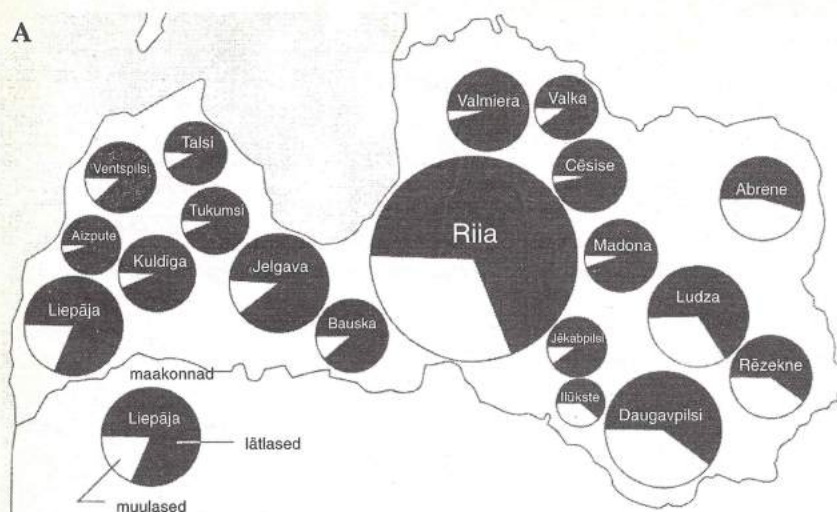
Meie vabariigis on suurem osa kollektiive paljurahvuselised. (...) Miljonid inimesed vahetavad igal aastal elukohta, ületades tihti liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide piire. Ja igal pool tekib kõigil üks probleem – inimestevaheliste kontaktide probleem. Kuid meie paljurahvuselise riigi oludes aitab vene keele oskus neid kontakte kahtlemata tublisti laiendada. (...) Püüd vene keelt omandada on kõikjal väga suur ja see üha laieneb. Seepärast peavad parteiorganisatsioonid ja nõukogude organid pidevalt hoolitsema selle eest, et oleksid loodud kõik tingimused, rahuldama soovi, mille on tekitanud kommunismi ehitamise objektiivne loogika meie maal.

(Läti KP KK sekretäri A. Vossi kõnest 1982. aastal.)

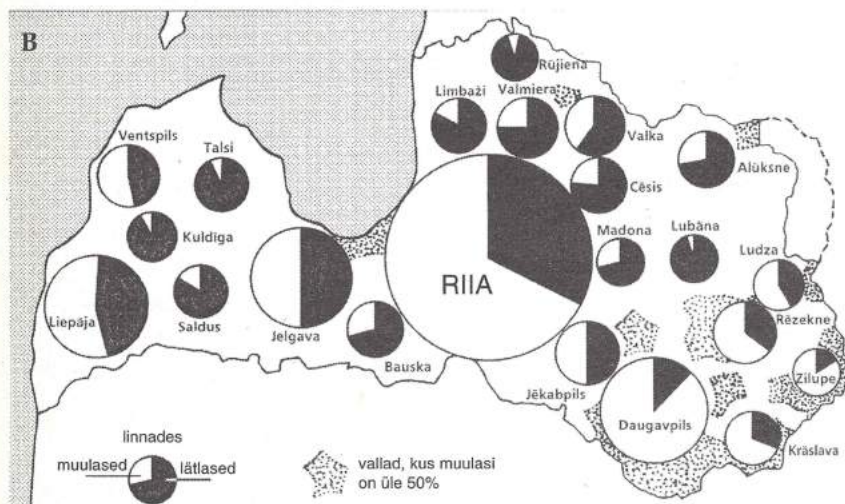
e

TÖÖ KAARDISKEEMIDEGA

A

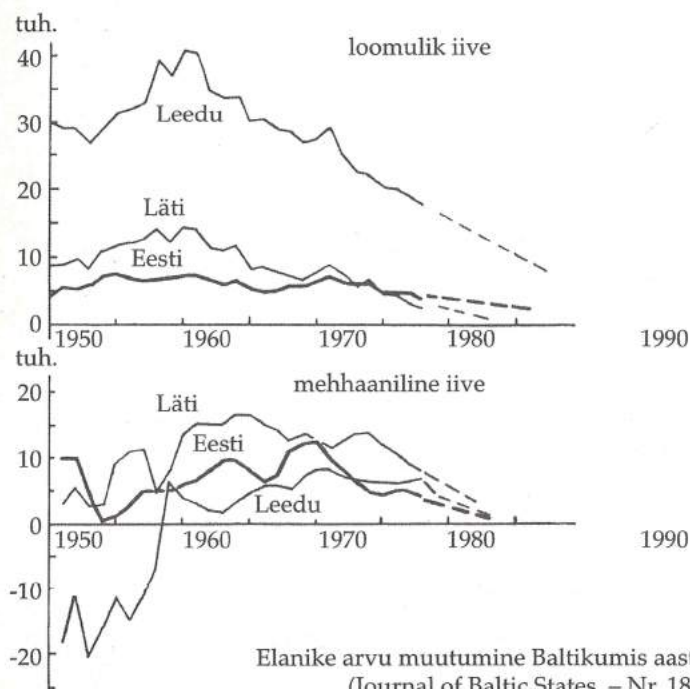
B

(R. Ābelnieks. Latvija divdesmitajā gadsimtā. – Rīga, 1997. – lk. 81, 178.)

f

TÖÖ DIAGRAMMIDEGA

1. Tutvuge kaardiskeemidega. Milliste ajaloo-perioodide kohta need käivad?

2. Millist infot võib leida kaardiskeemidelt A ja B?

3. Võrrelge skeeme. Mida on võimalik nende põhjal järeelda?

4. Vastake järgnevatele küsimustele, kasutades kaardiskeemidel olevat infot ja teadmisi:

- nimetage ajaloosündmused, mis muutsid elanike rahvusliku koosseisu Lätis;
- loetlege põhjused, mis mõjutasid lätlaste arvu vähenemist Liepājas, Rīgas, Ventspilsis, Daugavpilsis?
- leidke linnad, milles elanike rahvusliku koosseisu muudatused olid kõige väiksemad, põhjendage.

1. Milliseid ühiseid tendentse võib märgata Balti riikide elanikkonna loomuliku iibe muutumises nõukogude võimu aastail?

2. Mille poolest erineb elanikkonna loomulik iive nõukogude võimu aastail Lätis, Leedus ja Eestis?

3. Millised tingimused võisid mõjustada elanikkonna loomuliku iibe kahanemise tendentsi Balti riikides nõukogude okupatsiooni ajal?

4. Millised ühised tendentsid ilmnevad Balti riikide elanikkonna mehhaanilise iibe muutumises nõukogude võimu aastail?

5. Mille poolest erineb elanikkonna mehhaaniline iive nõukogude võimu aastail Lätis, Leedus ja Eestis?

6. Millises Balti riigis oli elanikkonna mehhaaniline iive kõige kõrgem?

Millega võib seda protsessi seletada?

TÖÖ STATISTIKAGA

Venelaste arv Balti riikides

Riik	1935	1959	1970	Juurdekasv sõja lõpust alates
Eesti	93 000 – 8,2 %	240 000 – 20,1 %	335 000 – 24,7 %	242 000
Läti	206 000 – 10,6 %	556 000 – 26,6 %	705 000 – 29,8 %	499 000
Leedu	50 000 – 2,3 %	231 000 – 8,5 %	268 000 – 8,5 %	187 000

(L. Streips. Visjaunāko laiku Latvijas vēsture. – [Washington,] 1979. – lk. 142.)

Läti elanikkonna etniline koosseis (%) aastatel 1935–1989

	1935	1943	1959	1970	1979	1989
Lätlasi	75,50	81,9	62	56,7	53,7	52,04
Venelasi	10,59	9,5	26,5	29,8	32,9	33,9
Valgevenelasi	1,38	2,7	2,9	4	4,4	4,4

	1935	1943	1959	1970	1979	1989
Ukrainlasi	0,1	0,6	1,4	2,2	2,6	3,4
Poolakaid	2,5	2,1	2,8	2,6	2,5	2,2
Juute	4,79	–	1,7	1,5	1,1	0,8

(Nacionālās un etniskās grupas Latvijā. – Riia, 1996. – lk. 11.)

Eesti elanikkonna etniline koosseis aastatel 1959–1989

	1959	1970	1979	1989
Elanike koguarv	1 196 791	1 356 079	1 146 476	1 565 662
Eestlasi	892 653 (74,6 %)	925 157 (68,2 %)	947 812 (64,7 %)	963 281 (61,5 %)
Venelasi	240 227 (20,1 %)	334 620 (24,7 %)	408 778 (27,9 %)	474 834 (30,3 %)
Soomlasi	16 699 (1,4 %)	18 537 (1,4 %)	17 753 (1,2 %)	16 622 (1,1 %)
Ukrainlasi	15 769 (1,3 %)	280 086 (2,1 %)	36 044 (2,5 %)	48 271 (3,1 %)
Valgevenelasi	10 930 (0,9 %)	18 732 (1,4 %)	23 461 (1,6 %)	27 711 (1,7 %)
Juute	5436 (0,5 %)	5288 (0,4 %)	4966 (0,3 %)	4613 (0,3 %)
Lätlasi	2888 (0,2 %)	3286 (0,2 %)	3963 (0,3 %)	3135 (0,2 %)
Poolakaid	2256 (0,2 %)	2651 (0,2 %)	2896 (0,2 %)	3008 (0,2 %)
Leedulasi		2356 (0,2 %)	2379 (0,2 %)	2568 (0,2 %)
Tatarlasi		2205 (0,2 %)	3199 (0,2 %)	4058 (0,3 %)
Sakslasi		3944 (0,3 %)	3466 (0,2 %)	

(History of Estonia. Chronology. – Tallinn, 1994.)

1. Analüüsige lätlaste ja eestlaste osakaalu muutumist Lätis ja Eestis 1935–1989.

2. Milliste rahvaste osakaal on Lätis ja Eestis suurenenud, võrreldes 1935. ja 1989. aastat? Mitme protsendi võrra?

3. Nimetage põhjused, miks lätlaste, eestlaste, venelaste, juutide ja teiste rahvaste osakaal Eesti ja Läti rahvastikus nõukogude võimu aastail muutus.

4. Iseloomustage venelaste juurdekasvu dünaamikat Balti riikides nõukogude režiimi ajal.

5. Leidke uuemaid andmeid oma riigi elanikkonna rahvusliku koosseisu kohta:

– võrrelge uusi andmeid tabelite andmetega;

– pange kirja oma järeldused kolme teie riigi elava rahva arvulise koosseisu muutumisest;

– tooge välja muutuste põhjused.

H

RAHVUSLIKUD STEREOTÜÜBID

Tunni alguses arutletakse selle üle, mis on stereotüüp. Tunni eesmärgiks on välja selgitada ja läbi arutada levinumad rahvuslikud stereotüübid Lätis (Eestis), mõista nende kujunemis- ja levismehhanisme.

Tunni alguses jaotatakse õpilased rühmadeks (3–5 õpilast rühmas).

Õpetaja seletab tööülesande:

a) iga rühm peab rahvuslike stereotüüpide kohta tooma näiteid;

b) rühmadiskussioonis selgitatakse:

- milliseid stereotüüpe teatakse;
- kuidas stereotüübid on tekkinud;
- miks on stereotüübid nii levinud;

• kas stereotüüpides väljendatud seisukohad vastavad tõele;

• milliseid tagajärgi võib põhjustada stereotüüpide esinemine

igapäevaelus,

sisepoliitikas,

riikidevahelistes suhetes.

Kui rühmad on diskussiooni lõpetanud, esitab iga rühma esindaja ühisel klassidiskussioonil oma rühma seisukohad.

Klassidiskussiooni küsimused

☒ Kuidas mõjutavad stereotüübid teie elu?

☒ Kuidas võivad stereotüübid kasulikud olla?

☒ Mis viisil võivad stereotüübid kahjulikud olla?

☒ Kas stereotüüpe peab muutma? Kuidas seda teha?

Rahvuslike stereotüüpide näiteid

Venelased on kommunistid. Nad on laisad ja söövad päevalilleseemneid. Nad on iseseisva Läti (Eesti) riigi tekkimise vastu. Nad ei taha õppida läti (eesti) keelt.	Lätlased (eestlased) on töökad, puhtuse- ja korraarmastajad. Neil on muistne kultuur. Loomu poolest on lätlased hea kontaktivõimega, nad austavad neid, kes neid austavad. Lätlased (eestlased) pole kunagi ihaldanud teiste rahvaste maid.
Venelased on väga südamlikud. Nende kultuur on maailmakultuur. Nad on sõbralikud ja helled, väga aktiivsed, ettevõtlikud ja suudavad taluda mistahes katsumusi.	Lätlased (eestlased) on jahedad, tagasihoidlikud. Nad pole sõbralikud, tähtsustavad oma kultuuri ja riiki üle, nagu kõik väikerahvad, on nad provintslikud. Nad on mahajäänud maarahvas. Üldse on nad fašistide käsilased.

Meie, venelased, tõime lätlastele (eestlastele) kultuuri.

Eestlased on vaiksed, kinnised.

Venelased on vabastajad.

Venelased on okupandid.

Lätlased (eestlased) on fašistid.

Rahvaste sõpruse ajal olid kõik südamlikumad, lahkemad.

DISKUSSIOON

Omandatud materjali põhjal valmistatakse lõpudiskussiooniks.

Teemad

1. Kas nõukogude rahvuspoliitika oli NSV Liidu kokkuvarisemise põhjuseks?
2. Minu riigi tulevik – kas rahvusriik või integratsioon?
3. Integratsioon Balti riikides – probleemid ja lahendusteed.
4. Natsionalismi ja internatsionalismi koht ajaloos.

NÕUANDEID DISKUSSIOONIST OSAVÕTJAILE

- ♦ Rääkige ausalt ja avameelselt.
- ♦ Ärge moonutage teiste öeldut enda kasuks.
- ♦ Sõnastage oma mõtted selgelt ja arusaadavalt.
- ♦ Rääkige lühidalt ja konkreetselt.
- ♦ Diskussiooni ajal olge distsiplineeritud, kuulake tähelepanelikult teiste arvamusi, ärge segage vahele.
- ♦ Parim tõestus on faktid, argumendid, loogika.
- ♦ Tõestades või eitades väljenduge selgelt, täpselt, lihtsalt. Kui on tõestatud, et teie seisukoht on väär, olge vaprad ja tunnistage seda.
- ♦ Esinemist lõpetades tehke lühike kokkuvõte.

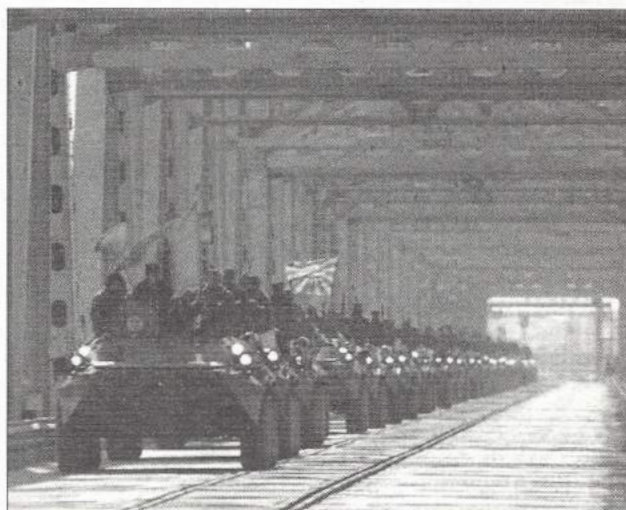
NÕUANDEID ÕPETAJALE

- ♦ Õpetage õpilased väitlema.
- ♦ Diskussiooni peab juhtima, seda teeb õpetaja või eelnevalt ette valmistatud õpilane.
- ♦ Diskussiooni juhataja ei pea seisukohti kommenteerima ega ümber sõnastama, üldistama, parandama õpilaste ütlusi.
- ♦ Diskussioon peab toimuma vabas, sundimatus õhkkonnas.
- ♦ Diskussiooni juhataja peab jälgima, et kõik soovijad saaksid end väljendada.
- ♦ Ühe esinemise pikkuse võib ajaliselt piiritleda.
- ♦ Diskussiooni juhataja peab jälgima, et säiliks distsipliin, ei tohi juttu ajada ega tähelepanu kõrvale juhtida.
- ♦ Diskussiooni lõpus teeb juhataja kokkuvõtte. Õpilased kirjutavad järeldused üles.

Referaadi teemad

1. Sõjaväeteenistus Afganistanis – internatsionaalne kohus?
2. Kuidas kujundas nõukogude kool nõukogude inimest?
3. Kas Nõukogude armee oli internatsionalismi kool?
4. Ülemaailmsete noorsoofestivalide koht nõukogude propagandas.
5. Nõukogude rahvuspoliitika avaldumine NSV Liidu piiride taga.

Nõukogude sõjavägi lahkub Afganistanist 1989. aasta veebruaris.

(J. Freibergs. Jaunāko laiku vēsture. 20. gadsimts. – Rīga, 1998. – lk. 186.)

Referaadi koostamiseks peab õpilane tutvuma erinevate ajalooallikate ja mitmekesise kirjandusega. Soovitatav on koostada konspekt, mida hiljem saab kasutada üldistamisel, informatsiooni sünteesimisel ja analüüsimisel ning järelduste tegemisel.

NÕUANDEID KONSPEKTI KOOSTAMISEKS

- ♦ Märkige üles raamatu autor, pealkiri, ilumisaasta, riik, kus raamat on ilmunud, ja kirjastus.
- ♦ Pange tähele, millal on raamat kirjutatud ja kas see võis mõjutada raamatu sisu.
- ♦ Otstarbekas on teha märkmeid lehtedele või väikesformaadilistele kaartidele, see hõlbustab teabe kasutamist ja süstematiseerimist.
- ♦ Kriipsutage oluline alla, et seda esile tuua. Tähtsama võib kirja panna suuremate tähtedega; kasutage lühendeid.
- ♦ Konspekti jätke piisavalt vaba ruumi hilisemate täienduste, märkmete jaoks, tundmatute sõnade seletuseks, isikute lahtimõtestamiseks.
- ♦ Kui lugemise ajal tekivad mõtted, küsimused, mida tuleks edaspidi selgitada, järeldused, pange need kirja, et mitte unustada. Sageli tekivad lugemise ajal väärtuslikud, algupärasead mõtted, mis teevad uurimuse huvitavamaks.
- ♦ Järgige tsiteerimisreegleid – tsitaat pannakse oma tekstis jutumärkidesse. Tsitaadi järele tuleb märkida tsitaadi allikas ja lehekülg.
- ♦ Raamatut lugedes pöörake tähelepanu autori allikaviidetele ja kirjandusele, ehk on kasulik mõnega neist tutvuda.

NÕUANDEID REFERAADI KIRJUTAMISEKS

- ♦ Tutvuge teemakohase materjaliga.
- ♦ Tutvuge ajalooallikate ja kirjandusega.
- ♦ Sõnastage referaadi teema, avades vaadeldava probleemi või küsimuse.
- ♦ Mõtelge läbi küsimuste arutamise kord ja järjestus.
- ♦ Koostage referaadi plaan.
- ♦ Sissejuhatuses selgitage teema valikut, näidake selle tähtsust ja aktuaalsust.
- ♦ Teema sisu avades pidage kinni sündmuste järgnevusest ja loogikast, pidage meeles, et teiste autorite mõtteid kasutades tuleb neile viidata.
- ♦ Lõpus sõnastage järeldused. Seletage, mida olete tööd tehes omandanud.
- ♦ Töö lõpus võib olla lisa, kus on tabelid, diagrammid, pildid ja muu materjal. Need võib paigutada ka põhiteksti.
- ♦ Allikate ja kirjanduse loetelu lisatakse kõige lõppu.
- ♦ Süstematiseerige oma uurimuse tulemused vastavalt referaadis kavandatud küsimustele.
- ♦ Leidke oma esinemise tarvis illustratsioone, kaarte, fotosid.
- ♦ Tehke järeldused, kontrollige, kas need vastavad faktidele, mida olete kasutanud.
- ♦ Enne ettekannet tutvustage kuulajatele kasutatud kirjandust, referaadi plaani, võib esitada ka diagramme või graafikuid.
- ♦ Esinedes tooge välja olulisim.

KULTUUR

Laulupeod:

1947 – I laulupidu
Nõukogude Eestis

1948 – I laulupidu Nõukogude
Lätis

1955 – III Nõukogude Läti
laulupidu Kultuuri- ja puhkepargi
uuel laululaval Mežapargis

1956 – I Balti liiduvabariikide
üliõpilaslaulupidu Tartus

1960 – Laulupidu Tallinna uuel
laululaval (arhitekt A. Kotli)

1969 – Juubelilaulupidu Tallinnas
ja Tartus. Pühendatud I
üldlaulupeo sajandale
aastapäevale

1973 – VII Nõukogude Läti laulu-
ja tantsupidu, mis oli pühendatud
esimese üldlaulupeo sajandale
aastapäevale

1964. aastast – estraadimuusika
areng (R. Pauls hakkab juhutama
Riia Estraadiorkestrit)

1964 – Eesti esimene
dzässifestival

1965. aasta 11. septembrist
(Rainise 100. sünniaastapäev) –
luulepäevad.

1976–1981 (pärast seda
mitteametlikult) – Imantsi päevad
Piebalgas, mis olid pühendatud
heliloojale Imants Kalniņšile.

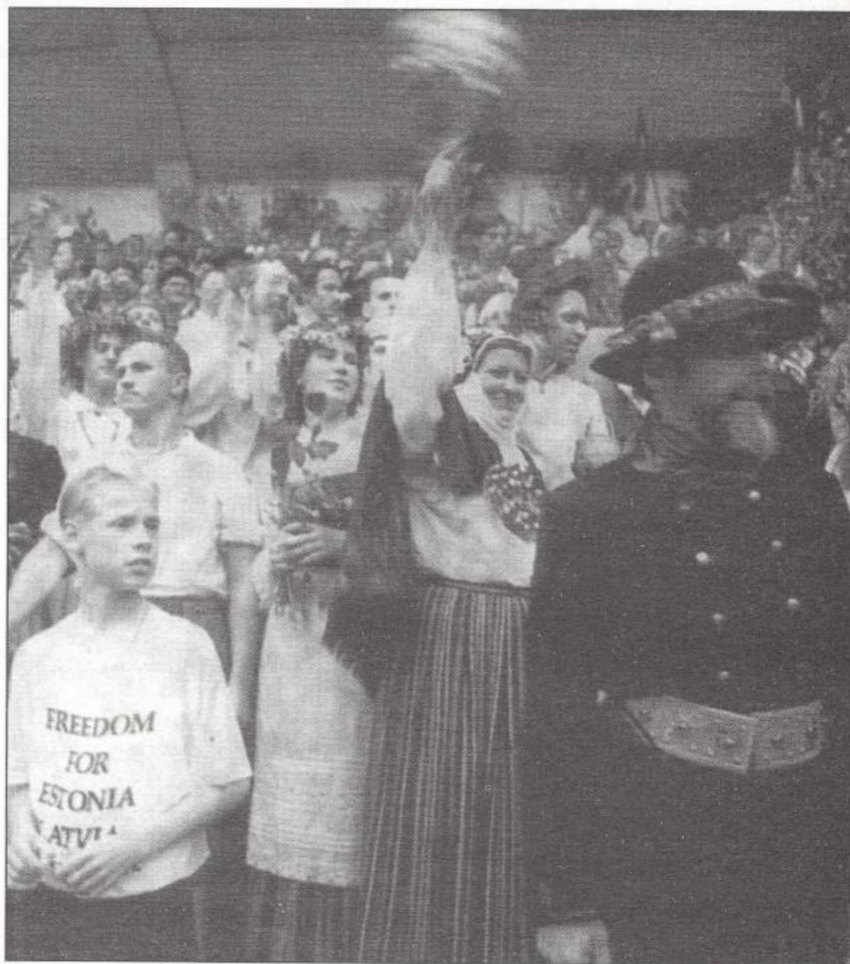
1977 – Daile teater (Kunstiteater)
asub ümber uude teatrihoonesse
praegusel Brīvības (Vabaduse)
tänaval Riias; 1978. aastast saab
traditsiooniks teatripäeva
tähistamine 27. märtsil.

Alates 1984. aastast – hooaja
parimate lavastuste
traditsiooniline ülevaatus
"Teatrikevad", millest võtavad osa
Eesti, Läti, Leedu ja Valgevene
teatrid.

Muusikafestival "Liepājas
dzintars" ("Liepāja merevaik")
(toimub vaheaegadega alates
1969. aastast.

New Yorgi läti koor Ameerika Ühendriikides.

Folkloorifestival "Baltica" 1989. aastal.

TEEMA EESMÄRGID

- Kujundada arusaamist kultuuri mõistest, näha kultuuri arengu spetsiifikat sotsialistlikes oludes Baltimaades.
- Projektimeetodi kasutamine.

Kunstiteater ümberasumise päeval (1977).

Kunstipäevad Vana-Riias 1986. aastal.

Helilooja I. Kalniņš ja estradiansambel "Menuets" – 70. aastate populaarseim estradikollektiiv.

Rainise Kunstiteatri uus hoone Riias.

Laulupidu Riias 1948. aastal

A

Õpilased saavad nõuandelehe teemakohaste terminitega.

NÕUANDEID ÕPILASELE

Mõistete selgitus

KUNST -

maailma esteetilise hõlmamise viis, milles avaldub inimese üldine loomejõud; inimtegevuse liik, mis loob tegelikkusetunnetusest lähtudes kujutlusvõime varal üldistavaid väärtushoiakuid vahendavaid meelelis-konkreetsed kunstilisi kujundeid; ühiskondliku teadvuse vorm, mis peegeldab ühiskondlikku olemist ja koos sellega inimese olemust terviklikuna ja konkreetsena.

KUJUTAV KUNST –

kunstiharu, mis peegeldab tunnetatavat tegelikkust ja kunstniku olemust nägemismeelega tajutavate pinnaliste või ruumiliste kunstiliste kujundite kaudu. Kujutava kunsti eriomased väljendusvahendid on hele-tume, valgus-vari, joon, värv, plastiline vorm, perspektiiv ja rütm. Nende vahenditega luuakse kujutavale kunstile omased kujundid kompositsiooni abil. Kitsamas mõttes on kujutava kunsti liigid graafika, maal ja skulptuur.

TARBEEKUNST -

kunstiala, mis hõlmab tarbe- ja dekoratiivesemete kunstilise kujundamise.

SOTSIALISTLIK REALISM –

NSV Liidus 30. aastatel kujunenud kunstimeetod, mis seadis eesmärgiks tööraha arendamise ja ümberkujundamise sotsialismi vaimus, kujutades tegelikkust tema revolutsioonilises arengus realistlikult ning ajalooliselt konkreetselt. Sotsialistlik realism muutus ainsaks ametlikult lubatud esteetiliseks doktriiniks, mida tihti kasutati tegelikkuse ilustamiseks, tõe varjamiseks, väljapaistvate kirjanike ja kunstnike diskrediteerimiseks ning loomevabaduse piiramiseks.

FORMALISM –

filosoofias, esteetikas, kirjanduses ja kunstis suund, mis eitab teoste ideelist sisu ning omistab põhitähtsuse puhtale vormile; vormi eelistamine. Formalismi sotsialistliku realismi vastandina halvustati eriti 40. aastate NSV Liidus.

INTELLIGENTS—

(lad. intelligens – arukas, mõistev) haritlaskond, ühiskondlik kiht, mis koosneb vaimsel alal töötajast (teaduse ja kunsti alal töötajad, insenerid, õpetajad, arstid, riigiaparaadi töötajad jne).

LOOMINGULISED LIIDUD –

ühiskondlikud organisatsioonid, loodud NSV Liidu eeskuju järgi, et ühendada erinevate kunstiharude töötajaid ja allutada neid hõlpsamini režiimi kontrollile. Läti ja Eesti NSV-s tegutsesid:

Arhitektide Liit

Kinematografistide Liit

Heliloojate Liit

Kunstnike Liit

Kirjanike Liit

Ajakirjanike Liit

Teatriühing

Kirjutage oma kultuuri definitsioon!

[illegible]

B

Iseseisev töö töölehega. (Õpilased võivad töötada ka paaris)

TÖÖLEHT

Tutvudes mõiste "kultuur" erinevate seletustega, kujundage oma definitsioon!

Mõiste "kultuur" erinevad seletused

KULTUUR – tähistab ajalooliselt pärandatud ning sümbolites väljendatud mõttemudelit, põlvest põlve edasi kanduvat mõistetesüsteemi, mis avaldub sümbolitena, mille kaudu inimesed annavad edasi, säilitavad ja arendavad teadmisi elust ja suhtumist sellesse.

(K. Gircs. Kulturu interpretācija. – Riia, 1998. – lk. 92.)

KULTUURIPÄRAND – konkreetse ühiskonna kultuuri (materიაalse ja vaimse) saavutused, ajalooline kogemus, mis säilib ühiskonna mälus ja kuulub pidevalt ümberhindamisele.

(K. Хоруженко. Культурология. Энциклопедический словарь. – Ростов на Дону. – 1997. – lk. 249.)

KULTUUR –
(lad. cultura)

ühiskonna arengu, inimese loomingu jõe ja võimete ajalooliselt kujunenud tase, väljendatuna inimese elu ja tegevuse korraldamise tüüpides ja vormides, nende vastastikustes suhetes, aga ka nende loodud ainelistes ja vaimsetes väärtustes; eristatakse ainelist ja vaimset kultuuri; kitsamas tähenduses seostub mõiste "kultuur" inimeste vaimueluga; 2) mingis teadmiste või tegevusvaldkonnas saavutatud tase (töökultuur, poliitiline kultuur, õiguskultuur, kõnekultuur jne); 3) teatud ajalooliste epohhide (nt vana-aja kultuur), rahvaste või rahvuste (nt vene kultuur) iseloomustus; kellegi ühiskondliku, vaimse ja kõlbelise arengu tase.

(Современный словарь иностранных слов, Москва, 1993. – lk. 325.)

KULTUUR –
(lad. cultura – viljelus,
harimine)

ühiskonnaelu eriomane korraldus, milles kajastub inimolemise ja -tegevuse kvalitatiivne erinevus mis tahes bioloogilise eluvormist. (...) Tervikuna võib inimkultuuri käsitada informatsioonisüsteemina, milles mittegeneetiliste vahenditega salvestatakse, säilitatakse ja edastatakse individilt individile ja põlvkonnalt põlvkonnale ühiskondlikult sisukat kogemust. Kultuuris kajastub ajastute, ühiskondlik-majanduslike formatsioonide, rahvaste ja rahvuste ainelise ja vaimse arengu erilisus ja ainulaadsus. (...)

(Eesti Entsüklopeedia. 5. kd. – Tallinn, 1990. – lk. 202.)

KULTUUR –

mingi ühiskonna või inimrühma eluviis, mis hõlmab mitte ainult kujutavat kunsti, muusikat ja kirjandust, vaid ka mõtlemise iseärasusi, tõekspidamisi, käitumist, tavasid, traditsioone, rituaale, riidetust ja keelt.

(Ideju vārdnīca. (Tõlgitud väljaandest The Hutchinson Dictionary of Ideas.) – Riia, 1999. – lk. 288.)

KULTUUR –

inimeste, ühiskonna loov ja ümberkujundav tegevus ja selle tulemused, millesse on koondunud ja kehastub üldtähtis ühiskondlik kogemus ja mis iseloomustab ühiskonna või inimkonna ajaloolise arengu astet.

(Enciklopēdiskā vārdnīca. 1. sēj. – Riia, 1991. – lk. 348.)

KULTUUR –
(lad. cultura – viljelus,
harimine)

algsest maaharimine ja viljelus inimeste vajaduste rahuldamiseks; terminiga "kultuur" tähistati kindlat sotsiaalselt omandatud ja põlvest põlve edasiantavat oluliste sümbolite, ideede, väärtuste, traditsioonide, uskumuste, kommete, normide ja käitumisreeglite kogumit, mille vahendusel inimesed korraldasid oma elutegevust. Mõistet "kultuur" kasutatakse kindlate ajalooliste perioodide tähistamiseks (antiikkultuur), konkreetset ühiskonda, rahvast, rahvust (maajade kultuur), samuti spetsiifiliste elu- või tegevusalade tähistamiseks (kunstiline kultuur, elukondlik kultuur, töökultuur). Kitsamas tähenduses on kultuur inimese elu vaimne sfäär. Kultuuri subjektiks on inimene: tema loob, säilitab ja levitab iseenda loodud kultuuriväärtusi. Loominguline tegevus ja kultuur on omavahel lahutamatult seotud.

(K. Хоруженко. Культурология. Энциклопедический словарь. – Ростов на Дону. – lk. 231.)

KULTUUR –

ajalooliselt ja sotsiaalselt määratud ja inimtegevuse erinevates liikides kehastunud inimese suhtumine loodusesse, ühiskonda ja iseendasse, mis ergutab inimest tegutsema, reglementeerib ja reguleerib tema tegevust eksistentsi kõikides vormides ja kindlustab ühiskonnale adapteerumisvõimalused ja -võime muutuvaa maailmas.

(J.Veinbergs. Piramīdu un zikurātu ēnā. – Riia, 1988. – lk. 12.)

KULTUUR –

inimese suhtumine endasse ja teistesse, loodusesse ja maailmasse, (...) suhtumine Jumalasse, Hingesse ja Jumalikku (...), samuti suhtumine minevikku, olevikku ja tulevikku.

(M.Lapiņa, V.Bartoševska, L.Zitāne. Seno un viduslaiku kultūras vēsture vidusskolām. 1. sēj. – Riia, 1998. – lk. 9.)

Osa Läti NSV rahvatarbekunstistuudiotöde tööde näituse väljapanekust (1975).

Rahvatarbekunstimeistrite vitstest punutud esemed.

e

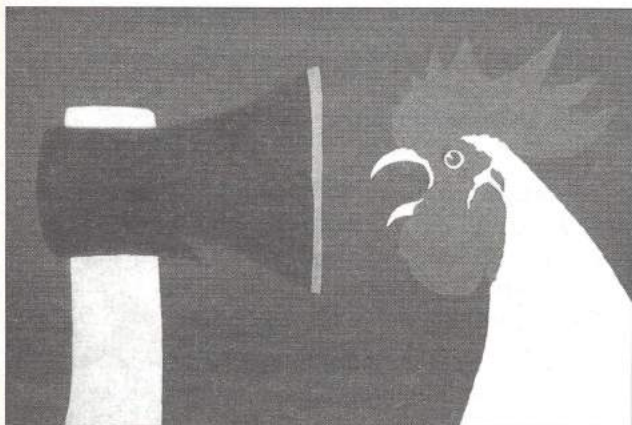
Õpilased selgitavad õpetaja juhendamisel, milliste inimese elu ja tegevuse aladega seostatakse tavapäraselt mõistet "kultuur". Vastused kirjutatakse tahvlile, näiteks

- ☒ käitumiskultuur,
- ☒ poliitiline kultuur,
- ☒ töökultuur.

D

Õpilased jätkavad tööd, tutvudes illustreeriva ja allikmaterjaliga.

1. Missuguse koha määras kommunistlik partei kultuurile ja intelligentsile nõukogude süsteemis?
2. Missugune oli kultuuri osa Baltimaade rahvaste vaimse enesesäilitamise protsessis?
3. Miks just intelligents sai Baltimaades 1988. aasta "laulva revolutsiooni" algatajaks?

J. Dimitersi plakatid (80. aastate algus).

A

Nõukogude võim pöördus ka Läti kultuurielu vastu. Nimelt tuli kultuuritöötajatel nõukogude võimumeeste kavatsuse kohaselt muutuda nõukogude relvaks masside ümberkasvatamisel. Kunst pidi ülistama J. Stalini juhikultust, klassivõitlust ja tööliste internatsionalismi. Lätis tekkis primitiivne silmakirjastamine – punanurgad, plakatid tänavatel, J. Stalinit ja kommunistlikku parteid ülistavad luuletused. Et loominguks kunstnikke ja intelligentsi kontrollile allutada, loodi erilised loominguks liidud. Nende ülesandeks oli kunstnikele kommunistliku partei nõudeid dikteerida.

(G.Kurlovičs, A.Tomašūns. Latvijas vēsture. Okupācijas gadi. – Rii, 1998. – lk. 90–91.)

B

Partei funktsionäärid, samuti keskpärasused kirjanduse ja kunsti alal, surusid kirjanikele ja kunstnikele nii Stalini tšrannia aastatel kui ka hiljem peale omi reegleid. Kirjandus, muusika, teater, kino jt kunstihaarud olid allutatud tsensuurile. Võimumeeste eriti suure viha alla langesid nendele vastuvõetamatud raamatud, need kas hävitati või anti kasutamiseks väga väiksele ringkonnale nn erifondidesse. 1946. aasta novembris eemaldati ainuüksi Riias raamatukogudest hävitamise eesmärgil umbes 5 miljonit raamatut.

(E. Pelkaus. Komunistiskā diktatūra un kultūra // Okupācijas varu politika Latvijā. – Riia, 1999. – lk. 420.)

C

Väljavõtted Läti KP KK esimese sekretäri A. Vossi ettekandest Läti KP XXI kongressil 1971. aasta 25. veebruaril.

Loomulikult võib kirjanik või kunstnik pöörduda meie elu ükskõik milliste nähtuste, ka varjukülgede poole. Kuid mida tahes ta ka ei kujutaks, alati peab ta säilitama range parteilise, klassipositsiooni. (...) Läti KP KK-s, Riia linnakomitee büroos ja pleenumitel, samuti ajakirjanduses anti range parteiline hinnang mõnede Vizma Belševica, Māris Čaklase ja mõnede teiste autorite ideeliselt kahjulikele töödele.

(Okupācijas varu politika Latvijā. – Riia, 1999. – lk. 441.)

Nõukogude Läti laulu- ja tantsupeost osavõtjad Lenini mälestussamba juures Riias 1965. aastal.

D

Läti KP KK büroo 1969. a 4. märtsi istungi protokollist.

Juhtida pressioorganite, kirjastuste, raadio, televisiooni, kultuuri- ja kunstiasutuste juhatajate tähelepanu sellele, et nad vastutavad isiklikult ajakirjanduses avaldatavate, demonstreerimiseks ja avalikuks esitamiseks mõeldud materjalide ideelis-poliitise sisu eest. Läti KP KK sekretär A. Voss.

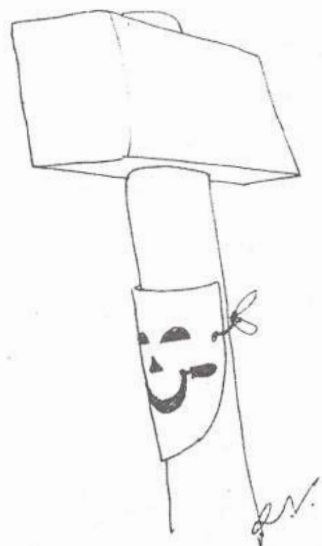
(Okupācijas varu politika Latvijā. Dokumentu krāj. – Riia, 1999. – lk. 252.)

E

Väljavõte Läti Nõukogude Kirjanike Liidu parteialgorganisatsiooni 1946. a 28. augusti koosoleku resolutsiooni projektist läti kirjanduse olukorra kohta.

Tänapäeval on meie kirjandusse, eriti lüürikasse ilmunud haiglased ja kahjulikud nähtused. Ajakirjas "Karogs" ja ajalehes "Literatūra un Māksla" ilmub üha enam apoliitilisi, individualismist – dekadentsist ja müstikast läbiimbunud luuletusi, millel pole midagi ühist meie nõukogude tegelikkusega. (...) Rida meie lüürikuid nagu M. Ķempe, V. Brutāne, J. Plaudis, P. Vīlps, A. Čaks, Valts Grēviņš, Valdis Grēviņš, E. Damburs, C. Dinere, A. Ķēniņš, M. Bendrupe, M. Rudzītis jt, viimasel ajal isegi A. Balodis, on vajunud viljatusse, hädaohtlikku apoliitilisusse. (...) Andekas luuletaja Jānis Plaudis, kes ei suuda vabaneda individualismi ekslikust vaatest "kunst kunsti pärast", avaldab süstemaatiliselt luuletusi, mille ainukeseks sisuks on intiimsed, elust irdunud elamused, looduse ülistamine, kus luuletaja on allegooriliselt tahtnud näidata nõukogude elu. Kuid need luuletused on nii ebakonkreetsed ja paljutähenduslikud, et neid võib pidada ükskõik millise minevikus olnud töörahvasse vaenulikult suhtuva riigikorra kohta käivateks. (...)

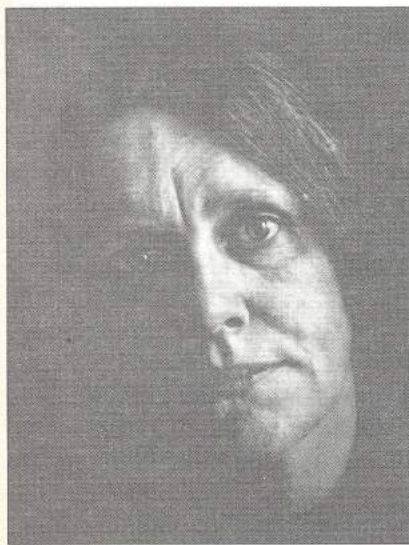
(Okupācijas varu politika Latvijā. – Riia, 1999. – lk. 440.)

(R. Vitkovskis)

Luuletaja Ojārs Vācietis Riia Filmistuudio dokumentaalfilmis "Neljas dimensioon" (1977).

Luuletaja Vizma Belševica
(V. Mihhailovski foto, 80. aastad).

Kunstnik Maija Tabaka
(V. Mihhailovski foto, 80. aastad).

F

NSVL Ministrite Nõukogu esimehe asetäitjale sm K. Vorošilovile
ÜK(b)P KK sekretärile sm G. Malenkovile.

SALAJANE

1948. aasta 15. september.

1948. aasta juulis kõikides maakondades ja Riias toimunud Nõukogude Lāti laulupidu kulges kogu rahva peona kõrgel poliitilisel, ideelisel ja kunstilisel tasemel.

Maakondade laulupidudest võttis osa rohkem kui 1000 koorikollektiivi 82 583 lauljaga, vabariiklikust laulupeost võttis osa umbes 20 000 lauljat. Maakondade laulupidudest võttis kuulajatena osa 360 000 inimest, vabariiklikust – 200 000 kuulajat.

Nõukogude Lāti laulupidu oli võimsaks hoobiks kodanlikele natsionalistidele ja demonstreeris hiilgavalt nõukogude rahvaste vahelist sõprust, lāti rahva ustavust nõukogude võimule, bolševike parteile ja suurele Stalinile. Laulupidu oli ka lāti nõukogude kultuuri – sisult sotsialistliku ja vormilt rahvusliku – suursaavutus.

Lāti K(b)P KK
sekretār J. Kalnbērziņš

Lāti NSV Ministrite Nõukogu esimehe
asetāitja M. Plūdōnis.

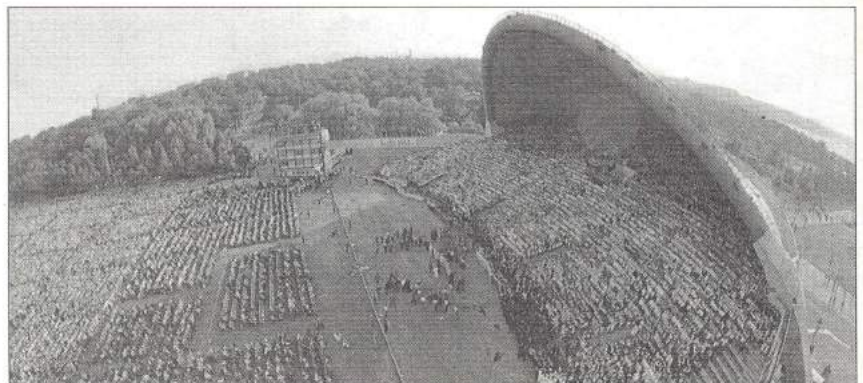
(Okupācijas varu politika Latvijā. – Riia, 1999. – lk. 453.)

G

Kui sõjajärgsetel aastatel nõukogude okupatsiooni tingimustes koorilikumine ja laulupeod jälle taastati, osutus nende staatus kaunis imelikuks, nendest sai üks kahepalgelisemaid, kahekeelsemaid kultuurinähtusi. Neid lubades lootis ideoloogiline võim manipuleerida laialdase ühiskondliku teadvusega ja samas demonstreerida näilist kultuuriheaolu ja konformismi. Ent koorijuhtide ja -lauljate kaugelenägelikum osa hoidis laulmisest ja suurest peost kinni kui peaaegu ainsast legaalsest võimalusest tohutu suure inimestehulgaga ühiselt läbi elada ja demonstreerida rahvuslikke ja üldinimlikke väärtusi.

Võõrale ideoloogiale tuli paratamatult lõivu maksta: kavassee suruti alati sisse teatud hulk nõukogude propagandistlikke laule. Kuid rahvas laulis vastumeelseid sõnu sageli vaid seepärast, et mitte kaotada võimalust laulda, kokku tulla ja ainuüksi hoiakuga demonstreerida oma rahvuskuuluvust ja patriootlikke tundeid, sest rahvalaulud ja osa traditsioonilisest rahvuslikust repertuaarist oli siiski lubatud. Ajal, kui täielikult pidid vaikima paljud ausad poliitikud, ajaloolased või publitsistid, osutus koorijuht kooriga peaaegu ainsaks allesjäänud rahvatribuuniks.

(A. Klotiņš. Latviešu koru fenomēns. – Riia, 1998. – lk. 34.)

Eesti laulupidu.

H

Koorijuht võis kõnelda, lausumata tsensuuri keelatud sõnu. Oma töö eripära tõttu seisis ta sõnatult laulva koori ees ja juhatas seda justkui rahva ideaalmudelit – inimeste kogumit, millest voolavad läbi mingid ühtsed ja distsiplineeritud vaimsed püüdlused.

Mõnikord lauldi üht, kuid koori ja koorijuhi hoiak väljendas kuulajatele hoopis midagi muud, ja nad mõistsid.

Rahva eneseteadvuse säilitamisel sai kooriliikumine nendel aastatel peaaegu asendamatuks.

(A. Klotiņš. Latviešu koru fenomēns. – Rīga, 1998. – lk. 36.)

I

Läti NSV Kultuuriministeeriumi ja Läti Ametiühingute Vabariikliku Nõukogu 1961. aasta 19. juuni otsusest muusikasalvestuste kontrolli kohta.

3. (...) Teha kultuurhariduslike ja teiste ühiskondlike asutuste juhatajatele, vabrikute ja tehaste ametiühingukomiteede ja kohalike komiteede esimeestele ülesandeks kontrollida rangelt mängitavate heliplaatide ja magnetofonisalvestuste ideelist sisu.

Määrata, et helisalvestuste repertuaar tuleb kohustuslikult kinnitada vastava rajooni (linna) kultuuriosakonnas.

(Okupācijas varu politika Latvijā. – Rīga, 1999. – lk. 445–446.)

J

Süngus ja lootus, vaimustus ja olukorra mõistmine, vedru kokkusurumine ja surve alt vabastamine – kõik mahub sellesse aega. 1968. aasta oli viimaste illusioonide kokkuvarisemise aasta. Paljud nägid, et "Inimliku näoga sotsialism" pole siiski võimalik. Kuid mis siis on? Kõik ei saa peita end oma korteritesse või nokitseda aiamaal. Kolhoosiesimees peab petma endast kõrgemal seisvaid, et tema rahvas saaks enam-vähem segamatult teha tööd. Luuletaja Juris Kunnoss on sunnitud marssima Praha tänavatel vene armee kirsasaabastes. Maija Silmale on sunnitud ootama oma saatusele lahendust Riias hullumajas.

(M. Čaklais. Impērijas pēdējās kapeikas. – Rīga, 1997. – lk. 63.)

K

Pime, salajane, vaene ja hirmu täis on meie lapsepõlv ja varajane noorus.

Maalikunstniku-modernisti Vladimir Komari mälestustest (emigreerus NSV Liidust 1977. a).

(M. Čaklais. Impērijas pēdējās kapeikas. – Rīga, 1997. – lk. 53.)

Just sellel ajal (1968) ilmus Imants Auziņš "Kurb optimism" – raamat, mis annab nimetuse terve põlvkonna elutunnetusele.

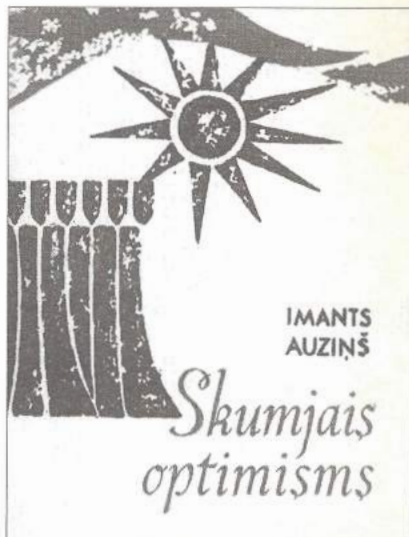
(M. Čaklais. Impērijas pēdējās kapeikas. – Rīga, 1997. – lk. 63–64.)

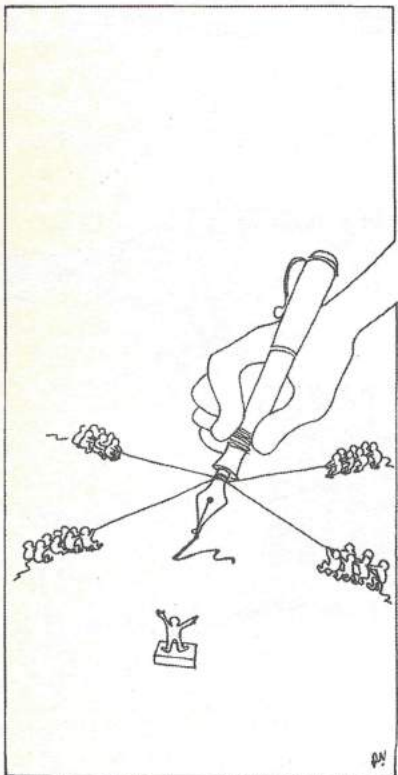
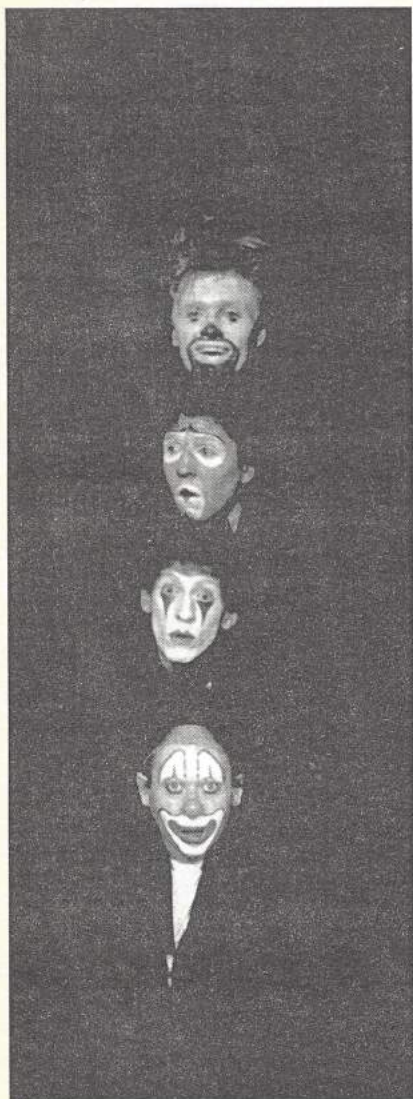
Eesti helilooja ja koorijuht Gustav Ernesaks (1977).

Laulu "Minu kodumaale" esitus Läti NSV laulupeol 1985. aastal – koorijuht I. Kokars, helilooja R. Pauls, luuletaja J. Peters.

I. Auziņš luulekogu "Kurb optimism" (1968).

(R. Vitkovskis)

L**Peitusemängu võimalused**

Vana peidab ennast ära.
Noor loeb viiekümneni.
Vana on peitnud enda kas maa sisse
või vee põhja.
Noor ei leia teda enam.
Aga mis noor ta enam on, kui juba
viiekümneni lugenud.

Mõned on piilunud sõrmede vahelt,
mõned pole kumbagi silma kinni
pigistanud,
on hoopis pärani silmi vaadanud.
Mõni pole õieti PIDANUDKI,
on vaevalt kümneni lugenud –
sedagi mõttes.

Nii on saadud ka mängu ajal,
mängu kestel, mängu jooksul
peituminejaga kokku.

Siis on neil veel aegagi. Eks?

1975

(Jüri Üdi ja Juhan Viiding. Kogutud luuletused. – Tallinn, 1998. – lk. 297.)

M

Ühelt poolt, kriitilise mõtlemise tõttu, oli loominguline intelligents dogmaatilise nõukogude propaganda mõjule kõige vähem vastuvõtlik nõukogude ühiskonna osa. Poliitilisest vaatepunktist oli neis oludes ohtlik see, et loominguline intelligents oli pidevalt võimeline mõjutama masside teadvust. Väljendades valitsevast ideoloogiast erinevaid arvamusi ja järeldusi, võis ta negatiivselt mõjutada ühiskonna ametlike vaadete süsteemi.

Teisest küljest aga ahvatles riikliku julgeoleku organeid võimalus kasutada loomingulise intelligentsi mõju ühiskonnas nõukogude propagandaks nii riigi sees kui ka välismaal ja emigrantlikes ringides. Sellel eesmärgil vajas riik niisugust intelligentsi, keda ühiskond usaldas ja kes oli nõukogude korrale lojaalne. (...)

Julgeolekukomiteega koos töötama nõustunud kultuuritegelased said paljude eeliste osaliseks – said NSV Liidust välja, reisisid välismaal, korraldasid seal oma tööde näitusi jms. KGB-ga koostööd tehes oli lihtsam lahendada ka oma vahelise konkurentsi küsimusi.

(I. Zālite. Radošā inteliģence – VDK kontroles objekts un propagandas ierocis // Latvijas Vēsture. – 1998. – Nr. 3. – lk. 55.)

e

Projekti teema valimiseks kasutatakse ajurünnakut.

Ajurünnak on meetod, kus loov mõtlemine ennetab praktilist. Peamine on saada rühmast võimalikult palju ideid nende praktilisust arvestamata. Tähtis on, et osavõtjad väljendaksid end vabalt.

Ajurünnak on üks võimalusi õpilaste kriitilise mõtlemise ergutamiseks, väljendus- ja oma seisukohtade põhjendamise oskuse arendamiseks. Õpilased saavad võrrelda oma seisukohti teiste rühmaliikmete seisukohtadega, et valida välja kõige kasulikum ja huvitavam idee.

Eelised

- * Kõik rühma liikmed saavad vabalt töös osaleda, oma ideid väljendada, ettepanekuid teha.
- * On võimalik välja tuua probleeme, leida lahendusi.

Puudused

- * Paljudel inimestel on raske pingest vabaneda, oma ideid vabalt väljendada.
- * Palju ettepanekuid jääb realiseerimata.
- * Pole võimalik ära hoida esitatud ideede kritiseerimist.

Soovitav on õpilasi suunavate ja provotseerivate küsimuste abil oma mõtteid väljendada ergutada.

Põhikoolis võiks küsimusteriing seostuda kunsti ja kultuuri erinevate valdkondade (arhitektuur, kujutatav kunst, kirjandus, muusika, folkloor, tarbekunst jne) arenguga Baltikumis või ühes Balti riigis sotsialismi tingimustes.

Gümnasiumis valitakse projektiks teemad, mis aitavad mõista sotsialismiaja kultuurielu olulisi probleeme (nt, kuidas mõjutas nõukogude režiim inimeste suhtumist oma kultuuriväärtustesse ja -pärandisse).

Projektimeetod

- * Projekt on eriline rühmatöö vorm, millele kulub aega ühest päevast mõne kuuni või rohkemgi.
- * See on ulatuslik töö teatud teemal, mille sisu määravad peamiselt õpilased ise.
- * Projektiga töötamine näitab õpilaste võimet iseseisvalt teadmisi omandada.
- * Õpetaja on projektis initsiaator ja nõuandja.

* Projekt on vahend, mis

- ☒ soodustab õpilaste aktiivsust õppeprotsessi korraldamisel ja läbiviimisel,
 - ☒ aitab konkreetset õppematerjali omandada süvendatult, sidudes selle teiste ainete ja reaalse eluga,
 - ☒ aitab kaasa heasoovliku ja avameelse õppekeskkonna loomisele, õpilase ja õpetajate koostööle.
- Projekt ise on õppimise eesmärk – protsess, milles tehakse tööd ühiselt.

* Koostööd tehes õpivad õpilased praktikas kasutama ja hindama

- ☒ positiivset vastastikust sõltuvust;
- ☒ võimalust oma panust tunnetada;
- ☒ isiklikku vastutust ühise töö eest;
- ☒ omandatud rühmatöö vilumusi.

* Töö rühmades:

- ☒ grupp moodustatakse huvitatuse printsiibil – õpilased panevad ennast kirja konkreetse teema projektrühma.

* Projekti realiseerimine:

- ☒ planeeritud ülesannete täitmine,
 - ☒ töö tulemuste vormistamine ja esitlus:
1. Projekti pealkiri/ teema ja autor(id).
 2. Sissejuhatus – projekti olemus, eesmärk, ülesanded, autori motivatsioon.
 3. Põhjendus ja eeltöö – olukorra kirjeldus, ülevaade info kättesaadavusest konkreetse teema kohta, eesmärki-de saavutamise kulg ja tulemused, kasutatud meetodite põhjendus ja kirjeldus.
 4. Ülevaade tööprotsessist – hüpoteesidest, lahenduste valikust, tööde järjestusest ja tulemuste hindamise kri-teeriumidest, töö tegijate individuaalsest panusest.
 5. Tulemuste analüüs – mis on saavutatud, millest on jäänud vajaka jms.
 6. Kokkuvõte ja järeldused – alghüpoteesi tõestus või eitus, lühike tööprotsessi kirjeldus, kasutatud meetoditele hinnangu andmine, enesehinnang (töö kvaliteet ja tulemused), töö eduka jätkamise võimaluste visandamine.

* Projekti hindamine:

- ☒ tähtsaim hindamisliik – enesehindamine – toimub projektiga töötamise ajal kogu aeg. Õpilased hindavad kogutud informatsiooni, üksteist, koostööd, oma panust rühma ühisesse töösse;
- ☒ õpetaja hindab õpilaste tööd konsultandina. Ta aitab õpilastel märgata ja ära hoida ebaõnnestumisi, soovi-tab töövõtteid. Tema hinnangu eesmärk on soovitada, aidata;
- ☒ õpilased peavad teadma töö hindamise kriteeriume – mida neilt oodatakse;
- ☒ et hinnata projekti kvaliteeti tervikuna, peab arvesse võtma niihästi projekti väljatöötamise protsessi kui ka tulemust (kas see vastab püstitatud eesmärgile).

HARIDUS

* Peale teema omandamist antakse õpilastele kodune töö: alustada materjali kogumist ülevaateks "Haridus Baltimaades nõukogude ajal". See ülevaade on teema kokkuvõte, mida hinnatakse. Ülevaates tuleb käsitleda järgmisi probleeme:

1. Hariduse sisu Baltimaades peale Teist maailmasõda.
2. Hariduse eesmärgid nõukogude ajal.
3. Millised muutused toimusid hariduse sisus peale Baltimaade okupeerimist?

* Esimene ülesanne seoses materjali kogumisega on intervjuuerida vanemaid, naabreid, tuttavaid, kes on saanud hariduse nõukogude ajal.

* Tunnis töötatakse rühmades; iga rühm saab ühesugused töölehed ja allikad.

NÕUANDEID ÕPETAJALE

Intervjuud kasutatakse ajalootundides harva, sest vähe on teemasid, mis võimaldavad seda meetodit kasutada. Lähimineviku tundmaõppimisel sobib see meetod siiski küllalt hästi.

Intervjuu eelised:

- võimaldab teemat palju detailsemalt omandada;
- võimaldab saada mitteametlikke ja varem avaldamata andmeid;
- võimaldab kuulata erinevaid arvamusi;
- võimaldab arendada õpilaste suhtlusoskust.

Intervjuumeetodit kasutades tuleb õpetajal meeles pidada, et

- 1) intervjuerimist võib kasutada nii kodus enne uue teema omandamist kui ka tunnis, valmistades õpilased eelnevalt ette eksperdi, ajakirjaniku või kuulaja rolliks;
- 2) õpilastele tuleb tingimata selgitada intervjuu eesmärke;
- 3) õpilastele tuleb anda intervjuu näidisküsimused;
- 4) õpilastele võiks välja pakkuda nõuandelehe, kuidas intervjuuerida.

NÕUANDEID ÕPILASELE

☒ Enne intervjuud otsige kirjandust või teisi andmeid teid huvitava küsimuse, teema või isiku kohta.

- ☒ Määrake intervjuu eesmärk.
- ☒ Küsimused peavad olema esitatud selgelt ja arusaadavalt.
- ☒ Vajadusel võib intervjueritava eitada suunavaid küsimusi.
- ☒ Pidage meeles, et naeratus äratav alati suurema heasoovlikkuse teie suhtes.

Intervjuuküsimuste näidiseid

- ♦ Millal ja missuguses koolis te õppisite?
- ♦ Kas teil oli teisi võimalusi hariduse omandamiseks?
- ♦ Kas teil oli võimalik omandada täiendavat muusika- ja kunstiharidust?
- ♦ Millistele ainetele pöörati koolis suuremat tähelepanu?
- ♦ Millised muljed ja mälestused on teil jäänud koolitundidest?
- ♦ Mis on teile koolielust kõige rohkem meelde jäänud?
- ♦ Kus te õppisite peale kooli lõpetamist? Millise hariduse omandasite?
- ♦ Kas teil oli võimalik välismaal haridust omandada?
- ♦ Kui oleks võimalik kõike algusest uuesti alustada, mida tahaksite haridussüsteemis muuta (millisest õppeainest loobuksite, millise aine tundide arvu vähendaksite või mida lisaksite)?
- ♦ Kas näete erinevusi omaaegse ja praeguse haridussüsteemi vahel? Kui jah, siis milliseid?
- ♦ Kas olete viimasel ajal pidanud oma teadmisi täiendama või ümber õppima? Mis oli selle põhjuseks?

Jelgava 4. keskkooli lõpuaktus 1972. aastal.
(Isiklikust arhiivist.)

Oktoobrilaste koondus 1971. aastal.
(Isiklikust arhiivist.)

TEEMA EESMÄRGID

- Kujundada õpilastes arusaamist nõukogude aastate haridusest Baltimaades.
- Kujundada kriitiline suhtumine minevikku vasse informatsiooni.
- Arendada individuaalsete vestluste kaudu õpilaste suhtlemisioskust.
- Arendada oskust saada individuaalsetest vestlustest vajalikku informatsiooni.
- Hinnata vestluskaaslase isiklikku suhtumist minevikusündmustesse.
- Arendada informatsiooni koondamise, süstematiseerimise ja järelduste tegemise oskust.

A

NLKP jätkab haridussüsteemi täiustamist, võttes arvesse sotsiaal-majandusliku arengu kiirendamise vajadusi, kommunismi ehitamise perspektiive, nõudmisi, mida esitab teaduse ja tehnika progress. Meie maal elluviidav üldharidus- ja kutsekoolide reform rajaneb ühtse põlutehnilise töökooli leninlike põhimõtete looval arendamisel ning selle eesmärk on tõsta noorte õpetamise ja kasvatamise tase veelgi kõrgemale (...)

(NLKP Programm // Uus redaktsioon. – Tallinn, 1986. – lk. 66)

B

Üks rahvahariduse arenemise peamisi eeldusi on üldhariduskooli sihikindel parteiline juhtimine. Keskariduse kohustuslik omandamine arenenud sotsialismi ajal on partei poliitika tulemus kooli alal, leninliku sotsialistliku revolutsiooni teooria põhiseisukohtade elluviimine. (...) Nõukogude kooli peamine õppe- ja kasvatustöö ülesanne on kujundada noorel põlvkonnal teaduslik, marksistlik-leninlik maailmavaade, kasvata da ideeliselt veendunud, vankumatuid kommunismiürituse eest võitlejaid. Kõik õppeained varustavad õpilasi faktiteadmistega ja maailmavaatelistel üldistustega, valmistavad õpilasi ette dialektilise materialismi põhiseisukohtade omandamiseks.

(XXVI съезд КПСС и развития народного образования в СССР. – Москва, 1986. – lk. 167.)

C

Tunduvalt teisesid haridusolud. Võrreldes eelneva perioodiga lisandus üks klass kohustuslikku kooliharidust (7-klassiline üldkool). Mõne aasta jooksul jõudsid koolipinki enam-vähem kõik õpikohuslased ja -hmulised. (...) Samas mõjutas sõjajärgseid kooliolusid ägeneva klassivõitluse kontseptsioon, mis sundis ka lastele ja noorukitele vaatama kui potentsiaalsetele klassivaenlastele. Eelistusi hakkasid saama tööliste ja kehvikperedest tulnud lapsed, nn. endiste rikaste lapsed aga sattusid ebasoosingusse, nende õpivõimalused ahenesid oluliselt, paljudel juhtudel ei saadud õppida edasi meelepärasel erialal.

(Eesti ajalugu. 2. osa. – Tallinn, 1989. – lk. 138.)

D

1978. a detsembris võttis EKP Keskkomitee vastava üleliidulise määru- se alusel vastu salastatud otsuse "Vene keele omandamise ja õpetami- se edasisest täiustamisest", mis omistas vene keele õppimisele ja õpe- tamisele suure ideoloogilis-poliitilise tähtsuse. Algas aktiivne vene keele kasulikkuse propaganda, mille kandvaks loosungiks kujunes kakskeel- sus: täisväärtuslik inimene olevat see, kes oskab võrdselt hästi nii oma emakeelt kui ka "rahvastevahelise suhtlemise" keelt – vene keelt. (...) Esmajoones pidi vene keele osatähtsus oluliselt suurenema hariduses.

(M. Laur jt. Eesti ajalugu II. – Tallinn, 1997. – lk. 130.)

Rühmatöö etapid

1. Töö töölehega nr 1 (intervjuude statistiline töötlus).
2. Iga rühma esindaja valmistab ette lühiaruande, täites üldista- va tabeli tahvilil või suurel lehel.
3. Lähtudes õpilaste kogutud materjalist, teeb õpetaja järgmi- se plaani järgi kokkuvõtte:
 - milliseid inimesi on intervju- eeritud (sugu, vanus, haridus);
 - milliseid aineid oleksid nad soovinud kooliprogrammist kõr- valdada;
 - milliseid aineid oleksid nad soovinud täiendavalt;
 - miks nad oleksid soovinud täiendavalt nimelt neid aineid;
 - mille poolest erineb tookord- ne haridus praegusest?

4. Õpilased selgitavad, millised küsimused on veel vastamata jäänud, millised andmed või materjal veel puudub. See kirju- tatakse töövihikusse või tööle- hele nr 1.

5. Igale grupile antakse allikad, millest saadakse vajalik info ülevaate kirjutamiseks. Täide- takse tabelit töölehel nr 2.

6. Võimalik tulemus:

- Pärast teema omandamist kir- jutavad õpilased kodus olukir- jelduse.
- Iga rühm teeb ajakirja koo- lielust nõukogude ajal.
- Iga rühm kogub täiendavalt eksponaate ja valmistab ette näi- tuse haridusest nõukogude ajal.

TÖÖLEHT NR 1

1. Intervjuu statistiline ülevaade
Intervjueeritute üldarv mehed naised
2. Millistel aastatel on haridus omandatud
40.-50. 50.-60. 60.-70. 70.-80.
3. Omandatud haridus
8 klassi keskeri keskkharidus kõrgem
4. Millised ained nõukogude aja õppeprogrammis tundusid üleliigsetena?
5. Milliste ainetega oleks nõukogude ajal soovitud oma haridust täiendada?
6. Milliseid erinevusi panid nad tähele hariduse sisus ja struktuuris, võrreldes oma haridust tänapäeva haridusega?
7. Millised küsimused on pärast intervjuud ja ülevaate kirjutamist jäänud vastamata?
1.
2.
3.

TÖÖLEHT NR 2

- Võrrelge nõukogudeaegset haridussüsteemi tänapäevasega nõukogude aeg tänapäev
1. Hariduse eesmärgid
 2. Hariduse struktuur
 3. Hariduse sisu
 4. Hariduse prestiiž
 5. Positiivne hariduses
 6. Negatiivne hariduses
 7. Noorteorganisatsioonide tegevus haridusasutustes
- Kirjutage ülevaade "Haridus Baltimaades nõukogude ajal".

ÕPILASTÖÖDE NÄIDISED

1. Millal ja mis koolis teie õppisite?

- a) 1966–1974 Jaroslavli 34. keskkoolis.
- b) 1970–1980 Jelgava 5. keskkoolis.
- c) Õppisin Rēzekne rajoonis Malta keskkoolis, mille lõpetasin 1965. aastal.
- d) Õppisin Valgevenes Voronojevski keskkoolis, mille lõpetasin 1965. aastal.

2. Kus te õppisite pärast kooli lõpetamist? Millise hariduse omandasite?

- a) Jaroslavli Automehhaanika Tehnikumis, pärast seda Sõzrani Kõrgemas Sõjalendurite Koolis.
- b) Õppisin Riia Pedagoogilises Instituudis ja pärast seda Daugavpilsis Instituudis.
- c) Pihkva Pedagoogilises Instituudis.
- d) Vitebski Pedagoogilises Instituudis.

3. Kas teil oli võimalusi välismaal haridust omandada?

- a) Loomulikult mitte.
- b) Ei olnud.
- c) Ei.
- d) Sellest võisin ainult unistada.

4. Kas näete erinevusi omaaegse ja tänapäeva haridussüsteemi vahel? Kui jah, siis milliseid?

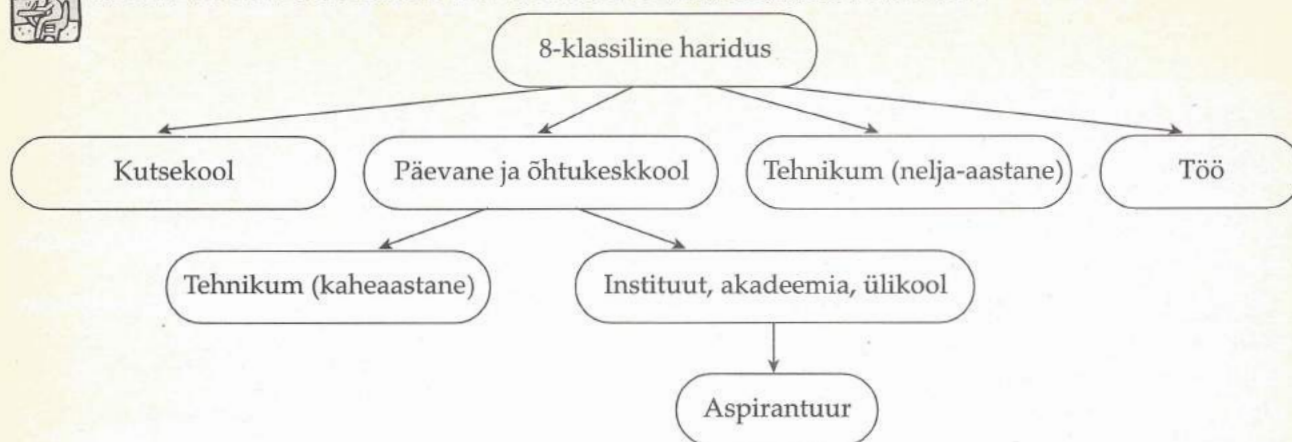
- a) Loomulikult. Elu ei seisa paigal, nõudmised on muutunud teistsuguseks. On ilmunud uued õppeained – informaatika, majandusõpe, sotsiaalõpe, tervisekasvatus, psühholoogia.
- b) Jaa, minu ajal õppisid noored palju tõsisemalt.
- c) Varem oli haridus palju stabiilsem, diplomeid polnud võimalik osta ja nõrga tunnistusega ei saanud kõrgkooli sisse.
- d) Palju rohkem oli õpilasi, kellel oli tõeline soov õppida.

5. Kas teil on tulnud viimasel ajal oma teadmisi täiendada või täielikult ümber õppida? Mis oli selle põhjuseks?

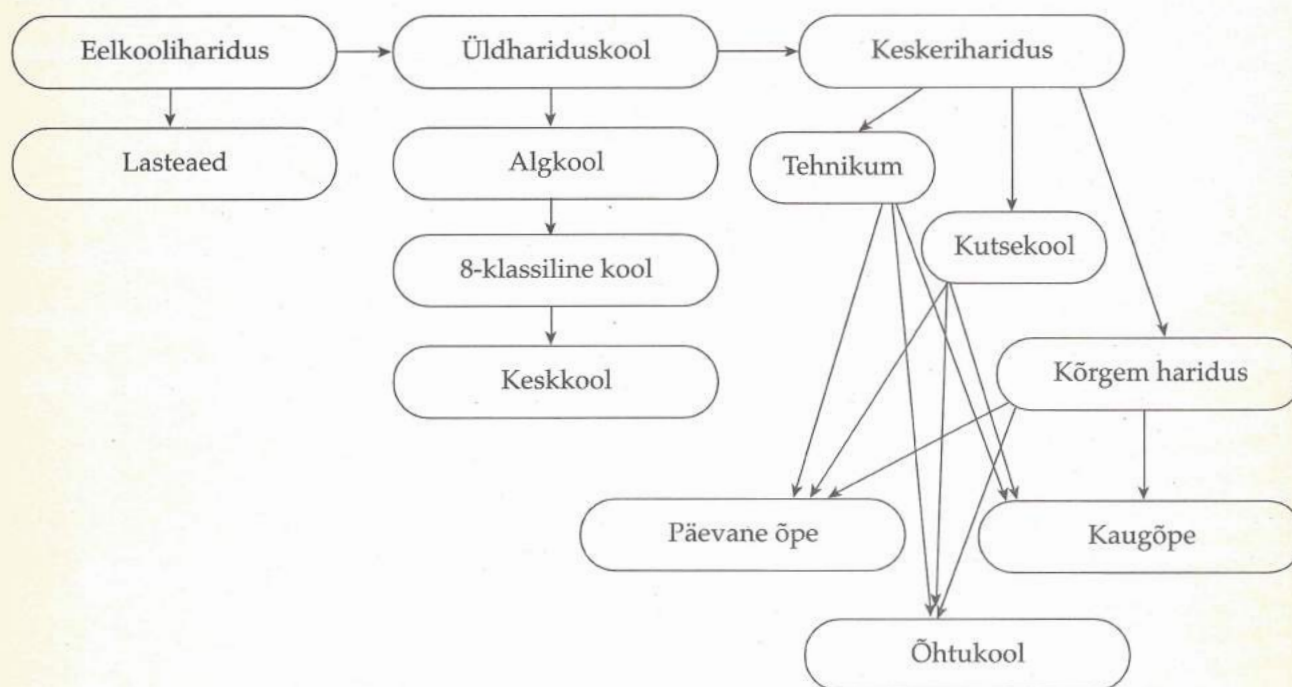
- a) Pidin õppima läti keelt.
- b) Ei.
- c) Tuli õppida läti keelt.
- d) Kaks korda vahetasin töökeelt.

II ÕPILASTE KOOSTATUD HARIDUSSÜSTEEMI SKEEMI NÄIDISED

2. Haridussüsteem 50.–80. aastatel.

HARIDUSE STRUKTUUR JA SISU BALTI RIIKIDES NÕUKOGUDE REŽIIMI AJAL. (9. klassi õpilase arvestustöö.)

Nõukogude ajal oli võimalik omandada koolieelset, üld-, kesk-, keskeri- ja kõrgemat haridust. Koolieelset haridust võis saada lasteaias või kodus. Alates 7. eluaastast oli kohustuslik hakata omandama üldharidust, mis jagunes algkooliks, 8-klassiliseks kooliks ja keskkooliks. Keskeriharidust võis omandada kas pärast 8. või 10. (11.) klassi kutsekoolis või tehnikumis, aga kõrgemat haridust võis omandada ainult pärast 10. (11.) klassi akadeemias, ülikoolis või instituudis. Õppeained olid koolides suuremalt osalt samad, mis meie päevil, suuremat tähelepanu osutati vene keelele, matemaatikale ja füüsikale. Rahvuskoolides õpiti üks aasta kauem kui vene koolides. Samuti pöörati rahvuskoolides suurt tähelepanu vene keele õpetamisele, mis toimus rahvuskeele õpetamise arvel. Vähe õpetati koolides võõrkeeli ja peaaegu üldse ei õpe-

tatud informaatikat. Paljudel tolaeagsetel õpilastel on kahju, et seda ei tehtud, ja nad õpiksid heameelega tänapäeva koolis.

Nõukogude haridussüsteemi eesmärgiks oli kujundada õpilastes marksistlik-leninlikku maailmavaadet, kasvatada ideeliselt veendunud kommunismiehitajaid. Koolides töötasid pioneeri- ja komsomoliorganisatsioonid, kelle ülesandeks oli kasvatada õpilastes kommunistlikku vaimu. Need organisatsioonid tegelesid ka muuga – organiseerisid koolides puhkeõhtuid, konkursse, viktoriine, turismimatku ja teisi huvitavaid üritusi. Täiskasvanud meenutavad heameelega kooli- ja kõrgkooliaastaid, kuid mitte loenguid ega õppetunde, vaid seda, mis toimus pärast tunde: "Meil olid kokkutulekud, sõprusõhtud. Meil käisid külalised Leedust, Ukrainast, Kasahhist. Elu polnud igav."

KAS VASTUPANU, KOOSTÖÖ VÕI LEPPIMINE?

METSAVENDLUS –
elanikkonna relvastatud
vabatahtlik liikumine

vaenlase tagalas sõja või
okupatsioonirežiimi oludes.

VÄGIVALLATA VASTUPANU –
kodanikuallumatus, vägivald
vastupanu relvastatud võitlusele

KOLLABORATSIONISM –
koostöö okupatsioonirežiimiga ja
sellele abi osutamine. Mõiste
tekis sakslaste poolt okupeeritud
Euroopas Teise maailmasõja ajal.

DISSIDENT – teisitimõtteleja.
NSV Liidus nimetati
dissidentideks inimesi, kes ei
tunnustanud valitsevat
nõukogude režiimi ja astusid välja
valitseva nõukogude ideoloogia
vastu.

NÕUANDEID ÕPILASELE

Rühmatöö reeglid

Tõmmake mõttevahetusse kaa-
sa rühma kõik liikmed, ka need,
kes pole esinenud, tekitage nend-
es soov kõnelustes osaleda.

☑ Võtke kuulda teiste ettepanekuid.

☑ Otsige kompromissi rühma
liikmete väljendatud seisukoh-
tade vahel.

☑ Käituge viisakalt igas olukor-
ras.

☑ Ärge eksitage teisi ega püüd-
ke kontrolli rühma üle enda kät-
te haarata.

☑ Ärge heitke solvavaid repliik-
e ega suhtuge teiste töösse halv-
vustavalt.

☑ Ärge rõhutage oma saavutu-
si ega nõudke eesõigusi.

☑ Ärge varjake oma veendumu-
si ja pakkuge välja omi ideid!

1. Totalitaarse režiimi tunnused.

2. Vastupanuliikumise vormid:

- ◆ relvastatud vastupanu – partisaniliikumine Euroopas, metsavendade liikumine Lätis ja Eestis Teise maailmasõja aastail;
- ◆ vägivaldala vastupanu – mitmesugused vastupanu vormid Euroopas, Lätis ja Eestis Teise maailmasõja aastail.

3. Kollaboratsioonism – koostöö okupatsioonirežiimiga:

- ◆ maa omavalitsus ja koostöö Saksa okupatsioonirežiimiga Teise maailmasõja aastail Lätis;
- ◆ Vichy režiim Prantsusmaal (nimetus on tekkinud linna järgi, kus asus okupeeritud Prantsusmaa kollaboratsioonistide valitsus Teise maailmasõja ajal);
- ◆ Quislingi tegevus Norras (kollaboratsioonistide valitsuse juhataja okupeeritud Norras Teise maailmasõja ajal).

Suunavaid küsimusi

Nimetage riike, kus tekkis 20. sajandil vastupanuliikumine. Selgitage, mispärast see tekkis.

Milliseid kollaboratsioonisminäiteid 20. sajandi ajaloost teate ja kuidas neid hindate?

Millised sündmused sõjajärgses Lätis ja Eestis võisid mõjutada vastupanuliikumise arenemist ja kollaboratsioonismi?

TEEMA OMANDAMISEL KASUTATAVAD MEETODID

1. Rühmatöö allikmaterjalidega

Tunni alguses jaotab õpetaja klassi kolme rühma. Igale rühmale jagatakse allikmaterjalid teemade kaupa:

1. rühm – “Relvastatud vastupanu okupatsioonile”;
2. rühm – “Vägivaldala vastupanu”;
3. rühm – “Koostöö okupantidega”.

Õpilastele jagatakse tööleht ja tutvustatakse ülesandeid:

- 1) lugege allikmaterjalid tähelepanelikult läbi ja leidke küsimustele vastused;
- 2) täitke töölehtedel need lahtrid, millele leiate vastused allikmaterjalidest;
- 3) õpilased lõpetavad töölehtede täitmise ja iga rühm tutvustab teistele oma vastuseid.

Vajaduse korral võib õpilastele välja jagada rühmatöö juhendid.

TEEMA EESMÄRGID

- Saada aru Balti elanike suhtumisest nõukogude okupatsioonisse.
- Täiustada ajalooallikatega töötamise oskusi ja vilumusi.
- Arendada oma seisukohtade sõnastamise, väljendamise ja kaitsmise oskusi.
- Arendada koostööoskusi (erinevate seisukohtade ärakuulamine ja aktsepteerimine, poolt- ja vastuargumentide esitamine, tolerantsus).

2. Diskussioon

Diskussioon sobib töövormiks siis, kui teema on vastuoluline ja osavõtjatel võivad olla erinevad seisukohad. See annab õpilastele võimaluse arendada eneseväljendusoskusi, sõnastada oma seisukohti ja neid põhjendada, õppida sallivalt ära kuulama ja mõistma erinevaid arvamusi ja vaateid.

Diskussioonist osavõtjate ülesanne on esitada oma poolt- ja vastuargumentid ja püüda nende abil diskussioonist osavõtjaid veenda. Ei tohi minna isiklikuks.

Peab taotlema, et õpilased avaldaksid oma arvamust sallivas ja sõbralikus vormis.

Diskussiooni ette valmistades peab silmas pidama, et õpilased hakkavad kiiremini diskuteerima siis, kui neil on teema kohta piisavalt teadmisi, piisavalt aega teemakohase tõendusmaterjali analüüsimiseks ning kui vaadeldavad küsimused on nende meelest piisavalt huvitavad ja põnevad.

Plussid:

- ◆ õpilasi ergutatakse oma seisukohta formuleerima, väljendama ja kaitsma;
- ◆ areneb kuulamis- ja vastandliku seisukoha vastuvõtu oskus;
- ◆ õpilased õpivad oma seisukohta piiratud aja vältel sisukalt ja lühidalt väljendama;
- ◆ loominguline lähenemine oma tööle;
- ◆ õpilaste huvitatus: mida huvitavam on diskussioon, seda vähem on passiivseid kuulajaid;
- ◆ igaühel on võimalik oma seisukoht välja öelda.

Miinused:

- ◆ diskussiooni käigus peab rangelt kontrollima, et see ei muutuks üksteise solvamiseks;
- ◆ sõnavõtjad kipuvad etteantud ajalimiiti ületama;
- ◆ mõned diskussioonis osalejad võivad domineerima hakata;
- ◆ diskuteeritav teema puudutab lähiminevikku, mistõttu õpilaste seisukohti võivad mõjutada teatud stereotüübid (vanemate, tuttavate, sugulaste jt mõjul);
- ◆ diskussioon eeldab tõsist ettevalmistustööd.

Diskussiooni reeglid

- Igal osavõtja peab teadma, et sõnavõtuaeg on piiratud (see otsustatakse õpilaste arvu põhjal, kuid optimaalne on 1 kuni 3 minutit).
- Esinemisõiguse annab diskussiooni juhataja.
- Väljenduda tuleks lühidalt, konkreetset ja argumenteeritult. Tuleks meeles pidada, et parim tõestus on täpsed, vaieldamatud faktid!
- Esineja juttu ei tohi katkestada ja teda isiklikult solvata.
- Esitage vastuküsimusi ja harrake diskussiooni kaasa võimalikult rohkem osavõtjaid!
- Diskussiooni eesmärk ei ole võitja väljaselgitamine, vaid konsensuse saavutamine.
- Kui on tõestatud, et teie seisukoht oli ekslik, tunnistage, et oponentil on õigus!
- Oma seisukohti esitades rääkige selgelt, lihtsalt, täpselt, püüdke rääkida oma sõnadega, mitte paberilt maha lugeda!
- Kõik seisukohad tuleb läbi arutada.
- Diskussiooni käigus võivad osavõtjad oma seisukohti muuta.
- Diskussioon lõpeb kokkuvõttega.

* Kui õpilased osalevad diskussioonis esimest korda, siis tutvustatakse neile üksikasjalikult diskussiooni kulgu ja reegleid.

* Diskussiooni kulg

Disakussiooni alguses meenutab õpetaja veel kord diskussiooni reegleid.

Õpetaja avab diskussiooni, esitab diskussiooni küsimused, annab sõna ja jälgib, et sõnavõttud jääksid kokkulepitud ajalimiidi piiresse.

* Küsimusi diskussiooniks

-
- 1) Kas relvastatud vastupanu kehtivale režiimile oli vältimatu? Argumenteerige oma seisukohta.
 - 2) Mida andis vägivallata vastupanu? Argumenteerige oma seisukohta.
 - 3) Kas koostöö okupatsioonirežiimiga oli vältimatu? Argumenteerige oma seisukohta.
 - 4) Mis aitas kaasa Läti Vabariigi ja Eesti Vabariigi sõltumatuse taastamisele, kas vastupanu või koostöö?
 - 5) Kas avaldada vastupanu või teha koostööd, aga võibolla lihtsalt elada? Kujutlege, et elate okupatsioonirežiimi oludes. Missuguse tee valiksite?

* Diskussiooni lõpetamine

Diskussioon peab viima tõdemuseni, et küsimustele ei leidu ühest õiget vastust. Vastuse määrab iga inimese isiklik kogemus, vaated, iseloom, psühholoogiline stabiilsus, elutingimused jne. Okupatsioonirežiimi oludes valitses inimese enesesäilitamisinstinkt.

TÖÖLEHT
ARGUMENTATSIOON

Osutada vastupanu		Teha koostööd	
Poolt	Vastu	Poolt	Vastu

Tööleht täidetakse rühmatöö ajal ja seda kasutatakse diskussiooni käigus infomaterjalina.

1. rühm

RELVESTATUD VASTUPANU OKUPATSIOONIREŽIIMILE

Tutvuge allikatega ja vastake küsimustele.

Miks kujunes Baltikumis välja metsavendlus? (Allikad A, C, E, G, I.)

Millised olid metsavendade võitluse eesmärgid? (Allikad A, C, F, G, I.)

Milliseid seisukohti metsavendade liikumise kohta allikaist leiate? Kuidas on võimalik seletada seisukohtade erinevusi?

Milliste seisukohtadega nõustuksite? Põhjendage oma vastust!

Pärast allikatega tutvumist hakake täitma töölehe "Argumentatsioon" vasakut poolt. Leidke põhjendusi nii okupatsioonirežiimi vastu võitlemise poolt kui ka vastu.

A

Muidugi ründasid metsavennad nõukogude korra toetajaid. Nad pidasid oma kohuseks pidevalt meelde tuletada, et Läti on okupeeritud maa ja et nõukogude korra teenimine on karistusväärne tegu. Pärast pikki metsas viibitud aastaid ei tundnud nad oma rünnakuil halastust. Raskes metsaelus ja lootusetuses olid paljud neist kaotanud inimlikkuse, eriti siis, kui kommunistid olid ebainimlikult tapnud nende omaksed. Mis jäi metsameestel üle? Tulla metsast välja, et tšekaa nad 25 aastaks laagrisse saadaks? Neil polnud muud väljapääsu kui metsa jääda. Nad pidasid end ülal, nagu suutsid, ja tegid seda, mida pidasid õiglaseks ja õigeks.

(I. Kažociņš. Nacionālie partizāni // Uz ežiņas galvu liku. – Riia, 1995. – 2. d. – lk. 17.)

B

Mis oli tollasest relvestatud võitlusest kasu, teiste sõnadega, mis oli selle tulemus? Pigistati ja tulistati mõlemalt poolt, enamik lihtsalt põgenes võõrasse kanti, põgenes sinna, kus – tänu jumalale – polnud relvestatud vastupanu nõukogude võimule. Kõige väärtuslikum on inimelu! Jah, seda võib ja mõnikord peab isamaa heaks ohverdama, aga meile, lätlastele, on parem, kui püüame seda säilitada ja hoiame oma rahvast hukust.

(L. Purs. Tikai sieviete vai pareizā investīcija. – Riia, 1996. – lk. 27.)

C

Nõukogude funktsionäärid hakkasid paljudel puhkudel rääkima lāti rahvast kui "kontrrevolutsionäärilisest rahvast". Võitlejate hulgas oli palju neid, kes juba 1941. a küüditamisel olid kaotanud mõne oma lähedase inimese. Pojad läksid sageli kätte maksma oma isa ja ema eest, mehed oma küüditatud naiste eest, vend oma ära viidud venna või õe eest. (...) Aga kui keegi polnudki lähedasi kaotanud, vapustas teda vabaduse ja ränkade ohvritega kätte võideldud Läti riigi kaotamine. Kommunistid olid keeranud ajalooratta tagasi, ajanud lāti rahva jälle vihatud võõrvõimu meeleva. Punaarmee sissetungiga Lätti kaotasid lätlased lääne demokraatia tähenduses kodanikuõigused ja vabaduse.

(I. Kažociņš. Nacionālie partizāni // Uz ežiņas galvu liku. – Riia, 1993. – 1. d. – lk. 13.)

D

Andestatagu mulle või mitte, aga noid inimesi, kes pärast sõda lühemat või pikemat aega metsas elasid ja uitasid röövretki tehes ümberkaudsetes taludes, ei luba minu üldiselt ausa inimese südametunnistus mitte kuidagi nimetada rahvuspartisanideks. Minu teadvuses oli suurem osa neist siiski kõige tõelisemad bandiidid ja neid uhkelt rahvuspartisanideks nimetada tähendab avalikult ja jõhkralt sülitada kõige selle peale, mis on seotud püha sõnaga "rahvuslik". Neid inimesi ühendas üksnes lāti rahvus, kuid ühtki päeva ei kaitsnud nad ühegi oma teoga meie lāti rahva rahvuslikke huve. Nad rahuldusid ainult ja üksnes oma isiklikku kättemaksu, mitte ei võidelnud okupantide vastu, kaitses meie riiki. Paremal juhul kaitsesid nad mõnikord oma punkrit.

(E. Lukjanskis. Nacionālie partizāni // Neatkarīgā Cīņa. – 1994. – 18. juuni.)

Pēteris Čeveris metsavendade rühm punkris Vandzene vallas.

E

Metsavendade sõda (...) tuleb kahtlemata pidada lāti rahva relvastatud võitluseks NSV Liidu okupatsiooni vastu, oma rahvusliku sõltumatus taastamise eest. Nende võitluse aluseks oli sõltumatu demokraatliku Lāti idee, mida toetas lātlaste enamik. Seda lāti rahva veendumust kinnitasid esimesel nõukogude okupatsiooni aastal (1940–1941), saksa okupatsiooni ajal (1941–1945) ja teise nõukogude okupatsiooni alguses (1944–1956) rahvale tekitatud poliitilised, majanduslikud ja vaimsed kaotused.

(H. Strods. Latvijas nacionālo partizānu karš. 1944–1956. – Riia, 1996. – lk. 555–556.)

H

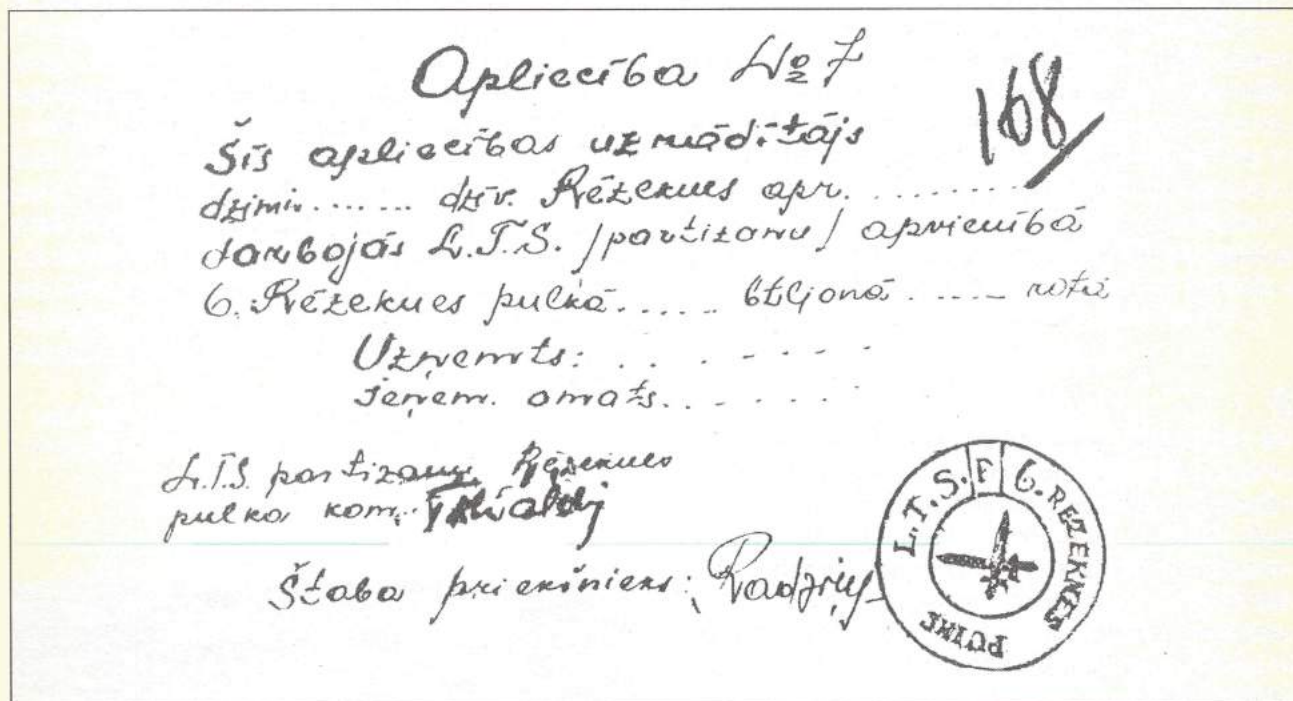
Oma vaenutegevuse suunasid bandiidid kolhooside ja nende organiseerijate vastu. Paljud kommunistid ja parteitud aktivistid langesid bandiitide kuulidest tabatuna. (...) Võitlust bandiitide vastu pidasid hävituspataljonid. Nõukogude võimu vaenlaste agitatsioon kolhooside vastu, kahjurlus ja terror kutsusid esile meelepaha töötavate talupoegade hulgas. Koosolekuil, kirjades partei ja nõukogude organeile, kõnedes terroristide ohvrite matustel nõudsid kolhoosnikud kulakute sabotaažile lõpu tegemist. (..)

(V. Karaļuns. Sociālistiskās sabiedrības nostiprināšana un tālākā attīstība Latvijā (1945 – 1961) // Latvijas padomju enciklopēdija. – Riia, 1984. – 5. sēj. 2. gr., – lk. 238.)

F

Lāti Isamaa Kaitsjate (metsavendade) ühingu III Latgale divisjoni 6. Rēzekne polgu võitleja tunnistus (1945).

(H. Strods. H. Strods. Latvijas nacionālo partizānu karš. 1944–1956. – Riia, 1996. – lk. 191.)

G

Kūsimus: Millal ja miks sai teist metsavend?

Vastus: Teise maailmasõja ajal mobiliseeriti mind saksa sõjaväkke. Pärast saksa armee kapituleerumist ei soovinud ma end nõukogude sõjaväele vangi anda ning muutusin metsavennaks. Nõukogude võimu vastu vaenulikult meelestatuna otsustasin võidelda sõltumatu Lāti taastamise eest ja lootsin, et Inglismaa või USA tulevad appi. Pärast ma enam ei lootnud, et Lātis taastatakse sõltumatus, minust sai ainult bandiit, tapsin ja röövisin.

(Metsavend Kārlis Musiņši ülekuulamisprotokollist 27. sept. 1953.)

I

Lāti noored!

Teie isamaa on vaenlase võimuses. Teie ja kogu rahva vaenlaste – bolševikkude vägivalategusid ja elajalikkui viha lāti rahva vastu on näha igal sammul. (...) Noored! Te suudate palju ära teha. Mõelge järele ja te näete, kui palju võimalusi on teil võitluses kaasa lüüa. Organiseeruge ja õppige, arutage Lāti ajaloo, rahvuslikke ja ühiskondlikke küsimusi. Ainult ajalooost õppust võttes suudame üles ehitada Lāti rahvuslikuna ja võimsana.

Pidage meeles! Vaenlase vastu võideldakse. Võideldakse alati, kõikjal ja võitleb iga rahvas. Me võime minna ainult edasi: Lāti ja tulevik kuuluvad meile!

(Bauska keskkooli õpilaste rahvusliku vastupanuliikumise rühma üleskutsest noortele 1949. aastal.)

2. rühm VÄGIVALLATA VASTUPANU

Tutvuge allikatega ja vastake küsimustele.

Miks tõi Läti okupeerimine kaasa vastupanuliikumise nii Lätis kui ka pagulaste seas? (Allikad B, D, J, K.)

Millised olid vägivallata vastupanu vormid Lätis? (Allikad E, F, G, H, I, J, K.)

Kuidas protesteeris Baltikumi okupeerimise vastu balti pagulaskond? (Allikad J, K.)

Leidke vastuolusid antud allikates. Kuidas võisid need mõjutada vägivallatat vastupanu? (Allikad A, B, C, D.)

Kuidas hindate vägivallata vastupanu liikumist Lätis?

Pärast allikatega tutvumist alustage töölehe "Argumentatsioon" vasaku poole täitmist. Leidke põhjendusi nii okupatsioonirežiimi vastu võitlemise poolt kui ka vastu.

A

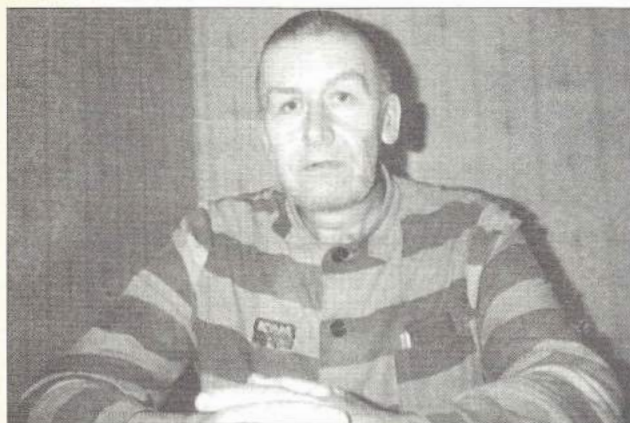
See on alatu laim, et sotsialistlikes riikides mõistetakse inimesi süüdi "teisitimõtle" pärast. Kui ühes või teises sotsialistlikus riigis tuuakse mõni inimene kohu ette laimamise, õõnestustegevuse eest või katse eest sotsialistlikku korda kukutada, siis sellega kaitsakse sotsialismile, selle põhimõtetele ja ideaalidele ustavate tööraha esindajate põhiõigusi ja -vabadusi käputäie taganejate ja äraandjate eest, kes on astunud piiritaguse klassivaenlasega samadele positsioonidele.

(Zinātniskais komunisms. – Riia, 1988. – lk. 161.)

B

Teen kokkuvõtte. Minu kuritegu on raamatute pildistamine, fotonegatiivide säilitamine ja kolme negatiivi andmine Freimanisele. Ühe artikli tõlkimine. Ühe raamatu näitamine teisele inimesele, veel mõnede raamatute säilitamine. Täiesti intiimses sisuga kirjatöö ümberkirjutamine ja säilitamine. Raadiosaadete lindile salvestamine ja nende lintide säilitamine. Selle eest mõistetakse mind süüdi. Selle eest nõudis riiklik süüdistaja, et mind tunnistataks eriti ohtlikuks retsidivitsiks ja et mulle mõistetakse seitse aastat erirežiimiga vangistust.

(G. Astra viimasest sõnast Läti NSV Ülemkohtu istungil 15. XII 1983. // Neatkarības atgūšana. Atmodas laiks dokumentos. – Riia, 1996. – lk. 12.)

Gunārs Astra (1931–1988) – inimõiguste kaitsmise rühma liige, poliitvang.

C

[NSVL Konstitutsioon] mitte üksnes lihtsalt kuulutab demokraatlikke vabadusi, vaid kindlustab neid seadusandlikus korras teatud materiaalsete vahenditega. See pärast on arusaadav, et uue Konstitutsiooni projekti demokratism on üldse mitte "harilik" ja "üldtunnustatud" demokratism, vaid on sotsialistlik demokratism.

(J. V. Stalini aruanne NSV Liidu konstitutsiooni projekti kohta. – Tallinn, 1940. – lk. 17.)

D

Üks näide – viitamine nõukogude konstitutsioonilisele õigusele, et kasutada seda rahva iseseisvuse ja vabaduse hüvanguks. Sellel ajal, kui Hruštšov astus 1959. aastal välja läti rahvuskommunistide iseteadliku positsiooni vastu, hakkas keegi noormees koguma allkirju Läti Nõukogude Liidust väljaastumise poolt. Ta põhjendas seda Läti NSV konstitutsiooni 15. paragrahviga, mis sätestab, et Läti NSV jätab endale õiguse vabalt NSV Liidust välja astuda. Samane säte on ka Stalini konstitutsioonis – 17. paragrahv. (...) Ta arreteeriti, kui ta oli jõudnud koguda vaid 200 allkirja. (...) Ei aidanud viitamine kahele nõukogude konstitutsioonile, süüdistus tema vastu oli ränk. Prokurör nõudis koguni surmanuhtlust. (...) Ta mõisteti 15 aastaks vangi ning saadeti sunnitööle Potma vangilaagrisse Mordva soodes.

(Ā. Šilde. Pretestības kustība Latvijā. [Artikkel on avaldatud 1972. a Stockholmis] // Trimdinieka raksti. – Ministere, 1991. – lk. 187.)

Läti sõltumatuse liikumisest osavõtja õmbleb punavalge-punaseid lippe (november 1980).

E

Passiivne vastupanu nõukogude võimule avaldus kahes põhivormis:

1) püüdlustena säilitada rahvuslikke struktuure ja rahvuskultuuri, mis käib käsikäes patriootlike demonstratsioonidega,

2) rahvuskommunism vastupanuna.

(...) Esimestele protestiaktidele lõi kaasa noorsugu.

(...) 18. novembril [1940] tulid paljud kooli peoriides ja demonstreerisid avalikult selle rahvuspüha tähtsust. (...)

(...) Koolinoored ei tahtnud ka Internatsionaali, nõukogude hümnid laulda. (...)

Juhtus, et nii nagu omal ajal vene keisri pildil, olid nüüd Stalini portreel silmad läbi torgatud. Klassitahvile ilmusid veel 1966. a kirjutised "maha kommunistid!". Oktoobrirevolutsiooni aastapäeval, konstitutsioonipäeval või 1. mail kisti maha nõukogude lippe. Seevastu rahvuslikel pidupäevadel tõmmati salaja üles Läti rahvuslipp. See heisati koguni Riia raadiotorni. (...) Majade fassaadidele ja trepikodadesse ilmusid aeg-ajalt nõukogudevastased hüüdlauseid. Ilmusid ka pörandad all trükitud lendlehed. Sellised ilmusid ka järgmisel päeval pärast punaarmee kallaletungi Tšehhoslovakkiale 1968. a suvel. (...)

Artistidele lilli andes ja ka mujal oli lätlastel tavaks seada õied puna-valge-punasesse kombinatsiooni, et demonstreerida oma rahvusvärve. (...)

Üliõpilased esitasid õppejõududele ja õpilased oma õpetajatele provotseerivaid küsimusi, tõstes eriti esile iseseisvusaja eeliseid. Vene keeles ja sellistes ainetes nagu marksism-leninism ja partei ajaloo lühikursus on üliõpilastel ja teiste õppeasutuste õpilastel harilikult üsna kehvad hinded. Kõik oli arvestatud nii, et ainult eksam ära teha ja mitte enam. (...)

(...) Läti rahvas, kes on orienteeritud läänelikele väärtustele ning kristlikele traditsioonidele, ei loobunud pühitsemast jõule, ülestõusmispühi ja teisi kirikupühi. Kui usklikke sunniti usupühade ajal tööle käima, siis õhtuti kogunesid nad kirikutesse. Jõulude ajal olid kirikud kõigi pikkade okupatsioonaaastate jooksul harilikult rahvast tulvil. Kooliõpilaste seas oli küllalt palju neid, kes keeldusid kooli minemast ja pidasid neid pühi kodus. Kui õpetajad neid hiljem küsitlesid, ütlesid nad kartmatult, et "kui venelastele mitte, siis meile on jõulud veel ikka pühad". (...)

Mingi nõukogude võimude surve pole suutnud takistada usklikke kokku tulemast ka traditsioonilistel suurtel kirikupühadel, mis toimuvad Aglonas iga aasta 15. augustil, kui pühitsetakse Maarja taevassemineku päeva. Ignoreerides nõukogude ettevõtete ja kolhooside juhtkonna korraldusi, ei täitnud usklikud sel päeval töönorme, vaid siirdusid ettevõtete transpordivahenditega pidustustele. (...)

(Ā. Šilde. Pretestības kustība Latvijā // Trimdinieka raksti. – Minstere, 1991. – lk. 182, 184, 185, 186.)

F

Ainsaks õigeaks vastupanuvormiks pidas Jānise ema laulupidusid.

Ema oli veendunud, et laul on läti rahva süda. Nii kaua, kuni kestavad laulupeod, on Läti olemas. Laul ei luba rahvuslikul vaimul vaibuda. Tuhandehäälsed tiivad tõstavad inimese argipäevast üle, lasevad Sini-mäe tipust minevikku vaadata, viivad Valguse lossi värava kaudu tulevikku, liigo nõiduslikud helid annavad tasakaalu hingeolevikus.

Mis on sõnadest kindlus?

Mitte kindlus kusagil maapinnal, vaid sõnadest kindlus. See on Laul.

Äratundmisele laulu jõust jõuab lätlane juba lapsepõlves. Täiskasvanuna võtab ta osa laulupeost ise lauldes või laulu kuulates, ja need pooled moodustavad ühe terviku.

Suurim Läti erakond on alati olnud ja on ka tulevikus koorilauljate erakond. Viisidesse ja sõnadesse kirjutatud programm liidab ühte Läti mõtte ja energia.

Kommunistliku ideoloogia piiramisrõngas leiab lätlane pääsu kolmes kindluses – Laulus, Keeles ja Kunstis.

(A. Bels. Melnā zīme. – Riia, 1996. – lk. 73–74.)

G

Rokkmuusika oli omapärane noorsoo protestivorm. Ma ei tea, mis poliitika see oli, ei taha sellest sõnagi rääkida, aga igal juhul vaadati selle žanri – rokkmuusika – peale, mis oli maailmas endale juba koha kätte võitnud, siin, Lätis, vägagi rangelt ja igaüks, kes püüdis seda mängida, lükati jõhkralt ja julmalt kõrvale, lihtsalt ei antud luba. Seda žanrit Lätisse ei lubatud (...)

Ka festivalil "Liepājas dzintars" valitses protestivaim. Seda oli hästi tunda. Noorsugu nägi, tundis, et see on tema muusika. Festivalile kogunes igal aastal, kuni selle ärakeelamiseni, tuhandeid kuulajaid. Istuti üks-teisel kuhjade viisi süles, kogu luide oli täis piletitä publikut. Viimastel aastatel juba ei lubatud püsti tõusta ega kaasa tantsida. Selle järele valvasid erilised inimesed – miilitsad ja ka need – erariietes... [KGB töötajad].

(Māris Čaklais intervjuu helilooja Imants Kalniņšiga. // M. Čaklais. ImKa. – Riia, 1998. – lk. 74–75.)

H

Kirjandus oli peaaegu ainus laiemalt lubatud opositsiooniliik. Ajalugu oli juba muudetud prostituudiks, kes andus ainult vallutajatele ja rõhujatele, seevastu rõhututel jäi üle ainult vallutamise üle rõõmustada ja anduda hingelisele onanismile.

(L. Pūrs. Tikai sieviete vai pareizā investīcija. – Riia, 1996. – lk. 57.)

I

Hea, et veel on olemas luulepäevad, kuigi nad ei etenda enam seda ühteliitvat osa, mis neil oli enne iseseisvuse taastamist. Tookord olid need omalaadsed meeleväljendused.

(V. Belševica. Smagā gargabalā // Diena. – 1998. – 20. sept.)

J KOPENHAGENI MANIFEST 26. juuli 1985

Balti Tribunal Kopenhagenis leiab, et kord iseseisvate Eesti, Läti ja Leedu okupeerimine ja annekteerimine on esmajärguline näide rahvusvahelise õiguse ja rahvusvaheliste kokkulepete, millistele N. Liit on alla kirjutanud, rikkumisest.

Massiline vene immigratsioon on tõsiselt rikkunud balti identset ja poliitilist struktuuri; keel, kultuur, usk, koguni ajaloo õpetamine koolides on saanud kannatada nõukogude võimu all. Balti riikide militariseerimine on jäädavaks meeldetuletuseks jätkuvast ohust maailmarahu vastu.

Balti rahvaste enesemääramisõigus ja õigus elada segamata ja diskrimineerimata oma iidsetel asumaa- ladel taastada.

Pärast kogenud tunnistajate kuulamist paljudest elu, seaduse ja praktika aspektidest okupeeritud Eestis, Lätis ja Leedus, leiab Balti Tribunal, et need rahvad on kannatanud ja kannatavad ülekohtu all, milles N. Liit on süüdi.

Kolme balti riigi saatus on erakordne inimkonna ajaloos. Kusagil mujal maailmas pole endisi parlamentaarseid demokraatiasid okupeeritud, annekteeritud ja koloniseeritud võõra võimu poolt. Unikaalne saatus nõuab unikaalset poliitikat demokraatlikelt valitsustelt maailmas. Me kutsume neid üles nõukogude okupatsiooni Baltikumis üles tõstma igal rahvusvahelisel forumil, nõudes vabadust ja iseseisvust Eestile, Lätile ja Leedule.

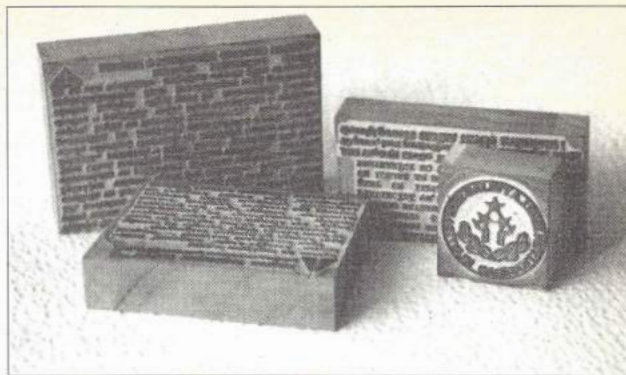
Käesoleva Kopenhageni Manifestiga deklareerime meie, et praegune olukord Balti riikides rikub võimalust saavutada rahu ja vabadust Euroopas ja maailmas.

Theodor Veiter, esimees
Per Ahlmark
Jean Marie Daillet
Michel Bourdeaux
James Fawcett

(Eesti Päevaleht (Stockholm). – 1985. – 2. august.)

Inimõiguste kaitsmise liikumise aktivist H. Celmiņa Balti tribunalil Kopenhagenis (1985).

Läti iseseisvusliikumise pitsat ja kolm lendlehtede klišeed (80. aastate algus).

K Apell Balti küüditamispäeval Stockholm, 14. juuni 1973

(...) Me süüdistame Kremli valitsejaid surves ja põhi- liste inimõiguste rikkumises nii Balti riikides, Kesk- ja Ida-Euroopa maades kui ka N. Liidus endas.

Allakirjutanud, vabas maailmas elunevad Ida- ja Kesk-Euroopa rahvaste esindajad apelleerivad vaba- de rahvaste ja nende valitsuste, vaba ajakirjanduse, maailma avaliku arvamise ja rahvusvaheliste organi- satsioonide poole,

- et need ei keelduks abist Balti rahvastele nende vabadusvõitluses vene uuskolonialismi ja venestami- se vastu, meie õigustatud nõudmised tuginevad aja- loolistele, kultuurilistele ja moraalsele tõsiasjadele,
- et konstateerida N. Liidu taotlusi Euroopa julgeole- ku konverentsil – tahta kindlustada ja traktaatidega kinnitada praegust *status quo'd* Euroopas, samuti taotleda USA mõjuvõimu vähendamist Euroopas, sel- leks et Sovjeti mõjuvõim Euroopas võiks suurened. Meil on põhjust karta N. Liidu valmisolekut ulatusli- keks järeleandmisteks ja tulevikulubadusteks, et pääseda varem sooritatud ebaõigluste hüvitamisest,
- et ei tunnistataks *status quo'd* Balti riikide suhtes ning et kõigile okupeeritud rahvastele antaks või- malus teostada enesemääramisõigust LRO kaitse all.

E. Krepp

Eesti Rahvusfondi esimees

W. Ginters

Läti Rahvusfondi esimees

V. Vilkenas

Leedu Ühingu Rootsis esimees

I. Sikorski

Poola Põgenikenõukogu Rootsi esimees

A. Rozsöfi

Vabade Ungarlaste Koondise esimees

W. Patek

Rõhutud Euroopa Rahvaste Assamblee (ACEN) de- legatsiooni Stockholmis esimees

A. Horm

Balti Komitee sekretär

(Eesti Päevaleht (Stockholm). – 1973. – 16. juuni.)

3. rühm KOOSTÖÖ OKUPATSIOONIREŽIIMIGA

Tutvuge allikatega ja vastake küsimustele:

Miks mindi koostööle okupatsioonirežiimiga? (Allikad A, B, C, D, E, F.)

Millist kasu võis saada ja mida kaotada koostööd tehes? (Allikad A, B, D, F.)

Kuidas hindate – kas koostöö okupatsioonirežiimiga oli omakasu taotlemine, normaalse äraelamise võimalus või mure oma maa ja rahvuse säilitamise pärast? (Allikad A, B, C, D, E, F.)

Pärast allikatega tutvumist alustage töölehe "Argumentatsioon" vasaku poole täitmist. Leidke põhjendusi nii okupatsioonirežiimi vastu võitlemise poolt kui ka vastu.

A

Pärast Läti okupeerimist kujunes siin uus eliit, uus intelligents ja uued suhteliselt jõukate inimeste kihid. Siia kuulusid peamiselt kõrgem ohvitserkond, kõrgemad partei-, valitsus- ja majandusjuhtide ringkonnad. Kuulumise eliidi hulka määras mitte niivõrd silmaga nähtav omand ja sissetulekud, kuivõrd nn nõukogude inimeste varjatud sissetulekud, s.o võimalus kasutada isiklikes huvides nn ühiskondlikku omandit – luksussuvilaid ja -sanatooriume, erikauplusi, erihagilaid jne – kui ka võimalus kasutada laialdase teenijaskonna (autojuhid, meditsiinitöötajad, valvurid jne) teenuseid. Peale selle määras kuulumise privilegieeritud klassi võim otsustada teiste inimeste saatuse üle.

Paljude aastate vältel astusid noored ning subjektiivselt enam-vähem ausad inimesed komsomoli ja hiljem ka parteisse kavatsusega kasutada neid organisatsioonide nii, et nende tegevus ei oleks suunatud otseselt Läti ja lätlaste huvide vastu, mõeldes muidugi ka oma karjäärivõimalustele. Ometi puutusid nad väga pea kokku asjaoluga, et ausatele inimestele, kellel olid säilinud ranged moraaliprintsiibid, olid neis organisatsioonides peaaegu kõik kõrgemale viivad teed suletud. Siis panid paljud neist ette alatu ja kahekeelse maski, lootes südamepõhjas naiivselt jääda muutumatuks.

Väikese, aga siiski arvestatava kihi uute juhtivate ringkondade koosseisus moodustasid naiivsed idealistid. Vaadates maailma läbi ametliku ideoloogia roosade prillide, olid nad veendunud, et varsti saabub üldise õnne riik ja et ajastu suurus õigustab kõiki ebainimlike repressioone ja teisi mõttetusi. Suurem osa neid naiivseid idealiste kaotas oma ideaalid või heitis need teadlikult kõrvale, et rahulikult elada. Ärgates oma illusioonidest, pöördus märkimisväärt osa õuduse ja vastikusega, kuigi tavaliselt kärata, oma ebajumalaist ära, kuid koos sellega lahkusid nad ise või aeti välja ka eliidi hulgast.

Hoopis väike osa neist idealistidest, kaotanud naiivsuse, püüdis oma ideaalid reaalsusega kohandada, kuid enamasti põlesid nad läbi sellise ülesande ebainimliku keerukuse pärast. Kõige tüüpilisem säärane idealist, nagu mulle näib, oli luuletaja Ojārs Vācietis.

(V. Zariņš. Valdošā šķira pēckara Latvijā // Atmoda. –1990. – 30. jaanuar.)

B

Ma pole kunagi olnud veendunud kommunist. See oli kehtestatud silmakirjalikkus – kui tahad armastatud tööd teha, pead olema parteis. Ma tahtsin olla arst. Olen kaks korda välja saadetud, aga juba keskkoolis soovitas heasoovlik õpetaja mulle soojalt – Vidiņš, astu komsomoli. Sain ise aru – muidu ei näe ma arstidiplomit, ei näe maailma, muidu pean ma elama teise järgu inimesena.

(Intervjuust poliitiku ja arsti Juris Vidiņšiga. // Liesma. – 1990. – Nr.3. – lk. 10.)

C

Ma tundsin tõepoolest paljusid lätlasi, NLKP liikmeid, isegi teatud privileegide nautijaid, kes tõesti meelsasti keeldusid partei liikmekaardist ja mitmest eesõigusest, kui ainult saaksid raputada maha Moskva ikke, kui vaid saaks – formaalselt kooskõlas NSV Liidu konstitutsiooniga – eralduda sellest impeeriumist, taastada Läti iseseisvus ja kasvõi osaliselt lahti saada vene sisserändajate hulkadest, kes on asunud Riiga ja Jelgavasse, Olainesse ja Stučkasse.

(F. Gordons. Dienas un nedienas. – Riia, 1993. – lk. 40.)

D

Ma ei unusta oma kooliaastaid. Tookord küsiti tihtipeale komsomoli organiseeritud huvitavatel noorteüritustel, kas sa oled kommunistlik noor. Ei? Kui astud nõukogude noorte liitu, siis võid koos teistega üritustel osaleda. Selliseid õpetussõnu jagati sageli neile, kes ei olnud komsomol. Aktiivse spordiga tegelemise ajal vihjati mulle kaudselt, et komsomol saades on mul kergem spordivõistlustest osa võtta ja teistesse vabariikidesse võistlustele sõita. Mäletan ka keskkooliõpilaste suuri probleeme eelviimasel ja viimasel õppeaastal. Klassi poisid ja tüdrukud hakkasid mõtlema edasise hariduse võimalustele, pidades silmas, et kõrgkooli vastuvõtukomisjonile tuleb esitada kooli komsomoliorganisatsiooni iseloomustus, milles kajastub osavõtt ühiskondlikult kasulikust tööst, nagu tookord oli kombeks öelda. Iseloomustus pidi olema ideoloogiliselt laitmatu. (...) Tookordse ametliku ideoloogia järgi võis iga vabamõtleja väljend, iga ekslik samm igaühele meist järgnevate aastate jooksul saatuslikuks saada, tõmmata kriipsu peale unistusele kõrgkooliõpingutest ja võimalustele hiljem mõnesse juhtivasse ametisse saada. Ja minust ei saanud muidugi teisitimõtlevate inimõiguste kaitsjat.

(J. Ābolīņš. Biju biedrs, tagad kungs. – Riia, 1992. – lk. 7–8.)

E

Kohanud klassikaaslast Viesturs Lustenieksi, sai Jānis teada, et pärast õigusteaduskonna lõpetamist mõtleb Viesturs tööle minna KGB-sse. Talle olevat tehtud selline ettepanek.

"Oled sa arust lage?" küsis Jānis.

"Peab saavutama selle, et seadusandlusest peetaks kinni," ütles Viesturs. "Ja sealt on seda kõige lihtsam teha."

"Oled vist nupust nikastanud! On arulage minna kõrilõikajate juurde seaduslikkust nõutama."

"Ajad muutuvad," kaitses end Viesturs. "Me peame mõtlema taktikale. Kui tahad kedagi võita, siis kõigepealt lähene talle. Kui tahad kedagi jalust maha lüüa, siis kõigepealt emba teda, võta temast kinni."

Siis väljendas Viesturs Jānise lapsepõlvevaadet.

"Me peame sisse pääsema, võimu võtma!"

"Kuidas sa seda mõtled? Kes sul laseb?"

"Ma ei näe valgust tunneli lõpus. Ehk sina näed? Isegi rootslased on tunnustanud vene võimu Lätis, isegi soomlased. Ka Inglismaa! Mida me saame ette võtta? Ehk on sinul teine teooria, aga mina pean ainsaks taktikaks tugeva embuse teooriat. Mis sa selle kõrvalseisemisega molutad. Mine sisse, astu kõrgkooli, veel jõuad, saa diplom, saa ametikoht, tee midagi."

"See on kaksikelu, see hävitab sul!"

"Selles riigis on kõik kaksik. "Ütleme Lenin, mõtleme partei. Ütleme partei, mõtleme Lenin." Ja nii kogu aeg – mõtleme ühte, ütleme teist!"

"Kas sa usaldad mind, et niiviisi räägid?" – küsis Jānis.

"Nagu iseennast!"

"Aga mina sind tänasest alates – mitte sugugi."

"Küll näeme, kes rohkem ära teeb. Kas sina kõrvalseisemisega või mina osavõtmisega."

"Kas sa parteis oled?"

"Jah. Aga kommunist ma ei ole. Kui parteiliikmeid on kümme korda rohkem kui kommuniste, siis me hääletame nad välja prügimäele. Siis tuleb korralik riik."

(A. Bels. Melnā zīme. – Riia, 1996. – lk. 72.)

F

Kõiksugu pioneeride ja komnoorte üle ma irvitasin, aga parteilased olid minu silmis täielikud idioodid ja venelaste tallalakkujad.

Ja siiski, sellise suhtumise kiuste, astusin ma ise 1975. aastal kommunistlikku parteisse. Miks?

Muidugi ei saanud mingist usust kommunismi ideaalidesse juttugi olla, ma ei olnud ju äkitselt hullumeel-seks läinud, (...) kuid ma taipasin üha selgemini (ja seda rõhutasid tihti peale mu sulevennad), et kui ma ei ole parteis, saan ma partei vastu palju kehvemini võidelda. Parteituid loeti ju teisejärgulisteks mehikes-teks, nendega "ülemkihid" praktiliselt ei arvestanud. Muidugi jäi veel avaliku dissidendi tee ja peaaegu kin-del võimalus sattuda laagrisse või hullumajja, kuid see kõik ei veedelnud mind põrmugi ja, ütleme avameel-selt, tundus naiivse ja perspektiivituna. Mitte peaga vastu müüri joosta, vaid kohanduda tingimustega, mida dikteeritakse, ja teha seda, mida on võimalik teha antud olukorras. Seda teed läks enamus kirja-nikke. Kasutades varjuna partei liikmekaarti, püüdsi-me, kuidas saime, neutraliseerida kommunistide rah-vavastast ja Läti-vastast tegevust ja kannatlikult, isegi kommunistlike loosungitega maskeerudes, alatasi-me palju sellist, mis teenis lätimeelset kultuuri ja tõi rahva sekka tõe sädemeid, taastas tõe mineviku kohta, läti vaimutegelaste kohta.

Üldse oli see suur viga, et lätlased ei taibanud olukor-da päris alguses, kohe pärast sõda, (leedulased said sellest aru ja tegutsesid palju targemini) ja tõmbusid kõrvale, ignoreerisid uusi võimustruktuure ja ei astu-nud parteisse. Lätlaste koha võtsid sisse siiatulnud venelased või venestatud Venemaa lätlased ja seetõt-tu oli meie juhtkond rahvale palju võõram ja rumalam kui Leedus. Ka hiljem tegutsesid parteitöös peamiselt karjeristid ja võimuahned lollpead, kes kummardasid liiga aktiivselt Moskva ees ja ei osanud asuda kavala-le, kuigivõrdki iseseisvale positsioonile, mis oleks rah-vale vähem kahju teinud.

(A. Dripe. Bez skaistas maskas. – Riia, 1994. – lk. 253.)

NÕUKOGUDE AJA PÄRAND

Seminariks valmistumiseks said õpilased kirjanduse loetelu nõukogude režiimi kohta Baltimaades ning koduse ülesande:

- 1) tutvuda kirjandusega;
- 2) selgitada, kuidas on nõukogude kord mõjutanud tänapäeva Balti riikide:
 - ☒ igapäevaelu;
 - ☒ majandust;
 - ☒ poliitilist elu;
 - ☒ haridust ja kultuuri;
 - ☒ rahvussuhteid.
- 3) lõpetada ajajoon;
- 4) tuua kooli näitusele panemiseks fotosid, ostukaarte jm sotsialismiajastu esemeid või valmistada plakatite, lendlehtede vms valmistamiseks – olenevalt sellest, kuidas seminar on kavandatud lõpetada.

NÕUANDEID ÕPETAJALE SEMINARI KORRALDAMISEKS

Seminar on õppetunni korraldamise vorm, kus materjali iseseisvale omandamisele järgneb ülesannete lahendamine varem püstitatud küsimuste ja ühise arutelu abil.

Seminari korraldades peab õpetaja arvestama, et:

- * vähemalt 2 nädalat enne seminari peab klassile tutvustama seminari kava;
- * samal ajal peab õpilastele tutvustama ka soovitatava kirjanduse loetelu;
- * soovitatav on täpselt määrata iseseisva töö ülesanded allikatega töötamisel:
 - millele tähelepanu pöörata;
 - töö vorm – konspekteerimine, plaani koostamine, referaadi kirjutamine, teeside kirjutamine, temaatiliste kaartide koostamine jne;
 - kirjanduse loetelus peab põhikirjanduse täiendavast kirjandusest eraldama;
- * mõnele õpilasele või rühmale võib anda täiendavaid ülesandeid, nt mõne küsimuse kohta materjali kogumine, infomaterjali ettevalmistamine jne;
- * seminari käiku ei tohiks liiga palju sekkuda, kuid peab püüdma seda küsimusi esitades suunata;
- * õpilased võivad esinedes oma märkmeid kasutada, kuid mitte kirjutatut sõna-sõnalt maha lugeda;
- * et ergutada õpilasi diskussioonis osalema, võib klassi ettevalmistusest sõltuvalt kasutada järgmisi variante:
 - paluda kindlal õpilasel vestlust alustada;
 - teha soovijatele ettepanek esineda;
- * seminari on otstarbekas korraldada teema omandamise keskel või lõpus, kui õpilased on teema kohta teadmiste miinimumi juba omandanud.

Seminari eelised:

- ☒ stimuleerib ja kontrollib õpilaste arusaamis- ja analüüsivõimet;
- ☒ vaidlustes ja diskussioonides õpilased süvendavad, süstematiseerivad ja kinnistavad oma teadmisi;
- ☒ annab õpilastele võimaluse kasutada aktiivselt eri allikatest saadud infot;
- ☒ seminariks valmistudes saavad õpilased väärtuslikke iseseisva töö vilumusi;
- ☒ diskussiooni käigus kujunevad teadmised on püsivamad.

Mida peab seminariks valmistudes arvesse võtma:

- ☒ Seminari ettevalmistamine nõuab palju aega ja korralikku eeltööd; kui seminari juhataja ja rühm ei tööta kooskõlastatult, rühm on inertne, passiivne, võivad tekkida raskused.

NÕUANDEID ÕPETAJALE: HÜPOTEESI PÜSTITAMINE JA TÕESTAMINE AJALOOTUNDIDES

Hüpoteesi kasutamine ajalootundides aitab arendada teadmistel põhinevat kriitilist mõtlemist ehk arutlusoskust. Mehhaaniline meeldejäätmine ja ümberjutustamine võib anda entsüklopeedilisi teadmisi faktide ja isikunimede kohta, kuid õpilane peab oskama luua ajaloo faktide ja -sündmuste süsteemi, mida on võimalik kriitiliselt hinnata ja uue teabega täiendada. Oluline on tasakaalustada faktiteadmised ja oskus neid kriitiliselt analüüsida.

Teema omandamine on kavandatud seminarina.

Seminari plaan

1. **Sissejuhatus.** Õpetaja sõnastab lühidalt teema, seletab selle omandamise eesmärgi ja ülesandeid.
2. **Faktide esitamine.** Kõik seminarist osavõtjad toovad kodus ettevalmistatud materjali põhjal näiteid nõukogude ajast. Seminari juhataja (õpetaja) kirjutab need teemade kaupa rühmitades tahvlile. Õpilased hindavad üleskirjutatut ja teevad vajadusel parandusi.

TEEMA EESMÄRGID

- Selgitada, milline on nõukogude ajastu mõju tänapäeva Balti riikides.
- Tuua välja selle mõju kestmise põhjusi.
- Selgitada, kas ja kuidas on võimalik neist üle saada.
- Saada ettekujutus ajaloolisest hüpoteesist.
- Parandada argumenteerimisoskust.
- Täiustada oma seisukohtade kujundamise ja põhjendamise, diskussioonis osalemise oskust.

Et töötada hüpoteesiga, peab tähelepanu pöörama kahele olulisele asjale:

1) fakt erineb väitest fakti kohta, nt USA presidendi lause teise maailmasõja alguses „Teie poegi ei saadeta võõrasse sõtta” on fakt, kuid ajaloolased on selle põhjal väitnud, et USA president ei kavandanud USA relvajõudude osalemist sõjas;

2) hüpotees ei ole ajaloos seesama, mis järeldus. Ajaloos võib hüpotees selgitada nähtuste põhjusi, nähtuste iseloomu või ka avada vaieldavaid ja raskesti tõestatavaid fakte. Hüpotees võib jätta küsimuse lahtiseks, kui ei ole piisavalt fakte, mis seda tõestavad või kummutavad. Hüpotees annab võimaluse sündmuste erinevaks hindamiseks ja seisukohtade mitmekesisuseks.

Kriitilise mõtlemise arendamiseks peavad õpilased hüpoteesi püstitamisel ja tõestamisel näitama oma analüüsivõimet, mida on võimalik kontrollida nii kirjalikult kui ka suuliselt:

* esitama küsimusi, millele vastamine eeldab hüpoteesi püstitamist;
Küsimused peavad olema sõnastatud nii, et võimalikke vastuseid oleks enam kui üks, nt „Miks Balti riikides on ikka veel tunda nõukogude režiimi mõju?”

* esitama vastandlikke väiteid, et nendele küsimustele vastata;
Hüpotees peab sisaldama võimaluse esitada nü täiendavaid kui ka vastupidiseid seisukohti sellesama nähtuse kohta, nt, „Nõukogude kord kestis küllalt kaua, et põhjalikult Balti riikide inimeste elus juurduda” või „Ikka veel on töövõimelised need inimesed, kes õppisid ja alustasid tööd nõukogude ajal ega suuda nii kiiresti oma vaateid ja mõtlemisviisi muuta”.

* esitama põhjendusi hüpoteeside tõestamiseks;
Argument on väide fakti või faktide kohta.
Teadmised riigi poliitikast teatud perioodil annavad võimaluse püstitatud hüpoteese tõestada. Näiteks esimese väite argumendiks võib olla nõukogude süsteemi kõikehõlmav kontrolliv tegevus, mis ei lubanud individuaalset arengut ei üksikisikule ega regioonidele.

* kasutama faktiteadmisi argumentide põhjendamiseks;
Peab meeles pidama, et fakti tuleb eristada fakti kommentaarist. Fakt on konkreetne sündmus, nähtus või lause, millel on konkreetne koht ja aeg.

* kummutama vastupidiseid väiteid ja tõestusi;
Teemas nõukogude korra kohta Balti riikides võib väidetena esitada nõukogude aja ametlikke loosungeid, nt „NSV Liit – kogu maailma rahu kants” jms.

* esitama analüütilisi küsimusi uue täiendava info kohta, et kontrollida oma hüpoteesi ja selle tõestust.

Kui hüpotees on nõukogude režiimi mõju püsimine Balti riikides, siis oleks õpilasele oluline otsida täiendavat infot sotsialismi mõjust mujal Ida-Euroopas või erinevustest Balti riikides endis. On oluline, et uus info täiendaks juba olemasolevat faktide kogumit ja käiks püstitatud hüpoteesi kohta.

3. Hüpoteeside püstitsemine.

Õpilased püstitavad hüpoteese ja põhjendavad, miks ei ole nõukogude mõju ikka veel kadunud. Seda tehakse paarikaupa, öeldu kirjutatakse vihikutesse üles, lõpuks püstitab iga paar nende arvates kõige olulisema hüpoteesi koos argumentidega. Õpetaja kirjutab hüpoteesid tahvlile.

4. Diskussioon klassis. Kõigi hüpoteeside hindamise järel jääb tahvlile 2–3 hüpoteesi, mis illustreerivad, miks pole nõukogude korra mõju ikka veel ületada suudetud.

5. Hüpoteeside püstitsemine.

Õpilased näitavad, kuidas on nõukogude korra tagajärjedest võimalik üle saada – koostatakse kava soovitude või programmi. Seda tehakse paarikaupa, väikestes rühmades või individuaalselt.

Esinemise vormid:

- 1) suuline esinemine;
- 2) plakatid, lendlehed, loosungid partei valimiskampaaniaks;
- 3) teema omandamise ajal valmistatud ajakirjad, näitused jne.

6. Kokkuvõte, järeldused (seminari juhataja).

7. Lõpuesssee (klassis või koduse tööna).

Pärast esitatud materjalidega tutvumist valige üks teemadest essee jaoks! Kirjutades kasutage ka varem omandatud teadmisi nõukogude korra kohta!

1. Miks üleminek turumajandusele on keerukam ja pole nii kiire poliitiliste muutustega võrreldes?
2. Miks väidab osa ühiskonnast ikka veel, et elu nõukogude ajal oli parem?
3. Kas nõukogude väärtussüsteem mõjutab poliitiliste otsuste vastuvõtmist ja täitmist tänapäeva Balti riikides?
4. Kas nõukogudeaegsed inimestevahelised suhted mõjutavad ühiskonna arengut tänapäeva Balti riikides?
5. Millist nõukoguliku rahvuspoliitika mõju võib märgata endistes sotsialismimaades?
6. Miks oli idabloki lagunemisprotsess 80. aastate lõpus–90. alguses suhteliselt kiire ja valutu?

Millised nõukogude aastatel ilmnenud tendentsid andsid tunnistust selle režiimi hävimise paratamatusest? Põhjendage faktide abil!

NÕUANDEID ÕPILASELE: TÖÖ AJALOOHÜPOTEESIDEGA

Hüpotees (kr. *hypothesis*, alus, oletus) – oletus, mis on esitatud mõne nähtuse seletamiseks ja mis nõuab kontrollimist ja tõestamist faktide varal, et muutuda usaldatavaks teaduslikuks teooriaks.

(R. Kleis jt. Võõrsõnade leksikon. – Tallinn, 1978. – lk. 268.)

Pange tähele, et hüpoteesi püstitamisel ja tõestamisel võib esile tuua kolm sammu.

1. Hüpoteesi püstitamine;
Kuramaa hertsogiriik arenes hertsog Jakobi ajal sarnaselt teiste oma aja Euroopa riikidega.
2. Argumentide leidmine, mis tõestavad või kummutavad;
Majanduse aluseks oli merkantilismi printsiip, s.o, kaupude toodeti ekspordiks.
- 3) Fakti või faktide leidmine, mis väidet kinnitaksid;
Asutati mitu laevaehitustöökoda, ankrute ja suurtükkide valukoda, köie- ja püsirohutöökoda, et toota laevu, mida müüdi Inglismaale ja mujale välismaale.

TÖÖ ALTERNATIIVSETE HÜPOTEESIDEGA

Erinevate hüpoteesidega töötades oleks soovitatav kinni pidada järgmisest töökorrast:

1. Esitatud hüpoteesi sõnastamine.
2. Selle ajaloolise tausta selgitamine.
3. Tõepärasemate hüpoteeside väljaselgitamine.
4. Kõrvalejätud hüpoteeside miinuste selgitamine.
5. Oma valiku põhjendamine.

TÖÖLEHT

Materjal, mille üle enne essee kirjutamist mõtiskleda

On raske muuta pool sajandit kestnud riigi eestkostele lootmist. Eriline minevikuihalus stabiilsete hindade, täieliku tööhõive, küllaltki rahuldavate pensioonide, töödistsipliini madalate standardite, väga paljude töökohtade kaudu jaotatud sotsiaalhüvede, subsideeritud transpordi-, üüri- ja toiduainetehindade ning ka teiste erijoonte järele soodustavad seda, et sageli unustatakse kommunistliku majanduse mahajäämus ja ebasoovitavad küljed. (...)

Ühe partei tsentraliseeritud valitsemise poliitiline ja juriidiline pärand on Lätile jätnud vähesuutlikud poliitikud ja elanikkonna, kes pole valmis vasturääkivate vaadete kakofooniks, mis on demokraatlike süsteemide normaalne tunnus.

(J. Dreifelds. Latvia in transition. – Cambridge, 1996. – lk. 8.)

Okupatsiooni psühholoogiline pärand on veel tänaseni suurel määral teadmata (...) Nt, kui suurel määral totalitaarse ühiskonna moraal indiviidi psüühikat mõjutas, haarates selle oma hävitavasse võimusse? Kui mitu tuhat lätlast värvati oma naabrite ja kolleegide peale ette kandma? Kuidas mõjutas isiksuse tegelikku olemust ja inimeste omavahelist usalduslikkust aastakümneid kestnud riiklikult määratud rollide esitamine ja psühholoogiliste maskide kandmine? Kuidas kõikide tasemete ideoloogiliselt veendunud kommunistide-funktsionääride silmnähtavalt järsk lojaalsuse muutumine risti vastupidises suunas on mõjutanud nende imidžit ja riigi elanike arusaamu? Kuidas on muutunud arusaam moraalist, aust, uhkusest ja ennastsalgavusest pärast ühe ja ainsa kõigile ühise ametlikult tunnustatud väärtustekompleksi vahetamist puudulikult mõistetud "lääne" väärtuste ersatsmudeli vastu? Teated salapolitsei klientuuri kohta, mida seipitseti okupatsioonialajal, on potentsiaalselt plahvatusohtlikud lätlaste üksmeele ja isegi mõnede rühmituste enesevärikuse ja ellujäämise seisukohalt. Kui kohalikud poliitikud otsustavad toimikud üldsusele avalikustada, pole tagajärjed vähem dramaatilised kui endiste idasakslaste puhul, kus paljud inimesed avastasid, et kõikjal olev riiklik nuhkide süsteem polnud arvesse võtnud isegi lähedasi sugulussuhteid. Veel suurem oht on see, et suurim osa Lätis valminud KGB aruandeid kuulub Venemaale ja korduvatele palvetele vaatamata (...) ei ole ta soovinud neid välja anda. Läti ametiisikute šantažeerimine on erakordselt efektiivne hoob, mis ohustab sõltumatute otsuste vastuvõtmist Lätis. Läti on enesekaitse eesmärgil välja andnud seadused, mis keelavad KGB-ga koostööd teinud inimestel parlamendis ja tsiviilteenistuses töötamise.

(J. Dreifelds. Latvia in transition. – Cambridge, 1996. – lk. 9.)

Totalitaarsele ühiskonnale omane atomaarsus on Lätile kindlasti oma pärandi jätnud, kuid mitmel põhjusel väiksema kui teistes liiduvabariikides väljaspool Baltikumi. Nõukogude totalitaarne süsteem juurutati süstemaatiliselt alles Teise maailmasõja järel, see on mõni aeg hiljem kui mujal NSV Liidus. Läti kannatas ränga stalinliku terrori all vähem kui kümme aastat. Lisaks andsid kakskümmend iseisvusaastat vastumürgi totalitaarse süsteemi täielikule mõjule. Oma osa etendas rahvuslik uhkus. Uue ideoloogia kandjaid peeti harilikult "tahumatuks barbariteks" ja üleolekutunne ning rahvuslik uhkus seadsid tõkked vana ühiskonna hävitamisele ja valitseva kommunistliku riigi kontrolli kehtestamisele. Läti kultuur oma tuhandete rahvatantsurühmade ja laulukooride võrguga muutus sotsiaalsete sidemete ja sotsiaalse suhtlemise pelgupaigaks, samuti teised "kultuurikollektiivid", mis pakkusid kaitset neile, kes ei võtnud omaks nõukogude identiteeti.

(J. Dreifelds. Latvia in transition. – Cambridge, 1996. – lk. 12.)

Viimasel ajal märkan ma Lätis üha sagedamini huvitavat, erilist tähelepanu väärivat ühiskondlikku nähtust. Paljud meie kaaskodanikud on justkui mälu kaotanud ja häbenevad üles tunnistada, et nad on endised seltsimehed – kommunistliku partei või komsomoli liikmed. (...) Pärast vaimse ja rahvusliku ärkamise võitu näib meile, et oleme äkki muutunud teisteks inimesteks, omandanud uue mõtlemisviisi. (...)

(J. Ābolpiņš. Biju biedrs, tagad kungs. – Riia, 1992. – lk. 7.)

(...) See NSV Liit oli kui üks suur laev. Niisugune stabiilne, aeg-ajalt antakse süüa, korraldatakse mõni kontserdikene. Inimesed tunnevad ennast stabiilselt. Üks osa tunneb ja näeb, et see laev vajub, suurem osa aga ei tunne ega näe midagi. Ja see uppumisprotsess pidi olema väga kiire. Prauuh! – nagu "Titanic". Ja nüüd me oleme igaüks eraldi paadis.

(Intervjuust Läti kohtuministri V. Birkavsiiga // Rīgas Laiks. – 1999. – Nr. 7. – lk. 17.)

Autorite kollektiiv
TAGASIVAADE MINEVIKKU – ERINEVAD VAATENURGAD
Otsingud. Versioonid. Ideed.
Ajaloõpetaja käsiraamat

Toimetaja Kersti Kaldma
Kujundus Aldis Aleks
Tehniline toimetaja Iveta Kļaviņa
Makett Dace Polkmane
Korrektor Kristine Laicāne

Kirjastus Zvaigzne ABC, OÜ, K. Valdemāra ielā 105,
Rīa, LV-1013. Red. nr. S-339.

A/s Preses nams poligrāfijas grupa Jāņa sēta